

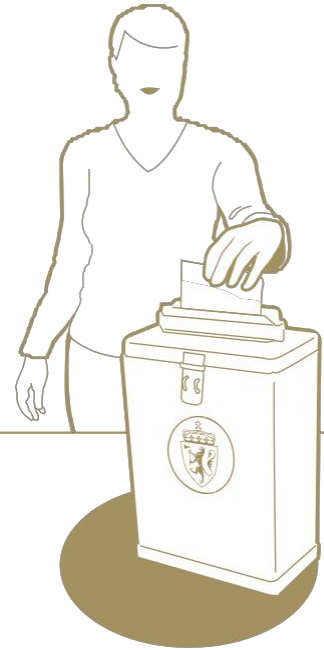

VALG

Valghåndbok

Oversikt over regelverk som gjelder ved gjennomføring av valg

Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

INNHALDSFORTEGNELSE

1	INNLEDNING	9
2	TIDSPUNKT FOR VALG - VALGDAGEN	9
3	VALGORGANENE OG DELEGERING	10
3.1	VALGORGANENE	10
3.1.1	<i>Valgstyret</i>	10
3.1.2	<i>Stemmestyret</i>	10
3.1.3	<i>Fylkesvalgstyret</i>	11
3.2	BEGREPET VALGFUNKSJONÆR.....	11
3.3	SAKSBEHANDLINGSREGLER FOR VALGSTYRET/FYLKESVALGSTYRET	12
3.4	DELEGERING AV VALGSTYRETS MYNDIGHET.....	12
4	STEMMERETT, MANNTALL OG VALGKORT	13
4.1	HVEM HAR STEMMERETT?.....	13
4.2	ANSVAR FOR MANNTALLSFØRINGEN	13
4.3	IKT OG MANNTALLET	14
4.3.1	<i>Uttrekk fra folkeregisteret pr. 2. januar – foreløpig manntall</i>	14
4.4	GRUNNLAGET FOR MANNTALLET. FOLKEREISTERMYNDIGHETENES ANSVAR.....	14
4.5	HVEM SKAL MANNTALLSFØRES I KOMMUNEN?	15
4.5.1	<i>Personer registrert bosatt i kommunen</i>	15
4.5.2	<i>Personer bosatt på Svalbard og Jan Mayen</i>	15
4.5.3	<i>Personer bosatt i utlandet. Søknad om innføring i manntallet</i>	15
4.5.4	<i>Ansatte i diplomatiet eller konsulatvesenet og deres husstand</i>	16
4.6	UTLEGGING AV MANNTALLET TIL OFFENTLIG ETTERSYN.....	16
4.7	KOPIER AV MANNTALLET TIL DE SOM STILLER LISTE VED VALGET	16
4.8	OPPLYSNINGER SOM IKKE SKAL LEGGES UT TIL ETTERSYN	17
4.9	GRUNNLAG FOR OPPDATERING AV MANNTALLET FREM MOT VALGDAGEN	17
4.9.1	<i>§ 1 a) Krav om retting av feil, oppdaget feil eller klage</i>	18
4.9.2	<i>§ 1 b) Flyttemelding som ikke var blitt registrert da manntallet ble skrevet ut ...</i> 18	
4.9.3	<i>§ 1 c) Søknad om manntallsføring fra utenlandsboende</i>	18
4.9.4	<i>§ 1 d) Melding om at utenlandsboende har flyttet tilbake til Norge</i>	19
4.9.5	<i>§ 1 e) Erverv av norsk statsborgerskap</i>	19
4.9.6	<i>§ 1 f) Melding om dødsfall</i>	19
4.9.7	<i>§ 1 g) Melding om at stemmeberettiget, ikke-norsk statsborger er flyttet ut av landet</i> 19	
4.10	OPPDATERING AV MANNTALLET.....	20
4.10.1	<i>Vilkår for oppdatering frem til valgdagen</i>	20
4.10.2	<i>Ingen må dobbeltføres eller falle helt ut</i>	20
4.10.3	<i>Velgeren har avgitt forhåndsstemme</i>	20
4.10.4	<i>Underretning til velgere som berøres av oppdateringer</i>	20
4.11	PRODUKSJON, UTFORMING, UTSENDELSE OG BRUK AV VALGKORT	21

4.11.1	<i>Lovgrunnlaget</i>	21
4.11.2	<i>Hvem skal ha valgkort?</i>	21
4.11.3	<i>Grunnlaget for produksjon av valgkortene</i>	21
4.11.4	<i>Tidspunktet for produksjon og utsending av valgkort</i>	21
4.11.5	<i>Hvilke opplysninger skal valgkortene inneholde?</i>	21
5	REGISTRERING AV PARTIER I PARTIREGISTERET	22
5.1	KRAV TIL SØKNADEN	22
5.2	ENDRING AV PARTINAVN	22
5.3	AVREGISTRERING	23
5.4	OPPDATERING AV OPPLYSNINGER I REGISTERET	23
5.5	PARTILOVNEMNDA	23
6	VALGBARHET	23
6.1	STORTINGSVALG	23
6.1.1	<i>Valgbarhet til Stortinget</i>	23
6.1.2	<i>Utelukkelse fra valg til Stortinget</i>	24
6.1.3	<i>Tidspunkt for valgbarhet til Stortinget</i>	24
6.1.4	<i>Fritaksgrunner for valg til Stortinget</i>	24
6.2	FYLKESTINGSVALG OG KOMMUNESTYREVALG	24
6.2.1	<i>Valgbarhet til fylkesting og kommunestyre</i>	24
6.2.2	<i>Utelukkelse fra valg til fylkesting og kommunestyre</i>	25
6.2.3	<i>Tidspunkt for valgbarhet til fylkesting og kommunestyre</i>	26
6.2.4	<i>Fritaksgrunner for valg til fylkesting og kommunestyre</i>	26
7	LISTEFORSLAG OG BEHANDLINGEN AV DISSE	27
7.1	INNLEDNING	27
7.2	INNLEVERINGSFRIST	28
7.3	INNLEVERING AV LISTEFORSLAG	28
7.4	OVERSKRIFT PÅ LISTEFORSLAG	28
7.5	KANDIDATENE	29
7.5.1	<i>Hvor mange kandidater skal/kan føres opp?</i>	29
7.5.2	<i>Identifisering av kandidatene</i>	30
7.5.3	<i>Vedlegg</i>	30
7.6	UNDERSKRIFTER PÅ LISTEFORSLAG	30
7.6.1	<i>Registrerte partier</i>	31
7.6.2	<i>Uregistrerte grupper</i>	31
7.7	TILLITSVALGT OG TILLITSUTVALG	34
7.8	VALGSTYRETS/FYLKESVALGSTYRETS BEHANDLING AV LISTEFORSLAGENE	34
7.9	UNDERRETNING TIL KANDIDATENE	36
7.10	ENDRINGER I LISTEFORSLAG ETTER INNLEVERINGSFRISTENS UTLØP	36
7.10.1	<i>Generelt</i>	36
7.10.2	<i>Endringer etter innleveringsfristens utløp</i>	36
7.10.3	<i>Kandidat(er) avgår ved døden etter at listeforslagene er godkjent</i>	36
7.11	GODKJENNING AV VALGLISTENE	37
7.11.1	<i>Frist</i>	37
7.11.2	<i>Underretning til forslagsstillerne</i>	37

7.12	KLAGE.....	37
8	STEMMESEDLER.....	38
8.1	INNLEDNING	38
8.2	PLIKT TIL Å TRYKKE STEMMESEDLER	38
8.3	STEMMESEDLER TIL FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGEN OG VALGTINGET	39
8.4	STEMMESEDLER TIL FORSLAGSSTILLERNE.....	39
8.5	HVA SOM SKAL STÅ PÅ STEMMESEDDLEN.....	39
8.6	FELTER FOR Å ENDRE PÅ STEMMESEDDLENE.....	40
8.6.1	<i>Stortingsvalg</i>	40
8.6.2	<i>Fylkestingsvalg og kommunestyrevalg</i>	40
8.7	STEMMESEDDLENS STØRRELSE	40
8.8	PAPIRKVALITET OG FARGE	41
8.9	SKRIFTSTØRRELSE, BOKSTAVTYPE OG TOSIDIG TRYKK.....	42
8.10	TELLEMERKER, KODER OG LIGNENDE.....	42
8.11	ENDRINGER PÅ STEMMESEDDLENE	42
8.11.1	<i>Stortingsvalg</i>	42
8.11.2	<i>Kommunestyre- og fylkestingsvalg</i>	43
8.12	VEILEDNING TIL VELGERNE.....	43
9	VALGMATERIELL.....	43
9.1	MATERIELL SOM SENDES UT TIL VALGSTYRENE	43
9.1.1	<i>Offisielle stemmeseddelkonvolutter</i>	44
9.1.2	<i>Avkryssingsstemmeseddel</i>	44
9.2	MATERIELL SOM VALGSTYRENE SELV MÅ ANSKAFFE.....	45
9.3	UNIVERSELT UTFORMET VALGUTSTYR	46
10	FORHÅNDSSTEMMEGIVNING – INNENRIKS.....	47
10.1	TIDLIGSTEMMEGIVNING	47
10.1.1	<i>Åpningstid for tidligstemmegivning</i>	48
10.1.2	<i>Tilrettelegging, fremgangsmåte, valgmaterieell og manntall</i>	48
10.2	TIDEN FOR ORDINÆR FORHÅNDSSTEMMEGIVNING INNENRIKS.....	50
10.2.1	<i>Åpningstider</i>	50
10.3	TILJENGELIGHET OG TILRETTELEGGING TIL VALG.....	51
10.3.1	<i>Universell utforming</i>	51
10.3.2	<i>Kommunens aktivitetsplikt</i>	52
10.3.3	<i>Krav til lokalene der forhåndsstemmegivning skal foregå – valg av lokale</i>	52
10.3.4	<i>Tilrettelegging i lokalene</i>	53
10.4	STED FOR FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGEN.....	55
10.4.1	<i>Innledning</i>	55
10.4.2	<i>«der valgstyret ellers beslutter...»</i>	55
10.4.3	<i>På kjøpesentre</i>	55
10.4.4	<i>På skoler, universitet og høyskoler</i>	56
10.4.5	<i>I fengsler og militærforlegninger</i>	56
10.4.6	<i>På helse- og omsorgsinstitusjoner</i>	56
10.4.7	<i>Ambulerende stemmegivning</i>	57
10.5	KUNNGJØRING AV FORHÅNDSSTEMMEGIVNING.....	57

10.6	STEMMEMOTTAKERNE	57
10.6.1	<i>Antallet valgfunksjonærer ved stemmemottak</i>	58
10.6.2	<i>To stemmemottakere</i>	58
10.7	FORBUD MOT VALGAGITASJON MV.	58
10.7.1	<i>Valgagitasjon</i>	58
10.7.2	<i>Opplysninger om forbruket av stemmesedler</i>	58
10.8	LEGITIMASJON.....	59
10.9	FREMGANGSMÅTEN VED FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGEN.....	60
10.9.1	<i>Utgangspunkt og hovedregel</i>	60
10.9.2	<i>Velger som er manntallsført i egen kommune – rett i urne</i>	60
10.9.3	<i>Hvis elektronisk manntall ikke er tilgjengelig – beredskapssituasjon</i>	61
10.9.4	<i>Bruk av stemmeseddelkonvolutt i «særlige tilfeller»</i>	62
10.9.5	<i>Hvis velger ikke finnes i manntallet eller allerede er avkrysset</i>	63
10.9.6	<i>Velger som er manntallsført i annen kommune</i>	63
10.9.7	<i>Stempel på stemmeseddelen</i>	63
10.9.8	<i>Urner</i>	65
10.9.9	<i>Antallet valgfunksjonærer ved stemmemottak</i>	66
10.9.10	<i>Generelle bestemmelser</i>	66
10.9.11	<i>På helse- og omsorgsinstitusjoner</i>	67
10.9.12	<i>På pasientrom og i trygde- og omsorgsboliger</i>	67
10.9.13	<i>Ambulerende stemmegivning</i>	68
10.9.14	<i>Velgere med nedsatte kognitive evner</i>	68
10.10	FOR SENT INNKOMNE FORHÅNDSSTEMMER	69
10.10.1	<i>Gjeldende rett</i>	69
10.10.2	<i>Praktiske tips til rutiner</i>	69
11	FORHÅNDSSTEMMEGIVNING – UTENRIKS	70
11.1	INNLEDNING	70
11.2	TID FOR FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGEN UTENRIKS, PÅ SVALBARD OG JAN MAYEN ..	70
11.3	HVORDAN FORHÅNDSSTEMME	70
11.4	STED FOR FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGEN	70
11.5	MATERIELL TIL FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGEN.....	71
11.6	STEMPEL PÅ STEMMESEDLER AVGITT UTENRIKS.....	72
12	STEMMEGIVNING PÅ VALGDAGEN	72
12.1	TID FOR STEMMEGIVNINGEN – VALG ÉN ELLER TO DAGER.....	72
12.2	TID FOR STEMMEGIVNINGEN – ÅPNING OG LUKKING AV VALGLOKALENE	73
12.3	UNIVERSELL UTFORMING	74
12.4	STED FOR STEMMEGIVNINGEN	74
12.4.1	<i>Antall valglokaler</i>	74
12.5	KUNNGJØRING AV TID OG STED FOR STEMMEGIVNING.....	74
12.6	MATERIELL TIL STEMMEGIVNINGEN I VALGLOKALET	74
12.7	ORDENSREGLER, FORBUD MOT VALGAGITASJON MV. I VALGLOKALET	76
12.8	FORBUD MOT VELGERUNDERSØKELSER OG LIGNENDE I VALGLOKALET	76
12.9	STEMMEGIVNING I VALGLOKALET.....	77
12.9.1	<i>Innledning</i>	77
12.9.2	<i>Logistikk i valglokalet</i>	77

12.9.3	<i>Fremgangsmåte og rutiner ved stemmegivning</i>	77
12.9.4	<i>Elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen</i>	79
12.9.5	<i>Papirmanntall – mottak av «fremmede stemmer»</i>	80
12.9.6	<i>Velgere som ikke står i manntallet i kommunen</i>	80
12.9.7	<i>Velgere som er krysset av i manntallet/som har forhåndsstemt</i>	80
12.9.8	<i>Velgere som trenger hjelp ved stemmegivningen</i>	81
12.9.9	<i>Rett til en ekstra hjelper</i>	81
12.9.10	<i>Stemmegivning umiddelbart utenfor valglokalet</i>	82
12.9.11	<i>Velgere med nedsatte kognitive evner</i>	82
13	FORSEGLING OG OPPBEVARING AV VALGMATERIELL	82
13.1	KRAV TIL FORSEGLING	82
13.2	TØMMING AV URNER	82
13.2.1	<i>Forhåndsstemmegivningen</i>	83
13.2.2	<i>På valgtinget</i>	83
13.3	OPPBEVARING OG TRANSPORT AV VALGMATERIELL.....	83
14	PRØVING OG GODKJENNING AV FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGER	85
14.1	NÆRMERE OM GODKJENNINGSPROSESSEN FOR FORHÅNDS- OG VALGTINGSSTEMMER	85
14.2	TIDSPUNKT FOR PRØVING AV FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGER	87
14.3	ÅPNING AV FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGER AVGITT I STEMMESEDELKONVOLUTT ...	87
14.4	VILKÅR FOR GODKJENNING AV FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGER	88
14.4.1	<i>Innledning</i>	88
14.4.2	<i>De enkelte vilkårene</i>	88
14.5	FEILSENDTE FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGER	92
14.6	FLERE STEMMESEDELKONVOLUTTER FRA SAMME VELGER	92
14.7	AVKRYSSING I MANNTALLET	93
15	PRØVING OG GODKJENNING AV VALGTINGSSTEMMEGIVNINGER	93
15.1	INNLEDNING	93
15.2	PRØVING AV VALGTINGSSTEMMEGIVNINGENE	93
15.2.1	<i>Innledning</i>	93
15.2.2	<i>Vilkår for godkjenning av valgtingsstemmegivninger lagt i urnen</i>	93
15.2.3	<i>Vilkår for godkjenning av stemmegivninger i særskilt omsla</i>	94
16	PRØVING OG GODKJENNING AV STEMMESEDLER	95
16.1	INNLEDNING	95
16.2	VILKÅR FOR GODKJENNING AV STEMMESEDLER	96
16.3	REGISTRERING AV BLANKE STEMME	100
16.4	STEMMESEDLER SOM IKKE ER ENSLYDENDE MED DE OFFISIELLE.....	100
16.5	BETYDNINGEN AV RETTINGER PÅ STEMMESEDLER	101
17	OPPTELLING AV STEMMESEDLER	101
17.1	PRINSIPPER FOR OPPTELLING	101
17.2	MANUELL FORELØPIG OPPTELLING.....	102
17.3	MASKINELL OPPTELLING (SKANNING).....	103
17.4	FORELØPIG OPPTELLING	103

17.4.1	<i>Når skal den foreløpige opptellingen begynne?</i>	103
17.4.2	<i>Fremgangsmåten ved den foreløpige opptellingen</i>	104
17.5	ENDELIG OPPTELLING.....	105
17.5.1	<i>Når skal endelig opptelling starte?</i>	105
17.5.2	<i>Fremgangsmåten ved endelig opptelling</i>	105
17.6	UTBYTTING AV STEMMESEDLER UNDER OPPTELLING.....	105
17.7	OVERSENDELSE AV VALGMATERIELL TIL FYLKESVALGSTYRET.....	106
17.8	KRAV TIL KVITTERING FOR OVERLEVERING AV VALGMATERIELL.....	107
18	VALGOPPGJØR VED STORTINGSVALG.....	107
18.1	VALGDISTRIKTER VED STORTINGSVALG. ANTALL STORTINGSREPRESENTANTER	107
18.2	FORDELING AV MANDATENE PÅ VALGDISTRIKTENE VED STORTINGSVALG	108
18.3	FORDELING AV DISTRIKTSMANDATENE MELLOM VALGLISTENE. KANDIDATKÅRINGEN 108	
18.4	RIKSVALGSTYRETS FORDELING AV UTJEVNINGSMANDATENE	109
18.5	FULLMAKTER TIL DE VALGTE REPRESENTANTENE. UNDERRETNING TIL DE VALGTE. 111	
19	VALGOPPGJØR VED FYLKESTINGSVALG	111
19.1	FYLKESVALGSTYRETS FORDELING AV REPRESENTANTPLASSENE	111
19.2	KANDIDATKÅRINGEN	111
20	VALGOPPGJØR VED KOMMUNESTYREVALG	113
20.1	VALGSTYRETS FORDELING AV REPRESENTANTPLASSENE	113
20.2	KANDIDATKÅRINGEN	113
21	PROTOKOLLERING AV VALG	114
22	KONTROLL OG GODKJENNING	115
22.1	STORTINGSVALG	115
22.1.1	<i>Fylkesvalgstyrets kontroll av valget</i>	115
22.1.2	<i>Fylkesmannens kontroll av stortingsvalget i Oslo</i>	115
22.1.3	<i>Stortingets kontroll av valget</i>	116
22.2	KOMMUNESTYREVALG.....	116
22.3	FYLKESTINGSVALG	117
22.4	LOVLIGHETSKONTROLL.....	117
22.5	OMVALG	118
23	KLAGER OVER VALGET.....	118
23.1	HVEM HAR KLAGERETT?	118
23.2	HVA KAN DET KLAGES OVER	118
23.3	SÆRREGLER VEDRØRENDE KRAV OM RETTING I MANNTALLET OG KLAGE VEDRØRENDE LISTEFORSLAG.....	118
23.4	KLAGEFRIST	119
23.5	KRAV OM SKRIFTLIGHET	119
23.6	HVOR KLAGEN SKAL FREMSETTES.....	119
23.7	HVEM SOM ER KLAGEINSTANS.....	119
23.7.1	<i>Stortingsvalg</i>	119

23.7.2	<i>Kommunestyrevalg og fylkestingsvalg</i>	119
23.8	KLAGEBEHANDLINGEN OG FØLGENE AV DENNE	120
23.9	KLAGER OVER FORHOLD SOM IKKE KAN RETTES	120
24	OPPBEVARING, AVHENDING OG TILINTETGJØRING AV VALGMATERIELL	121
24.1	INNLEDNING	121
24.2	UBRUKT VALGMATERIELL	121
24.3	BRUKT VALGMATERIELL	121
24.3.1	<i>Konvolutter</i>	121
24.3.2	<i>Stemmesedler</i>	121
24.3.3	<i>Valgkort</i>	122
24.3.4	<i>Avkryssede manntallslist</i> er	122
25	VALGOBSERVASJON	122
25.1	RAMMEVERKET – VÅRE INTERNASJONALE FORPLIKTELSER	122
25.2	VALGLOVEN § 15-10	123
25.3	FORMÅLET MED VALGOBSERVASJON	123
25.4	SÆRLIG OM OSSE/ODIHR	124
25.4.1	<i>Om OSSE/ODIHRs ulike former for valgobservasjon</i>	124
25.5	INTERNASJONALE FORPLIKTELSER, STANDARDER OG RETNINGSLINJER FOR VALG GENERELT	125
25.6	AKKREDITERING AV VALGOBSERVATØRER	126
25.6.1	<i>Søknad om akkreditering</i>	126
25.6.2	<i>Akkrediteringskort</i>	127
25.6.3	<i>Veileder for valgobservatører</i>	127
25.7	VALGOBSERVATØRENES FORPLIKTELSER	127
25.8	LOKALE MYNDIGHETERS FORPLIKTELSER	129
26	LOKALE FOLKEAVSTEMNINGER	130
27	FORSKJELLIGE BESTEMMELSER	130
27.1	GENERELT	130
27.2	FORSØK	130
27.2.1	<i>Begrensninger</i>	131
27.2.2	<i>Søknader</i>	131
27.3	BEREGNING AV FRISTER	132
27.3.1	<i>Oversittelse</i>	132
27.4	UTGIFTENE VED STORTINGSVALG	132
28	ANNEN LOVGIVNING SOM GJELDER FOR VALG	133
28.1	FORVALTNINGSLOVEN OG OFFENTLEGLOVA	133
28.1.1	<i>Innledning</i>	133
28.1.2	<i>Offentlighet</i>	133
28.1.3	<i>Innsyn i søknad om fritak fra å stå på valgliste</i>	134
28.1.4	<i>Offentlighet i forbindelse med opptelling av stemmer</i>	134
28.1.5	<i>Innsyn i stemmesedlene</i>	134
28.1.6	<i>Inhabilitet</i>	134

28.2	STRAFFELOVEN	135
28.2.1	<i>Kjøp og salg av stemmer og utilbørlig stemmepåvirkning</i>	135
28.2.2	<i>Uberettiget valgdeltagelse</i>	135
28.2.3	<i>Etterfølgende påvirkning av valgresultatet</i>	136
28.3	ALKOHOLLOVEN	136
28.4	FLAGGING PÅ VALGDAGENE.....	136
29	KIRKEVALG	136
29.1	REGELVERKET FOR KIRKEVALGET. ANSVARET FOR GJENNOMFØRING AV KIRKEVALGET.....	136
29.2	TID OG STED FOR STEMMEGIVNING VED KIRKEVALGET	137
29.3	SAMARBEID MELLOM KOMMUNENES VALGMYNDIGHETER OG MENIGHETSRÅDENE.	138

1 INNLEDNING

Gjennomføring av valg til Stortinget, fylkesting og kommunestyre skjer i henhold til lov 28. juni 2002 nr. 57 (valgloven) med senere endringer og valgforskriften av 2. januar 2003 med senere endringer.

Denne håndboken gir en oversikt over regelverket som gjelder ved gjennomføring av valg. Redegjørelsen for valglovens og valgforskriftens bestemmelser er basert på forarbeidene til valgloven og på tolkninger departementet har foretatt i forbindelse med brev og telefonhenvendelser fra kommunene, fylkeskommunene og fylkesmannsembetene. Valgloven og valgforskriften må leses parallelt med håndboken.

Det er viktig at valgstyrene sørger for å gi valgfunksjonærer og særlig stemmemottakere nødvendig opplæring. Dette er helt avgjørende for en korrekt gjennomføring av valget. Mange av de feil som skjer kunne vært unngått med en grundigere opplæring.

Håndboken er lagt ut på Internett: www.valg.no. Den blir fortløpende oppdatert ved behov.

Valgdirektoratet ble formelt opprettet 1. januar 2016. Direktoratet har blant annet ansvar for å støtte kommunene og fylkeskommunene i den praktiske gjennomføringen av valg.

Departementet har utviklet et elektronisk valgadministrasjonssystem til bruk ved valg. Dette datasystemet har fått betegnelsen EVA og består av to ulike delsystemer; administrasjonssystemet (EVA Admin) og system for maskinell optelling (EVA Skanning). Administrasjonssystemet benyttes av alle kommuner og fylkeskommuner. Kommuner og fylkeskommunene velger selv om de ønsker å benytte EVA Skanning. EVA driftes og forvaltes av Valgdirektoratet. Valgdirektoratet forvalter i tillegg nettstedet valgresultat.no og utarbeider valgprognoser.

Det finnes en egen brukerveiledning for bruk av systemet på Valgdirektoratets valgmedarbeiderportal: <https://valgmedarbeiderportalen.valg.no>.

2 TIDSPUNKT FOR VALG - VALGDAGEN

Valgloven § 9-1 fastsetter at stortingsvalg holdes i alle kommuner på en og samme dag i september måned i det siste året av hver stortingsperiode. Fylkestings- og kommunestyrevalg holdes i alle kommuner på en og samme dag i september måned hvert fjerde år. Valgene holdes i det andre året av hver stortingsperiode. I henhold til § 9-2 fastsetter Kongen valgdagen til en mandag.

Kommunestyret kan selv vedta at det på ett eller flere steder i kommunen skal holdes valg også søndagen før den offisielle valgdagen, jf. valgloven § 9-2 annet ledd.

3 VALGORGANENE OG DELEGERING

3.1 Valgorganene

Valglovens bestemmelser om valgstyre, stemmestyre og fylkesvalgstyre fremgår av lovens kapittel 4 (§§ 4-1 til 4-3). Riksvalgstyret, som kun oppnevnes i forbindelse med stortingsvalg, er regulert i § 4-4.

3.1.1 Valgstyret

I henhold til valgloven § 4-1 skal det i hver kommune være et valgstyre som velges av kommunestyret selv. Kommunene kan ikke legge til grunn at tidligere ordning med formannskapet som valgstyre videreføres. I uttrykket «*kommunestyret selv*» ligger at myndigheten til å velge valgstyre ikke kan delegeres.

Valgstyret er et fast utvalg i kommunelovens forstand, og kommunelovens regler om valg av nemnder kommer til anvendelse. Dette innebærer at valgbarhetsreglene i kommuneloven § 14 gjelder, og man må påse at kravene til kjønnsmessig representasjon i kommuneloven §§ 36, 37 og 38 a oppfylles. Kommunestyret kan for eksempel ikke velge medlemmene av formannskapet som valgstyre dersom dette medfører at kommunelovens krav til kjønnsmessig sammensetning ikke blir oppfylt.

Kommunestyret selv velger valgstyrets leder og nestleder, jf. kommuneloven § 10 nr. 3. Valgstyret har ansvaret for å forberede og gjennomføre valget på kommunalt nivå.

3.1.2 Stemmestyret

Foregår stemmegivningen på flere steder i kommunen, skal et stemmestyre med minst tre medlemmer administrere stemmegivningen på hvert sted. Et stemmestyre er et fast utvalg i kommunelovens forstand, jf. kommuneloven § 10. Stemmestyrenes medlemmer vil være folkevalgte i kommunelovens forstand, og kommunelovens regler om folkevalgtes rettigheter og plikter vil gjelde for disse.

Stemmestyret skal bestå av minst tre medlemmer, jf. kommuneloven § 10.

For øvrig kan kommunestyret fastsette antall medlemmer i stemmestyrene.

Kommunelovens regler om valg av faste utvalg gjelder for stemmestyrene.

Stemmestyrene kan sammensettes av kommunalt ansatte og/eller politikere. Dersom det velges politikere, bør en sørge for en sammensetning med representanter fra flere partier. En kan også velge personer som ikke er politikere, så sant de er folkeregisterført som bosatt i kommunen, jf. kommuneloven § 14. Kommunestyret velger medlemmer til stemmestyrene og ledere/nestledere. Valg av stemmestyre kan delegeres til valgstyret, jf. valgloven § 4-2.

Det er ikke krav om at valg av stemmestyre skal skje blant personer som bor i vedkommende stemmekrets. Det er imidlertid ikke noe til hinder for at et slikt prinsipp følges når stemmestyrene velges.

Det er etter valgloven § 9-3 (4) begrensninger i hvilke oppgaver listekandidater kan ha ved gjennomføringen av valg. Listekandidater er ikke valgbare til stemmestyrene, og de kan heller ikke tjenestegjøre som stemmemottakere eller valgfunksjonærer.

Begrunnelsen er at det er prinsipielt uheldig at kandidater som selv stiller til valg har direkte kontakt med velgerne i stemmesituasjonen. Bestemmelsen gjelder kun de som er listekandidater ved det aktuelle valget. De som var listekandidater ved kommunestyrevalget og fylkestingsvalget, vil ikke av den grunn være utelukket fra å kunne tjenestegjøre ved stortingsvalget, så sant de ikke er listekandidater også ved dette valget.

3.1.3 Fylkesvalgstyret

I henhold til valgloven § 4-3 skal det i hver fylkeskommune være et fylkesvalgstyre som velges av fylkestinget selv. For øvrig gjelder tilsvarende regler for fylkesvalgstyret som for valgstyret.

3.2 Begrepet valgfunksjonær

Det følger av loven at stemmestyrets oppgave er å administrere valggjennomføringen på stemmestedet. I dette ligger at stemmestyret har ansvar for at valgavviklingen foregår i samsvar med reglene i valgloven og valgforskriften. Stemmestyret kan selv utføre alle oppgaver valggjennomføringen medfører. Loven pålegger imidlertid ikke stemmestyrene å utføre alle oppgaver selv. Det er heller ikke et krav i loven at alle som utfører oppgaver i valglokalene skal være medlemmer av stemmestyret, med mindre de oppnevnes til dette.

Kommunen kan, for eksempel, engasjere kommunalt ansatte, studenter, skoleelever og pensjonister som valgmedarbeidere. Deres gjøremål kan for eksempel være å gi praktisk veiledning til velgerne. De kan krysse av i manntallet, stemple stemmesedler og påse at velgerne legger stemmesedlene i valgurnen. De vil også kunne foreta opptelling av stemmesedler, dersom foreløpig opptelling skal skje på stemmestedet. Det vil imidlertid være stemmestyrets ansvar å føre møtebok, der det protokolleres hva som skjer på stemmestedet.

Loven bruker noen steder begrepet stemmemottaker om alle som mottar stemme under stemmegivningen. Ved forhåndsstemmegivningen oppnevnes stemmemottakere. Kommunene bestemmer selv hvem som oppnevnes.

Begrepet valgfunksjonær benyttes som en samlebetegnelse om alle personer som har oppgaver i valglokalene eller oppgaver knyttet til gjennomføringen av valget. Det vil si både stemmestyremedlemmer, stemmemottakere og andre som hjelper til.

Valgloven § 9-3 fjerde ledd fastsetter at listekandidater ved kommunestyrevalg ikke kan oppnevnes som valgfunksjonær i valglokalene i vedkommende kommune, og at listekandidater ved stortingsvalg og fylkestingsvalg ikke kan oppnevnes til valgfunksjonær i valglokalene i en av kommunene i vedkommende valgdistrikt. Valgforskriften § 25a fastslår at listekandidater ved stortingsvalg eller fylkestingsvalg,

ikke kan oppnevnes som valgfunksjonær i valglokalene ved forhåndsstemmegivningen i kommunene i vedkommende valgdistrikt. I henhold til kommuneloven § 14 (4) kan heller ikke kandidater som er oppført på valgliste ved det aktuelle valget velges til stemmestyremedlem i vedkommende kommune/fylkeskommune.

3.3 Saksbehandlingsregler for valgstyret/fylkesvalgstyret

Kommunelovens regler om saksbehandling i faste utvalg gjelder tilsvarende for valgstyret/fylkesvalgstyret. Således skal avgjørelser treffes i møte, og reglene om åpne/lukkede dører og vedtaksførhet må følges mv, jf. kommuneloven kapittel 6.

Den enkelte kommune og fylkeskommune bestemmer selv organiseringen av administrative valgoppgaver.

3.4 Delegering av valgstyrets myndighet

Kommunelovens bestemmelser om delegering av myndighet kommer til anvendelse. Delegeringsadgangen omfatter enkeltsaker eller typer av saker som ikke er av prinsipiell betydning, jf. kommuneloven § 10 nr. 4 og § 23 nr. 4.

Valgstyrets leder, et arbeidsutvalg eller administrasjonssjefen kan gis vedtaksmyndighet som ligger til valgstyret etter loven. Det er imidlertid begrensninger med hensyn til omfang og sakstype.

Konkrete enkeltsaker kan delegeres. I tillegg gis det adgang til delegering i «*typer av saker som ikke er av prinsipiell betydning*». Dette er en skranke både for hva valgstyret kan delegere og for hvordan delegeringsfullmakten kan benyttes. Det er ikke adgang til å delegere generell avgjørelsesmyndighet i saker som må anses for å være av prinsipiell betydning. Delegeringsvedtaket må leses med den begrensning at den som har fått delegert myndighet, har plikt til å gå tilbake til valgstyret hvis en enkeltsak innenfor en generell fullmakt må anses å ha prinsipiell betydning. Hva som er av prinsipiell betydning må fastsettes ut fra vedtakets karakter og konsekvenser. Bestemmelsen gir dermed valgstyret et vidt rom for å vurdere hva som i det enkelte tilfelle er forsvarlig og hensiktsmessig.

Det er ikke mulig å gi eksakte svar på hva som anses for å være av prinsipiell betydning slik at myndigheten ikke kan delegeres. Som en veiledning kan en si at saker som er av ren praktisk art sjelden vil være av prinsipiell betydning. Dette vil typisk være gjøremål som å sette opp manntall og legge det ut til alminnelig ettersyn, komme med kunngjøringer, lage lister over klager, underrette velgere og kandidater, trykking av stemmesedler og lignende. Prøving og godkjenning av kurante forhåndsstemmegivninger er ikke av prinsipiell betydning, og kan også delegeres. Valgstyret kan imidlertid ikke overlate til lederen å utføre denne oppgaven alene. Lederen må gjøre det sammen med valgstyrets sekretær eller en annen valgmedarbeider. Dette følger av regelen i valgforskriften § 35 som sier at det skal være to personer til stede ved åpning av stemmegivninger. Videre sier forskriften at dersom åpning av omslags- og stemmesedelkonvolutter foregår samtidig, må dette ikke gjøres

av de samme personene. Denne begrensningen er begrunnet i prinsippet om hemmelig valg.

Myndighet som typisk vil være av prinsipiell betydning, og som dermed ikke kan delegeres, er for eksempel å treffe avgjørelser om listeforslag og om tilbakekalling av listeforslag skal godkjennes, samt forkastelse av stemmegivninger.

Denne oppregningen av eksempler på hva som er av prinsipiell og ikke-prinsipiell art er ikke ment å være uttømmende.

4 STEMMERETT, MANNTALL OG VALGKORT

4.1 Hvem har stemmerett?

Ved stortingsvalg har følgende personer stemmerett, jf. valgloven § 2-1:

Norske statsborgere som

- vil ha fylt 18 år innen utgangen av valgåret og som
- ikke har mistet stemmeretten etter Grunnloven § 53 og som
- er, eller noen gang har vært, folkeregisterført som bosatt i Norge. Ansatte i diplomatiet eller konsulatvesenet og deres husstand har stemmerett selv om de ikke oppfyller bosettingskriteriet

Ved kommunestyre- og fylkestingsvalg har følgende personer stemmerett, jf. valgloven § 2-2:

Alle som har stemmerett til stortingsvalg, samt ikke-norske statsborgere som oppfyller de øvrige kravene, dersom de er

- Norske statsborgere som har fylt 18 år innen utgangen av valgåret og som er, eller har vært, registrert bosatt i Norge.
- Statsborgere i andre nordiske land (det vil si Danmark, Island, Finland eller Sverige) som har fylt 18 år innen utgangen av valgåret, og som har vært registrert bosatt i Norge senest 30. juni i valgåret.
- Øvrige utenlandske statsborgere som har fylt 18 år innen utgangen av valgåret, og som har vært registrert bosatt i Norge sammenhengende de tre siste årene før valgdagen.

Når det gjelder botid for utenlandske statsborgere er det et krav at denne er registrert sammenhengende de tre siste årene.

4.2 Ansvar for manntallsføringen

Departementet har ansvaret for oppretting av manntallet og bearbeiding av de oppdateringer som blir overført fra Skattedirektoratet (SKD). Dette ansvaret er delegert

til Valgdirektoratet¹. Dette skjer gjennom valgadministrasjonssystemet EVA, som alle kommuner og fylkeskommuner har tilgang til.

Valgstyrene skal sørge for at stemmeberettigede som har vært bosatt utenfor landet i mer enn 10 år, føres inn i manntallet i den kommunen vedkommende sist var registrert som bosatt. Disse velgerne må søke valgstyret om innføring. Dette kan gjøres samtidig med at stemme avgis.

4.3 IKT og manntallet

Kommunene kan selv vedta å ta i bruk en ordning med elektronisk avkryssing i manntallet på valginget, jf. valgloven § 9-5 bokstav a. Stemmestyret skal da krysse av i det elektroniske manntallet både for velgere som er manntallsført i vedkommende krets, og for velgere som er manntallsført i andre kretser i kommunen. Stemmestyrene i kommuner som benytter seg av dette, tar altså ikke imot såkalte «fremmede stemmer» i særskilt omslag, og avkryssingen skjer også for disse velgerne direkte i valglokalet.

4.3.1 Uttrekk fra folkeregisteret pr. 2. januar – foreløpig manntall

Folkeregistermyndigheten skal stille et uttrekk av folkeregisteret pr. 2. januar i valgåret til disposisjon for kommuner og fylkeskommuner.

Bakgrunnen for dette er at kommunene og fylkeskommunene har behov for tilgang til manntallsopplysninger før skjæringsdatoen 30. juni, for å kontrollere valgbarheten til de foreslåtte kandidatene og underskriftene på valglistene før disse skal godkjennes pr. 1. juni (jf. punkt 7.11). Kommunene har også behov for å vurdere stemmekretsinnstillingen.

Det foreløpige manntallet skal leveres direkte fra Skattedirektoratet til EVA.

Uttrekket baseres på stemmerettsvilkårene pr. 2. januar i valgåret, og vil ikke være noe reelt manntall i lovens forstand. Det vil også naturlig nok inneholde feilinformasjon med hensyn til stemmerett, siden det er opplysningene pr. 30. juni som skal legges til grunn for manntallet og valgbarheten.

4.4 Grunnlaget for manntallet. Folkeregistermyndighetenes ansvar

Det er folkeregisteret som danner grunnlaget for manntallet, jf. valgloven § 2-5.

Folkeregistreringen skjer i henhold til lov 9. desember 2016 nr. 88 om folkeregistrering (folkeregisterloven) og forskrift til folkeregisterloven (folkeregisterforskriften) fastsatt 14. juli 2017 av Skattedirektoratet. Forskriften har detaljerte regler om hvor en person skal regnes som bosatt. Valgmyndighetene kan ikke treffe avgjørelser om manntallsføringen som er i strid med folkeregistreringen.

---

¹ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

Etter valgloven § 2-5 har folkeregistermyndigheten ansvar for å stille til disposisjon for valgmyndighetene opplysninger om hvem som skal føres inn i kommunenes manntall. Opplysningene skal overføres til EVA.

4.5 Hvem skal manntallsføres i kommunen?

4.5.1 Personer registrert bosatt i kommunen

Det er folkeregisteret pr. 30. juni i valgåret som legges til grunn for manntallet. Alle stemmeberettigede personer skal manntallsføres i den kommunen der de var registrert som bosatt på dette tidspunktet. Det er altså uten betydning om velgeren flytter etter 30. juni og dermed vil være registrert som bosatt i en annen kommune på valgdagen, jf. valgloven § 2-4 første ledd.

Det er den datoen folkeregisteret mottar melding om flyttingen som er avgjørende, ikke den faktiske flyttedatoen. Om en person flytter fra Lillevik til Storevik kommune den 20. juni og melder fra om flyttingen først 1. juli, skal vedkommende manntallsføres i Lillevik kommune. At det er den dato folkeregisteret mottar melding som er avgjørende, innebærer også at det er uten betydning for velgerne om folkeregisteret ikke er helt oppdatert med hensyn til flyttemeldinger som er mottatt innen 30. juni. I slike tilfeller sender folkeregisteret etterfølgende melding til valgstyret, som må sørge for å oppdatere manntallet.

4.5.2 Personer bosatt på Svalbard og Jan Mayen

Stemmeberettigede personer som er bosatt på Svalbard og Jan Mayen, skal manntallsføres i den kommunen på fastlandet der de sist var folkeregisterført som bosatt, jf. valgloven § 2-4 annet ledd.

4.5.3 Personer bosatt i utlandet. Søknad om innføring i manntallet

For norske statsborgere er stemmeretten ikke betinget av at man er bosatt i Norge på valgdagen. Etter folkeregisterloven § 4-3 registreres en person som flytter til et land utenfor Norden for å bosette seg der, som utflyttet. Alle stemmeberettigede norske statsborgere blir automatisk ført inn i manntallet i den kommunen der de var registrert som bosatt på utflyttingstidspunktet i den første 10-årsperioden etter utflyttingen.

Når utenlandsoppholdet har vart i mer enn 10 år, opphører den automatiske manntallsføringen. De som da ønsker å delta ved valget, må sende søknad om å bli innført i manntallet. Søknaden sendes den kommunen der vedkommende sist var registrert som bosatt.

Søknad om manntallsføring skal inneholde en erklæring om at velgeren fortsatt er norsk statsborger. Det anses ikke påkrevd med noen attestasjon av statsborgerskapet. Søkerens egen erklæring er nok. I de fleste tilfeller vil søknad om innføring i manntallet skje ved at velgeren fyller ut og skriver under på omslagskonvoluttene som brukes ved utenriks stemmegivning. Søknaden kan likevel fremmes i et eget brev, jf. valgloven § 2-4 tredje ledd. Søknader som er feilsendt må sendes til rett kommune.

Stemmeberettigede som har avgitt stemme og som søker om innføring i manntallet fordi vedkommende har bodd i utlandet i mer enn 10 år skal føres inn i manntallet. Slik stemmegivning med søknad må være valgstyret i hende innen klokken 17.00 dagen etter valgdagen. Se nærmere under punktet om valgstyrets oppdatering av manntallet.

4.5.4 Ansatte i diplomatiet eller konsulatvesenet og deres husstand

Stemmeberettigede personer ansatt i diplomatiet eller konsulatvesenet og deres husstand har stemmerett uavhengig av om de noen gang har vært registrert som bosatt i Norge, jf. valgloven § 2-2 første ledd siste punktum.

Dersom de noen gang har vært registrert som bosatt i Norge, skal de føres inn i manntallet i den kommunen der de sist var registrert som manntallsført.

Manntallsføringen skjer automatisk, uavhengig av utenlandsoppholdets lengde.

Dersom de ikke noen gang har vært folkeregisterført som bosatt i Norge, skal de manntallsføres i Oslo, jf. valgloven § 2-4 fjerde ledd.

4.6 Utlegging av manntallet til offentlig ettersyn

Valgloven legger til grunn at folkeregistermyndighetene så snart som mulig etter skjæringsdatoen 30. juni overfører manntallsopplysningene (rådata) til EVA.

Kommunene får tilgang til manntallet i EVA, og kan skrive ut manntallet fra systemet.

Så snart det lar seg gjøre, skal valgstyret legge manntallet ut til offentlig ettersyn, jf. valgloven § 2-6 første ledd. Det er ikke fastsatt noen bestemt dato for utleggingen, men det er forutsatt at det skal skje så snart det lar seg gjøre.

Valgstyret skal kunngjøre tid og sted for utleggingen og opplyse om adgangen til og fremgangsmåten for å kreve feil rettet, jf. valgloven § 2-6.

Valgloven har tidligere pålagt valgstyret å sette opp en liste over dem som har søkt om innføring i manntallet, men uten å ha blitt innført, og å gi disse melding. En slik bestemmelse er ikke videreført, ettersom alminnelige forvaltningsrettslige prinsipper allerede pålegger offentlige myndigheter plikt til å gi berørte personer slik informasjon.

4.7 Kopier av manntallet til de som stiller liste ved valget

Valgforskriften § 3 fastsetter at alle som stiller liste ved valget har rett til ett gratis eksemplar av manntallet. Det er imidlertid et krav at de bestiller dette innen den frist valgstyret setter. Loven opererer ikke lenger med en bestemt frist. Fristen skal gjøre det mulig for valgstyret å foreta en samlet bestilling. Forslagsstillerne må gjøres oppmerksom på den fristen valgstyret har vedtatt. Dette kan for eksempel skje ved kunngjøring eller direkte henvendelse til forslagsstillere i valgdistriktet.

Forskriften § 3 fastsetter at krav om manntallseksemplar må fremsettes for valgstyret i vedkommende kommune. Forslagsstillere til fylkestingsvalg og stortingsvalg må således fremsette krav overfor valgstyrene i de ulike kommunene i valgdistriktet.

Forslagsstillerne har ikke krav på å få mer enn ett eksemplar av manntallet. Det er imidlertid ikke noe i veien for at de kan få tilgang til flere eksemplarer, dersom de selv

bærer omkostningene knyttet til dette. Etter forskriften kan forslagsstillerne også be om oppgaver over bestemte grupper velgere (typisk førstegangselgere), dersom de selv betaler for det. Det er fastsatt egne retningslinjer for hvem som kan få disse opplysningene og hvordan de skal utleveres.

Manntallsavskrifter og eventuelt annet materiell som bygger på manntallet, kan bare brukes til politiske formål. Det er ikke adgang til å overlate manntall til utenforstående med mindre formålet er politisk bearbeiding. Med overlata menes både salg og utlån. Med utenforstående menes de som ikke er medlem av eller har annen tilknytning til partiet. Manntall skal ikke benyttes til kommersielle formål. Bestemmelsene er ikke til hinder for at partiene lar ikke-medlemmer – for eksempel en datasentral – få tilgang til opplysningene i manntallet for å bearbeide opplysningene til partiets/gruppens politiske formål. Manntallet kan også benyttes til politiske formål som ikke har umiddelbar tilknytning til valgarbeid.

Det er ikke adgang til å koble manntallet til andre offentlige registre.

Valgstyret må holde oversikt over utleverte manntallseksemplarer, ettersom de skal sørge for at de leveres tilbake senest innen to år.

Valgstyret bør sørge for at de som får manntallsavskrifter gjøres kjent med regelverket.

4.8 Opplysninger som ikke skal legges ut til ettersyn

Datatilsynet har gitt uttrykk for den oppfatning at tidligere personopplysningslov (lov 14. april 2000 nr. 31) § 12 ikke ga hjemmel for å ta personnumre med i manntall som skal sendes til politiske partier. Begrunnelsen er at det ikke foreligger saklig behov for dette.

Valgforskriften § 4 fastslår hvilke opplysninger som skal med i utleggingsmanntallet. Det skal kun inneholde navn, adresse, fødselsdato og ev. manntallsnummer og kretsopplysninger til de manntallsførte.

4.9 Grunnlag for oppdatering av manntallet frem mot valgdagen

Etter valgloven § 2-3 annet ledd skal manntallet oppdateres basert på meldinger fra SKD frem til lørdag før valgdagen. Dette sikrer et likt manntall for hele landet når valgtinget åpner. Manntallet oppdateres i de fleste tilfeller automatisk etter filer Valgdirektoratet mottar fra folkeregistermyndigheten. Manntallet skal oppdateres på grunnlag av oppdateringer fra SKD frem til og med lørdag før valgdagen.

Det enkelte valgstyre vil likevel ha ansvar for å oppdatere manntallet med eventuelle manuelle endringer som ikke kommer via oppdateringene fra SKD. Dette gjelder kun innføring av norske statsborgere som har bodd i utlandet i mer enn 10 år og som søker og avgir stemme frem til og med fristen kl. 17.00 dagen etter valgdagen, samt oppretting av feil etter klage som ikke er en del av oppdateringene som kommer fra SKD.

Valgforskriften § 1 inneholder bestemmelser om hvilke forhold som kan danne grunnlag for oppdatering, dvs. innføringer i eller strykninger fra manntallet slik dette forelå da det ble overført fra folkeregistermyndighetene.

4.9.1 § 1 a) Krav om retting av feil, oppdaget feil eller klage

Det er ikke ofte det forekommer feil i manntallsutkastene, men det kan selvsagt ikke utelukkes. Det presiseres at krav om retting etter forskriften § 1 bokstav a ikke gjelder med hensyn til flyttinger etter 30. juni. At noen flytter etter skjæringsdato og dermed står manntallsført i en annen kommune enn der vedkommende er folkeregisterført som bosatt på valgdagen, er ikke en feil. Det er ikke adgang til å oppdatere manntallet på grunnlag av flyttemeldinger mottatt etter 30. juni. Det er folkeregisteropplysninger som skal legges til grunn med hensyn til hvor stemmeberettigede personer var bosatt den 30. juni i valgåret. Det er ikke adgang til å føre manntallet i strid med folkeregisteropplysninger på dette tidspunktet.

Dersom manntallet ikke er i overensstemmelse med folkeregisteropplysningene, må valgstyret rette dette så snart det blir oppmerksom på feilen, enten det skjer på bakgrunn av krav om retting eller at valgstyret selv er blitt oppmerksom på feilen. Kan feilen rettes via overføringer fra SKD til EVA skal ikke valgstyret selv foreta rettingen i manntallet.

Legger manntallet til grunn feil opplysninger, er manntallsføringen ugyldig. Dersom valgstyret ikke etterkommer et krav om retting i manntallet, vil det således være en feil ved valgavviklingen, som kan påklages etter de alminnelige klagereglene i valgloven kapittel 13. I et slikt tilfelle vil manntallet måtte oppdateres dersom klagen tas til følge.

Det kan også tenkes at strid om manntallsinnføring skyldes uenighet med hensyn til om vedkommende velger har stemmerett eller ikke. Striden står altså ikke om hvor vedkommende eventuelt skal manntallsføres, men om stemmerettsvilkårene er oppfylt. Kommer valgstyret til at vedkommende ikke har stemmerett, kan velgeren påklage avgjørelsen etter klagebestemmelsene i kapittel 13. Dersom klageren får medhold, må valgstyret oppdatere manntallet.

4.9.2 § 1 b) Flyttemelding som ikke var blitt registrert da manntallet ble skrevet ut

Det er ikke alltid folkeregisteret er fullstendig oppdatert med registrering av flyttemeldinger som er mottatt innen skjæringsdatoen. Velgeren strykes i fraflyttingskommunens manntall og føres inn i tilflyttingskommunens manntall. Dette skjer automatisk i EVA.

4.9.3 § 1c) Søknad om manntallsføring fra utenlandsboende

Når valgstyret mottar søknad om innføring, skal opplysningene i søknaden legges til grunn og vedkommende føres inn i manntallet dersom velgeren sist var folkeregisterført i den aktuelle kommunen. Valgstyret må først kontrollere søkerens

opplysninger med hensyn til hvor vedkommende sist var folkeregisterført som bosatt. Feilsendte søknader sendes til rett kommune.

4.9.4 § 1 d) Melding om at utenlandsboende har flyttet tilbake til Norge

Dersom en velger har vært utenlandsboende i kortere tid enn ti år og flytter tilbake til sin tidligere hjemkommune, medfører ikke hjemflyttingen tiltak verken fra EVA eller fra folkeregisteret. Vedkommende er automatisk innført i rett kommunes manntall. Dette skjer i EVA.

I andre tilfeller skal det skje endringer i manntallet.

Følgende tilfeller kan tenkes å forekomme:

- 1) En velger som har bodd ute i kortere tid enn ti år, flytter tilbake til en annen kommune enn der vedkommende var bosatt på utflyttingstidspunktet. Skattedirektoratet (SKD) sender melding via overføringer til EVA, slik at vedkommende velger blir ført henholdsvis inn og ut av manntallet.
- 2) En velger som har bodd ute i mer enn ti år, flytter tilbake til Norge og bosetter seg i den kommunen han bodde da han flyttet ut. SKD sender melding via overføringer til EVA. Velgeren føres inn i kommunens manntall.
- 3) En velger som har bodd ute i mer enn ti år flytter tilbake til Norge og bosetter seg i en annen kommune enn der han bodde da han flyttet ut. SKD sender melding via overføringer til EVA. Velgeren føres inn i den nye bosettingskommunens manntall.

4.9.5 § 1 e) Erverv av norsk statsborgerskap

Dersom erverv av norsk statsborgerskap medfører at en person får stemmerett, vil SKD straks sende melding til EVA, og vedkommende føres inn i manntallet. Dette skjer automatisk i EVA.

4.9.6 § 1 f) Melding om dødsfall

Dersom noen som er innført i manntallet dør før valgdagen, skal vedkommende strykes fra manntallet. Unntak gjelder i tilfeller der vedkommende allerede er krysset av i manntallet for å ha avgitt godkjent forhåndsstemmegivning. Dette skjer automatisk i EVA.

4.9.7 § 1 g) Melding om at stemmeberettiget, ikke-norsk statsborger er flyttet ut av landet

Dersom en utenlandsk statsborger med stemmerett ved lokalvalg flytter ut av landet, er vilkårene for stemmerett ikke lenger til stede. Vedkommende skal derfor strykes fra manntallet. SKD sender melding via overføringer til EVA.

4.10 Oppdatering av manntallet

4.10.1 Vilkår for oppdatering frem til valgdagen

Valgforskriften § 2 fastsetter at det bare er visse forhold som kan føre til oppdatering etter 30. juni.

At kretsmanntallene allerede er skrevet ut, behøver ikke å utgjøre noe hinder for innføring. Det er ikke noe i veien for at vedkommende velger føres inn på en særskilt side i manntallet, som oppbevares hos valgstyret, og at velgeren avgir «fremmed stemme». Stemmegivningen prøves i så fall av valgstyret etter at stemmegivningen er avsluttet.

4.10.2 Ingen må dobbeltføres eller falle helt ut

Det er et overordnet hensyn at oppdatering av en kommunes manntall ikke må skje hvis det medfører at velgeren blir ført inn i to ulike manntall eller ikke blir manntallsført i det hele tatt. I EVA vil det ikke være mulig å manntallsføre samme person i flere kommuner.

4.10.3 Velgeren har avgitt forhåndsstemme

Overføring av velgere mellom to ulike kommuners manntall kan heller ikke skje dersom en velger har avgitt forhåndsstemme i den kommunen vedkommende først ble manntallsført. EVA håndterer dette. Dersom det kommer en melding fra SKD og velgeren har avgitt godkjent forhåndsstemme ignoreres denne oppdateringen.

Eventuelle forhåndsstemmegivninger som kommer inn til valgstyret etter at en velger er blitt overført til et annet manntall, må videresendes til den nye kommunen, som behandler forhåndsstemmegivningen på vanlig måte.

4.10.4 Underretning til velgere som berøres av oppdateringer

Valgloven § 2-8 pålegger valgstyret å sende melding til velgere som berøres av endringer i manntallet når disse er foranlediget av søknad om innføring, krav om retting eller at valgstyret er blitt oppmerksom på feil. Bakgrunnen er at velgerne skal vite hvor de er stemmeberettiget. Dersom oppdateringen skjer på bakgrunn av forhold som ikke gir velgeren foranledning til å tro noe annet enn hva som faktisk er tilfelle, er det ikke nødvendig å varsle velgeren. Det vil for eksempel være tilfeller hvor folkeregisteret sender melding om flyttemelding mottatt innen fristen, men som ikke var blitt registrert før manntallet ble satt opp (automatiske oppdateringer i EVA).

4.11 Produksjon, utforming, utsendelse og bruk av valgkort

4.11.1 Lovgrunnlaget

Etter valgloven § 2-3 tredje ledd er det departementet som skal sørge for at det blir sendt ut valgkort til alle stemmeberettigede, unntatt på Svalbard og Jan Mayen. Departementet har delegert denne myndigheten til Valgdirektoratet.²

I loven § 2-9 åpnes det for at departementet kan gi forskrift om produksjon, utforming, utsendelse og bruk av valgkort, herunder om valgstyrets plikter i forbindelse med produksjonen og utsendelsen. Nærmere regler om valgkortene er fastsatt i valgforskriften kapittel 5 (§§ 22 og 23). Her står det blant annet at valgstyret plikter å gi departementet opplysninger om navnet på, adressen til og åpningstidene i valglokale på valgdagen(-ene), samt opplysninger om manntallet i kommunen, som for eksempel rode-inndeling. Valgstyret plikter å opplyse om dette på den måten og innen den frist som departementet fastsetter. I praksis registrerer kommunene disse opplysningene i EVA.

4.11.2 Hvem skal ha valgkort?

Loven fastsetter at valgkort skal sendes ut til alle stemmeberettigede som er innført i manntallet i kommunen, og som er registrert med bostedsadresse innenriks. Unntak er gjort for de som er bosatt på Svalbard og Jan Mayen.

4.11.3 Grunnlaget for produksjon av valgkortene

Valgforskriften § 22 første ledd fastsetter at det er manntallet per 10. juli som skal legges til grunn for produksjonen av valgkortene. Alle oppdateringer som kan foretas i manntallet t.o.m. denne dato, skal innarbeides i manntallet før det «fryses» for produksjon av valgkort.

4.11.4 Tidspunktet for produksjon og utsending av valgkort

Valgkortene skal være fremme hos velgerne innen ordinær forhåndsstemming starter, jf. valgforskriften § 22 annet ledd.

4.11.5 Hvilke opplysninger skal valgkortene inneholde?

Valgforskriften § 23 første ledd fastsetter at valgkortet skal inneholde følgende opplysninger:

- a) hvilket valg og år det gjelder for
- b) velgerens navn, adresse og fødselsår
- c) navn og adresse til valgstyret i den kommunen velgeren er manntallsført
- d) krets, rode, side, linje og manntallsnummer
- e) adresse og åpningstid til valglokalet på valgdagen(e)
- f) et felt hvor stemmemottakeren skal påføre tid og sted for forhåndsstemmegivningen, samt signere for stemmemottaket

---

² <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

På valgkortet skal det i tillegg opplyses om at velger må vise legitimasjon for å få avgi stemme.

Det vil følge med en informasjonsbrosjyre om valget til hver velger som en del av valgkortet.

Det er ikke nødvendig å ha med valgkort for å stemme. Ingen velger skal avvises hvis han/hun ikke har med valgkortet.

5 REGISTRERING AV PARTIER I PARTIREGISTERET

Regler om registrering av politiske partier er flyttet fra valgloven til partiloven (lov av 17. juni 2005) kapittel 2.

Det er opprettet et partiregister ved Registerenheten i Brønnøysund. Alle partier som vil ha enerett til partinavn eller som ønsker å stille liste etter «forenklede regler» jf. valgloven § 6-3 første ledd, må la navnet sitt bli registrert.

5.1 Krav til søknaden

Før partiet kan registreres i Partiregisteret må det være registrert i Enhetsregisteret, jf. partiloven § 2 annet ledd. For øvrig skal følgende legges ved søknaden, jf. partiloven § 3 annet ledd:

- stiftelsesdokument for partiet
- opplysning om hvem som utgjør partiets utøvende organ med rett til å representere partiet sentralt i saker etter valgloven
- vedtekt som fastsetter hvem som velger partiets utøvende organ
- erklæring fra minst 5000 personer med stemmerett ved stortingsvalg. Krav til erklæringene er nærmere angitt i bokstav d

Det er et vilkår for registrering at navnet ikke skal kunne forveksles med navnet på annet partinavn registrert i Partiregisteret eller annen samepolitisk enhet registrert hos Sametinget. Dersom særlige grunner foreligger, kan registreringsmyndigheten også ellers nekte å registrere et partinavn.

Søknaden må ha blitt journalført hos registreringsmyndigheten innen 2. januar i valgåret for at registreringen skal kunne få virkning for valget.

5.2 Endring av partinavn

Kun partier som kan vise til en viss oppslutning ved forrige stortingsvalg, nærmere bestemt 500 stemmer i ett fylke eller 5000 stemmer i hele landet, kan søke om å få registrere seg under et nytt navn uten å måtte legge frem 5000 nye underskrifter, jf. partiloven § 4 første ledd. Den samme regelen gjelder ved sammenslåing av partier under et nytt navn; hvis ikke minst ett av partiene tilfredsstiller vilkåret om oppslutning ved valg, må det samles inn 5000 nye underskrifter, jf. partiloven § 4 annet ledd.

5.3 Avregistrering

Når et registrert politisk parti ikke har stilt liste i noe valgdistrikt ved to stortingsvalg på rad, opphører virkningen av registreringen og partinavnet blir fritt, jf. partiloven § 5 første ledd. Navnet skal da strykes fra Partiregisteret. Det samme gjelder fire år etter at partiet er oppløst eller har skiftet navn.

5.4 Oppdatering av opplysninger i registeret

De registrerte partiene skal holde Registerenheten à jour med hensyn til hvem som utgjør partiets utøvende organ til enhver tid, jf. partiloven § 6 første ledd. Det er dette organ som har rett til å opptre på vegne av partiet sentralt i saker etter valgloven. For å unngå uklarheter i forbindelse med innlevering av listeforslag, søknad om navneendring osv., er det av stor betydning at det fremgår klart hvem som har rett til å opptre på vegne av partiet i saker etter valgloven.

5.5 Partilovnemnda

Det er opprettet en særskilt nemnd – Partilovnemnda – til å behandle klager over vedtak truffet i registreringssaker, jf. partiloven § 8 første ledd. Partilovnemnda skal behandle klager over registrering av partinavn. Den skal også behandle klager over registreringsmyndighetens vedtak om hvem som har rett til å representere et politisk parti. Partilovnemndas vedtak legges til grunn ved et forestående valg, med mindre saken er brakt inn for retten og rettskraftig kjennelse foreligger innen fristen for å innlevere listeforslag går ut den 31. mars. Det er med andre ord opplysninger registrert i partiregisteret den 31. mars i valgåret som legges til grunn ved valget.

Utfyllende bestemmelser om registreringsordningen og om registreringsmyndighetens og Partilovnemndas virksomhet er gitt i forskrift (partilovforskriften) med hjemmel i partiloven §§ 9 og 27.

Henvendelser vedrørende partiregisteret kan rettes til Registerenheten i Brønnøysund.

6 VALGBARHET

I dette kapitlet omtales valglovens regler om valgbarhet, utelukkelse fra valg, tidspunkt for valgbarhet og fritaksgrunner. Reglene om stortingsvalg er behandlet under punkt 6.1, og reglene om fylkestingsvalg og kommunestyrevalg under punkt 6.2.

6.1 Stortingsvalg

6.1.1 Valgbarhet til Stortinget

Valgloven § 3-1 har regler om hvem som er valgbare og har plikt til å ta imot valg til Stortinget. Valgbar til Stortinget og pliktig til å ta imot valg er enhver som har stemmerett ved valget, det vil si alle som oppfyller stemmerettsvilkårene i § 2-1, og som ikke er utelukket (se nærmere punkt 6.1.2 og 6.1.3) eller fritatt fra valg (se nærmere punkt 6.1.4).

6.1.2 Utelukkelse fra valg til Stortinget

Utelukkelsesreglene fremgår av valgloven § 3-1 (2). Følgende kan ikke velges til Stortinget:

- a) Ansatte i departementene. Statsråder, statssekretærer og politiske rådgivere er likevel valgbare.
- b) Dommere i Høyesterett.
- c) Ansatte i diplomatiet eller konsulatvesenet.

Regelen som utelukker de ansatte i departementene fra valg, gjelder alle typer stillinger.

6.1.3 Tidspunkt for valgbarhet til Stortinget

I henhold til valgloven § 3-1 (3) er det ansettelsesforholdet på valgdagen som er avgjørende for valgbarheten. En person som ikke er valgbar, kan således nomineres, men det er et vilkår at stillingen fratres før valgdagen. Det er ikke tilstrekkelig med permisjon.

6.1.4 Fritaksgrunner for valg til Stortinget

Regler om hva som skal til for at det kan kreves fritak fra valg til Stortinget, fremgår av valgloven § 3-2 (1). Følgende har rett til fritak:

- a) Den som er stemmeberettiget i et annet valgdistrikt enn der vedkommende er satt opp som kandidat på listeforslag.
- b) Den som har møtt som representant på alle Storting etter forrige valg.
- c) Den som er ført opp som kandidat på et listeforslag som er fremsatt av noen andre enn et registrert politisk parti som vedkommende er medlem av.

Hvis fritaksgrunnen påberopes innen den fristen fylkesvalgstyret setter, skal vedkommende strykes av listeforslaget.

Selv om retten til å strykes av listeforslaget er tapt ved oversittet frist, har den som er valgt til stortingsrepresentant likevel rett til å påberope seg fritaksgrunnene etter valget. Dette er motsatt av det som gjelder ved valg til fylkesting og kommunestyre. Valgloven § 3-2 (3) fastsetter at fritaksgrunnen i så fall må påberopes overfor fylkesvalgstyret innen tre dager etter at vedkommende kandidat har fått melding om valget.

6.2 Fylkestingsvalg og kommunestyrevalg

6.2.1 Valgbarhet til fylkesting og kommunestyre

Valgloven § 3-3 har bestemmelser om hvem som er valgbare og har plikt til å ta imot valg til fylkesting og kommunestyre.

Valgbar til kommunestyret og fylkestinget er enhver som har stemmerett ved valget, og som på valgdagen er innført i folkeregisteret som bosatt i vedkommende kommune/fylkeskommune, jf. valgloven § 3-3 (1) og (2). Det vil si at kandidatene enten

må være norske statsborgere eller utenlandske statsborgere med tre års sammenhengende registrert botid i Norge før valgdagen. For statsborgere fra de andre nordiske land er det tilstrekkelig at de har flyttet til Norge og er registrert i folkeregisteret innen 30. juni, som er skjæringsdatoen for manntallsregistreringen. Videre må kandidatene fylle 18 år innen utløpet av valgåret, og de må ikke ha mistet stemmeretten eller være utelukket (se nærmere punkt 6.2.2 og 6.2.3) eller fritatt fra valg (se nærmere punkt 6.2.4).

6.2.2 Utelukkelse fra valg til fylkesting og kommunestyrer

Utelukkelsesreglene fremgår av valgloven § 3-3 (3). Følgende kan verken velges til kommunestyret eller fylkestinget:

- a) Fylkesmannen og assisterende fylkesmann.
- b) Den som i vedkommende kommune eller fylkeskommune er
  - administrasjonssjef eller dennes stedfortreder
  - leder av forvaltningsgren; dette gjelder likevel ikke leder av enkeltstående virksomheter
  - sekretær for kommunestyret eller fylkestinget
  - ansvarlig for regnskapsfunksjonen
  - den som foretar revisjon for kommunen eller fylkeskommunen.

I praksis er det begrepet «*leder av forvaltningsgren*» som har medført tolkningsproblemer. Dette er et skjønnsspørsmål som valgstyret/fylkesvalgstyret må ta stilling til på bakgrunn av hvordan administrasjonen er organisert i den enkelte kommune/fylkeskommune. Med uttrykket «*forvaltningsgren*» siktes det til et avgrenset og utadrettet funksjonsområde i den kommunale/fylkeskommunale forvaltningen. For å anse en person som leder av en forvaltningsgren, må vedkommende ha en kvalifisert lederstilling med et selvstendig ansvar. Stillinger som innebærer lederfunksjoner med delegerte fullmakter fra administrasjonssjefen innenfor en del av administrasjonen, må omfattes av uttrykket.

Typiske stillinger som faller inn i denne kategorien er etatsledere. Omorganiseringer i kommunesektoren har blant annet medført utbredt bruk av resultatenheter. Dette innebærer at man ikke lenger har tradisjonelle etater. Det medførte at flere personer enn tidligere ble ansett som leder av en forvaltningsgren, og derfor ikke var valgbar. Stortinget ønsket ikke en slik utvikling. Stortinget vedtok derfor en regel i den nye valgloven om at leder av forvaltningsgren fortsatt ikke skal være valgbar, men at dette ikke gjelder leder av enkeltstående virksomheter. Dette innebærer at ledere av resultatenheter (enkelstående virksomheter) vil være valgbar, uansett hvor vide fullmakter de har fått delegert fra administrasjonssjefen.

Bakgrunnen for at enkelte tjenestemenn skal være utelukket fra valg er tosidig:

1. Dersom sentrale tjenestemenn er valgbare, kan det føre til en undergraving av det viktige prinsippet om at det skal være et skille mellom folkevalgte organer som beslutningstakere, og administrasjonen som premissleverandør.
2. Det er uheldig om sentrale tjenestemenn innen kommunens/fylkeskommunens administrasjon – i egenskap av å være folkevalgte – skal kunne overprøve de forslag administrasjonssjefen legger fram for de folkevalgte.

Kommuneloven § 14 nr. 1 bokstav b har tilsvarende bestemmelse, slik at «*leder av enkeltstående virksomheter*» heller ikke er utelukket fra valg til folkevalgte organer etter kommuneloven (faste utvalg mv.).

Det følger av valgloven § 3-3 (4) at i kommuner med parlamentarisk styreform, er ansatte i sekretariatet til rådet heller ikke valgbare, dersom de har fått myndighet delegert fra rådet.

6.2.3 Tidspunkt for valgbarhet til fylkesting og kommunestyrer

Som nevnt ovenfor under punktet om valgbarhet, er det et krav etter valgloven

§ 3-3 (1) og (2) at en kandidat til fylkestingsvalget/kommunestyrevalget må være bosatt i fylket/kommunen på valgdagen. Dersom en kandidat ikke er innført i folkeregisteret som bosatt i vedkommende fylke/kommune når listeforslaget innleveres, må det etter valgloven § 6-4 c ligge ved en erklæring fra kandidaten om at vedkommende vil være valgbar på valgdagen.

Det følger av § 3-3 (5) at det er ansettelsesforholdet på det tidspunktet kommunestyret/fylkestinget trer i funksjon, det vil si dagen det har sitt første møte, som er avgjørende for valgbarheten. En person som ikke er valgbar, kan nomineres, men det er et vilkår at stillingen eventuelt fratres før det nye organet konstitueres.

Etter § 6-4 d må kandidaten legge ved en erklæring om at vedkommende, dersom han/hun blir valgt, vil ha fratrudd stillingen når kommunestyret eller fylkestinget trer i funksjon.

Det er ikke tilstrekkelig med permisjon fra stillingen dersom man har tiltrådt denne. Dersom tjenestemannen ikke har tiltrådt stillingen, og vedkommende har fått innvilget permisjon for hele valgperioden før organet trer i funksjon, har departementet ved tolkning av tidligere valglov antatt at tjenestemannen likevel er valgbar. Den samme vurderingen må gjelde etter dagens valglov.

6.2.4 Fritaksgrunner for valg til fylkesting og kommunestyrer

Plikten til å motta valg faller i utgangspunktet sammen med valgbarheten. Men det finnes unntak, jf. valgloven § 3-4. Rett til å kreve seg fritatt fra å stå på en liste til kommunestyre- og fylkestingsvalg har den som avgir skriftlig erklæring om at vedkommende ikke ønsker å stille til valg på den aktuelle valglisten.

Dette innebærer at det er lovfestet en generell rett til å be seg fritatt fra å stille til kommunestyre- og fylkestingsvalg, noe som innebærer et fritak fra den generelle plikten til å stille til valg (ombudsplikten). Denne bestemmelsen trådte i kraft 1. januar 2012, og medførte at de tidligere fritaksgrunnene ble opphevet som overflødige.

I merknadene i Prop. 64 L (2010–2011) uttalte departementet følgende om innholdet i bestemmelsen:

Det kreves en skriftlig og signert erklæring fra den som søker fritak. Erklæringen skal inneholde egenhendig underskrift fra kandidaten. Erklæringen må leveres valgstyret eller fylkesvalgstyret innen en frist fastsatt av de lokale valgmyndighetene. Det er de lokale valgmyndigheters ansvar å sende underretning til personer om at de er satt opp på listeforslag og om retten til å søke fritak.”

(side 71).

Det kreves ikke at den som søker fritak skal gi noen begrunnelse for søknaden. Man trenger ikke tilkjenne politisk standpunkt, eller påberope seg særlige hensyn.

Valgmyndighetene lokalt fastsetter en frist for søknader om fritak. Oversittes denne fristen, vil retten til å kreve seg fritatt normalt bortfalle. Vilkåret for å kunne godkjenne en fristoversitting er at den skyldes forhold vedkommende ikke hadde herredømme over og heller ikke kunne forutse (jf. bestemmelsen i valgloven § 15-5).

Tilsvarende fritaksgrunn gjelder ikke ved stortingsvalg, hvor fritaksregelen følger av Grunnloven.

7 LISTEFORSLAG OG BEHANDLINGEN AV DISSE

7.1 Innledning

Bestemmelsene om listeforslagene og valgstyrets/fylkesvalgstyrets behandling av disse er samlet i kapittel 6 i valgloven og kapittel 3 i valgforskriften.

Partiloven og partilovforskriften inneholder også enkelte relevante bestemmelser ved behandling av listeforslag.

Valgloven § 6-1 har bestemmelser om hvilke krav som stilles til valglister. Både registrerte politiske partier og andre grupper kan stille liste ved valg. Partiet/gruppen utarbeider forslag til valgliste, som deretter skal godkjennes av valgmyndighetene. Valgstyret godkjenner listeforslag til kommunestyrevalg. Fylkesvalgstyret godkjenner listeforslag til fylkestingsvalg og stortingsvalg.

Etter valgloven § 6-6 fjerde ledd skal valgmyndighetene innhente og legge til grunn uttalelse fra partiets utøvende organ hvis det er uklart hvem som har rett til å representere et registrert politisk parti på lokalt nivå og til å stille liste. Opplysning om hvem som utgjør partiets utøvende organ finnes i Partiregisteret. Nettadressen er: <https://www.brreg.no/lag-og-foreninger/partiregisteret/>.

Henvendelse kan rettes til den som er oppført som partiets kontaktperson.

7.2 Innleveringsfrist

Innleveringsfristen for listeforslag er 31. mars, jf. § 6-1 (1). Fristen for å trekke tilbake et listeforslag er 20. april, jf. § 6-5. Innleveringsfristen er kl. 12 på formiddagen den 31. mars, og frist for tilbakekalling vil være kl. 12 den 20. april.

7.3 Innlevering av listeforslag

Det fremgår av valgloven § 6-1 (1) at listeforslaget anses for innlevert når det er *kommet inn* til kommunen ved kommunestyrevalg og fylkeskommunen ved stortingsvalg og fylkestingsvalg. Posten må være kommet frem, eller forslaget må være levert direkte innen fristen. Med dette menes at forslaget må være kommet fysisk frem, ikke nødvendigvis til valgstyret, men til kommunen eller fylkeskommunen. Dette innebærer en skjerpelse, men er gjort for å unngå tvil. Det er forslagsstillernes ansvar å påse at listeforslaget er kommet frem i tide.

Det kan tenkes at et listeforslag blir innlevert innen fristen til feil instans – for eksempel til fylkesmannen i stedet for fylkesvalgstyret – men kommer frem til riktig instans etter fristens utløp. Med mindre det kan påvises at den instansen som mottok listeforslaget har begått en feil som kan karakteriseres som tjenesteforsømmelse, vil en fristoversittelse ikke kunne avhjelpes i et slikt tilfelle.

Dersom listeforslaget blir sendt på faks eller e-post (der signaturene på forslaget fremkommer) innen 31. mars, vil dette være innenfor fristen. Men det er en nødvendig forutsetning at liste med originale underskrifter sendes i posten/leveres med en gang.

7.4 Overskrift på listeforslag

Listeforslaget skal ha en overskrift som viser hvilket parti eller hvilken gruppe forslaget utgår fra, og som ikke kan lede til forveksling, jf. valgloven § 6-1 (2) bokstav b.

Registrerte partier skal bruke partiets registrerte navn i listeoverskriften. Det er ikke adgang til å bruke et annet navn som undertittel, heller ikke lokalavdelingens navn.

Hvis flere registrerte partier stiller fellesliste, må alle partienes registrerte navn være med i listeoverskriften. Tilsvarende må det registrerte partiets navn være med i listeoverskriften når partiet stiller liste sammen med en gruppe som ikke er registrert som parti.

Departementet antar at valgloven ikke er til hinder for at en fellesliste av flere registrerte partier, eller en fellesliste av et eller flere registrerte partier og andre grupper, har med en fellesbetegnelse i listeoverskriften i tillegg til de registrerte partienes navn.

Loven er ikke til hinder for at en uregistrert gruppe bruker ordet parti i navnet, forutsatt at det ikke er egnet til forveksling med et registrert partis navn.

Det er presisert i forskriften § 12 at registrerte politiske partier kan velge om partiets navn skal skrives på bokmål eller nynorsk. I tillegg kan partiets navn på samisk føres

opp som et tillegg til navnet på bokmål eller nynorsk. Det er ikke opp til det enkelte valgstyre, men det enkelte partilag å ta stilling til dette, uavhengig av om kommunen er nynorsk- eller bokmålkommune eller ligger innenfor forvaltningsområdet for samisk språk eller ikke.

Etter § 6-1 (2) bokstav b siste punktum må overskriften ikke kunne forveksles med navnet på et registrert politisk parti, en registrert samepolitisk enhet eller med overskriften på andre listeforslag i valgdistriktet. Det listeforslaget som er innlevert først, vil ha retten til navnet i sitt valgdistrikt, med mindre det gjelder forholdet til et listeforslag fra et registrert parti. Det registrerte partiet vil alltid ha rett til å bruke sitt navn.

7.5 Kandidatene

7.5.1 Hvor mange kandidater skal/kan føres opp?

Valgloven § 6-2 omhandler antall kandidater på listeforslaget. Ved stortingsvalg skal listeforslaget i henhold til første ledd være utfyllt i rekkefølge med navnet på så mange kandidater som det skal velges representanter til Stortinget fra valgdistriktet. Det er tillatt å føre opp inntil seks andre navn i tillegg.

For valg til kommunestyre og valg til fylkesting stiller valgloven § 6-2 annet ledd krav om at det er oppført minst sju kandidatnavn på listen. Oppover er det en maksimumsgrense på like mange kandidater som det skal velges representanter i kretsen, med et tillegg på inntil seks andre kandidatnavn.

Reglene om forhåndsprioritering står i § 6-2 tredje ledd og gjelder bare ved kommunestyrevalg. Forhåndsprioritering innebærer at et visst antall av partienes øverste listekandidater gis et stemmetillegg. Et visst antall av de øverste kandidatene på listeforslaget – avhengig av størrelsen på kommunestyret – gis da et stemmetillegg i sitt personlige stemmetall på 25 prosent av det antall stemmesedler som listen mottar ved valget.

Høyeste tillatte antall er:

- 11–23 kommunestyremedlemmer: inntil 4
- 25–53 kommunestyremedlemmer: inntil 6
- 55 kommunestyremedlemmer eller flere: inntil 10

Det fremgår av § 6-2 (3) siste punktum at de kandidater som gis et slikt stemmetillegg, skal stå først på listeforslaget og med uthevet skrift. Det at navnene på disse kandidatene skal stå med uthevet skrift, innebærer at navnene skal skrives med fete typer, kursiv eller store bokstaver.

Valgloven har ikke bestemmelser som krever at hvert kjønn er representert med en viss prosent av de foreslåtte kandidatene på den enkelte listen. Det vil si at det ikke er krav om kvotering ved valg av medlemmer verken til Stortinget, kommunestyrer eller fylkesting. Kommuneloven §§ 36, 37 og 38a har imidlertid bestemmelser om

kjønnskvolterung som gjelder ved valg etter kommuneloven til formannskap, fylkesutvalg, faste utvalg med videre.

7.5.2 Identifisering av kandidatene

Dette er regulert i valgloven § 6-1 (2) bokstav c og valgforskriften § 17.

Listeforslagene skal inneholde kandidatenes fornavn, etternavn og fødselsår, jf. valgloven § 6-1 (2) bokstav c. Det er opp til forslagstillerne om de i tillegg ønsker å påføre kandidatenes stilling eller bosted. Hvis det er nødvendig for å unngå forveksling av kandidatene på listen, skal stilling og/eller bostedsadresse oppgis. Det følger av valgforskriften § 17 (1) at dersom opplysning om kandidatenes stilling og/eller bosted påføres listeforslaget, må dette gjøres for alle listens kandidater. Det er også mulig å føre opp de enkelte kandidatenes parti-/gruppetilhørighet på felleslister. I så fall må også dette gjøres for alle kandidater på listen.

Kandidatenes riktige etternavn må brukes selv om vedkommende ikke er kjent under dette. I så fall bør det navnet vedkommende er kjent under, tilføyes i parentes. I praksis er det antatt at en kandidat kan betegnes med et tilnavn, dersom vedkommende er alminnelig kjent under dette, i stedet for fornavnet. Dette har sammenheng med formålet bak bestemmelsen, nemlig at vedkommende skal betegnes på den måten som gir best mulig veiledning for velgerne.

Loven er ikke til hinder for at en stortingskandidat stiller til valg i to eller flere ulike valgdistrikt. Men det er ikke mulig å stå på flere ulike lister i samme valgdistrikt.

Fylkestingskandidater og kommunestyrekandidater kan ikke stille til valg på flere enn ett listeforslag i henholdsvis fylket eller kommunen. Det er likevel ingenting til hinder for at en kandidat stiller på liste både til fylkestingsvalg og til kommunestyrevalg.

7.5.3 Vedlegg

Valgloven § 6-4 fastsetter i bokstav a at listeforslagene skal ha med en oversikt over kandidatenes fødselsdato.

Bokstav c og d gjelder for kommunestyrevalg og fylkestingsvalg. Bestemmelsen i bokstav c fastsetter at det for kandidater som ikke er registrert i folkeregisteret som bosatt i kommunen/fylket ved innlevering av listeforslaget, må ligge ved en erklæring om at de vil være valgbar på valgdagen. Etter bokstav d må det for en kandidat som ikke er valgbar på grunn av sin stilling, ligge ved en erklæring om at hun/han vil ha fratrudd sin stilling når fylkestinget eller kommunestyret trer i funksjon. Se nærmere om dette under punktet om utelukkelse fra valg (6.2.2).

7.6 Underskrifter på listeforslag

Dette er regulert i valgloven § 6-3 og i valgforskriften § 13.

7.6.1 Registrerte partier

I § 6-3 (1) er det fastsatt hvilke regler som gjelder for registrerte politiske partier. For partier registrert i Partiregisteret gjelder det for alle valg at det er tilstrekkelig at listeforslaget er underskrevet av minst to styremedlemmer i lokalavdelingen med ansvar for valgdistriktet listen gjelder. Imidlertid er det et krav om at partiet må ha fått en viss oppslutning ved forrige stortingsvalg. Et registrert parti må ha fått minst 500 stemmer i ett valgdistrikt eller minst 5 000 stemmer i hele landet for å komme inn under de forenklete reglene. Det er tilstrekkelig at et parti har fått mer enn 500 stemmer i kun ett valgdistrikt for å stille liste etter forenklet modell. Kan ikke et parti vise til en slik oppslutning, kommer de inn under regelverket for uregistrerte grupper.

Det er viktig å presisere at det kun er stemmer avgitt ved (forrige) stortingsvalg som kan gi et parti rett til å stille lister etter forenklet modell. Stemmetall ved fylkestingsvalg eller kommunestyrevalg er uten betydning.

Dersom et parti er blitt registrert i Partiregisteret etter forrige stortingsvalg, har de ikke hatt mulighet til å delta i stortingsvalg. I så fall er det tilstrekkelig at minst to styremedlemmer i lokalavdelingen med ansvar for det valgdistriktet listen gjelder, underskriver på listeforslaget.

Hvis et parti ikke har en lokalavdeling, må partiet samle underskrifter som bestemt i valgloven § 6-3 (2).

Det følger av siste punktum i § 6-3 (1) at hvis et registrert politisk parti stiller listeforslag sammen med en uregistrert gruppering, er det regelverket for uregistrerte grupper i § 6-3 (2) som gjelder. Det samme gjelder dersom et registrert politisk parti, som fyller kravene til oppslutning etter første ledd, stiller liste sammen med et registrert parti som ikke gjør det.

7.6.2 Uregistrerte grupper

For alle andre forslagstillere enn partier som er registrert i Partiregisteret og som fikk tilstrekkelig oppslutning, følger det av § 6-3 (2) hvilke regler som gjelder for henholdsvis stortingsvalg og fylkestingsvalg (bokstav a) og kommunestyrevalg (bokstav b).

Ved stortingsvalg og fylkestingsvalg skal et listeforslag være underskrevet av minst 500 personer med stemmerett i valgdistriktet ved det aktuelle valget. Det samme gjelder listeforslag som ett eller flere registrerte partier har fremmet sammen med grupper som ikke er registrert som parti, eller et parti som ikke fikk tilstrekkelig oppslutning ved siste stortingsvalg.

Ved kommunestyrevalg må det samles inn så mange underskrifter at det utgjør 2 pst. av antall stemmeberettigede innbyggere ved forrige kommunestyrevalg. Fordi kommunestørrelsen er svært varierende, er det innført et minimumsantall og et maksimumsantall hva angår antall underskrifter. Minimumskravet er at forslaget må

være underskrevet av like mange personer som det skal velges kommunestyrerepresentanter. Maksimumskravet er på 300 underskrifter.

Eksempler:

Trangvik kommune:

240 stemmeberettigede ved forrige valg. Det skal velges 11 representanter.

2 pst. av 240 = 4,8 velgere.

Her kommer minimumskravet, antall kommunestyremedlemmer som skal velges, til anvendelse. Det vil si at listeforslaget må være underskrevet av minst 11 personer.

Lillevik kommune:

2 000 stemmeberettigede innbyggere ved forrige valg. Det skal velges 21 representanter.

2 pst. av 2 000 = 40 velgere.

Kravet er 40 underskrifter på listeforslaget.

Stordal kommune:

20 000 stemmeberettigede ved forrige valg.

Det skal velges 57 representanter.

2 pst. av 20 000 = 400 underskrifter. Maksimumskravet kommer til anvendelse. Det er nok med 300 underskrifter.

Det følger av § 13 i valgforskriften at underskrifter som samles inn etter valgloven

§ 6-3 (2), skal være skrift på papir. Det vil derfor ikke være anledning til innsamling av underskrifter elektronisk for disse gruppene. Departementet har i en fortolkning uttalt at underskrifter på listeforslag skal være egenhendige underskrifter, og at underskriften derfor ikke kan være skrevet med blokkbokstaver eller bare initialer. I dette ligger også at det ikke er anledning å underskrive etter fullmakt.

Registrerte politiske partier som innleverer listeforslag i henhold til § 6-3 (1), har derimot lov til å sende en elektronisk underskrift, hvis forholdene er lagt til rette for digital kommunikasjon med kommunen/fylkeskommunen.

Valgforskriften § 13 (2) fastsetter at underskrifter som er innsamlet etter valgloven § 6-3 (2), er underlagt taushetsplikt og ikke skal offentliggjøres. Det vises til valgloven

§ 15-4, som er en bestemmelse om taushetsplikt. Det fremgår av § 15-4 (1) at forvaltningslovens bestemmelser om taushetsplikt gjelder tilsvarende ved valg.

At man har underskrevet på et listeforslag vil etter forvaltningsloven § 13 (1) være opplysninger om «*noens personlige forhold*» og således underlagt taushetsplikt.

Listeforslaget skal angi hvilke kandidater som stiller til valg på listen for partiet/gruppen. Det skal videre være underskrevet av listeforslagsstillerne. De som

skriver under på et listeforslag, kan således ikke gjøre dette uten at det er påført kandidatnavn. Det følger imidlertid av § 6-6 (3) at dersom et listeforslag ved innleveringen ikke oppfyller lovens krav, skal valgmyndighetene gjennom forhandlinger med listeforslagets tillitsvalgte forsøke å bringe forslaget i samsvar med loven. Dette innebærer at det ikke er noe absolutt krav om at alle kandidatnavnene står oppført på det listeforslaget det blir skrevet under på. Listeforslaget må imidlertid som et minimum inneholde ett kandidatnavn, da det ellers ikke kan sies å utgjøre et listeforslag.

Valgloven har ingen bestemmelser som regulerer hvilken adgang underskriverne på et listeforslag har til å trekke tilbake sin underskrift. Verken lovens ordlyd eller dens forarbeider tar stilling til spørsmålet. Det er her således ikke spesielle holdepunkter i retning av at underskrivere på listeforslag kan trekke tilbake sin underskrift.

Etter departementets vurdering angir loven uttømmende hva valgmyndighetene skal etterprøve før listeforslag kan godkjennes, jf. valgloven § 6-1. En underskrift på et listeforslag er en støtte til at vedkommende parti/gruppe skal få stille liste ved valget. Det å skrive under på et listeforslag har ingen andre rettsvirkninger for underskriver enn at partiet/gruppen får stille liste ved valget dersom forslaget oppfyller lovens krav. En underskriver forplikter seg ikke til å stemme på det aktuelle listeforslaget ved valget.

Loven krever at det må fremgå at underskriftene er underskrifter på et listeforslag, og ikke kun underskrifter på et blankt papir. Det er altså en forutsetning for at underskriften kan godkjennes at det fremgår at underskriveren er kjent med hva vedkommende har skrevet under på. Når valgmyndighetene skal kontrollere den enkelte underskrift, skal de ta stilling til om underskriver har stemmerett ved valget, det vil si om vedkommende etter valgloven har rett til å skrive under på forslaget. Valgmyndighetene skal også kontrollere at ingen har skrevet under på flere listeforslag. Dersom en underskriver har skrevet under på flere listeforslag skal valgmyndighetene gi vedkommende pålegg om å melde fra innen en bestemt frist hvilket forslag vedkommende vil stå på.

Har vedkommende stemmerett, ikke skrevet under på flere listeforslag og det fremgår av underskriftslisten at underskriften gjelder innlevering av listeforslag for et bestemt parti/gruppe, aksepteres underskriften som gyldig. Et tilstrekkelig antall gyldige underskrifter gir listeforslaget rett til å stille listen ved det aktuelle valget. Etter vår vurdering er det vanskelig å se at valgmyndighetene har anledning til å foreta andre vurderinger med hensyn til gyldigheten av underskriftene. Det at bare visse vilkår skal prøves av valgmyndighetene taler derfor for at de ikke har anledning til å ta hensyn til at noen ønsker å trekke sin underskrift.

Før fristen for innlevering av listeforslag kan dette trekkes tilbake eller endres fritt. Retten til slike endringer er imidlertid lagt til et tillitsutvalg. Dette må anses som en

hensiktsmessig løsning, siden det ikke ville vært mulig å gi samtlige underskrivere/forslagsstillere rett til å gjøre endringer i innleverte forslag.

Dersom en underskriver ønsker å trekke sin underskrift, er det etter vår vurdering mest nærliggende å se dette som et spørsmål mellom underskriver og dem som ba om underskriften. Vi viser til at tillitsutvalget for listen fritt kan trekke forslaget eller gjøre endringer i dette før fristen utløper.

7.7 Tillitsvalgt og tillitsutvalg

Valgloven § 6-1 (2) bokstav e og valgforskriften § 14 har bestemmelser om dette.

Valgloven § 6-1 (2) bokstav e bestemmer at alle listeforslag må angi en tillitsvalgt med vararepresentant blant dem som har underskrevet forslaget. Dessuten heter det i tredje setning at listeforlaget bør inneholde en fortegnelse over hvilke personer som skal fungere som et tillitsutvalg, selv om dette ikke er noe krav i forbindelse med godkjenningen av listeforlaget.

Den tillitsvalgtes oppgaver er blant annet å representere forslagsstillerne i forhandlinger med valgstyret/fylkesvalgstyret om listeforlaget. Tillitsutvalgets oppgave er eventuelt å kalle listeforlaget tilbake.

I valgforskriften § 14 gis det regler for utpeking av tillitsvalgte og tillitsutvalg hvis forslagsstillerne ikke har gjort dette ved innleveringen.

Det følger av forskriften § 14 (1) at når listeforlaget utgår fra et registrert politisk parti og to av styremedlemmene i lokalorganisasjonen har undertegnet, anses disse for å være henholdsvis tillitsvalgt og vararepresentant. Styret for lokalavdelingen anses for å utgjøre tillitsutvalget.

§ 14 (2) i forskriften fastsetter at når et listeforslag er innlevert i henhold til kravene i valgloven § 6-3 (2), vil de to øverste underskriverne anses som tillitsvalgt og vararepresentant når det ikke er angitt på listeforlaget hvem som skal ha disse funksjonene. Antallet underskrivere som skal utgjøre tillitsutvalget, er fastsatt til fem av de øverste underskriverne på listeforlaget.

Tillitsutvalgets funksjoner opphører etter at valget er avholdt.

7.8 Valgstyrets/fylkesvalgstyrets behandling av listeforslagene

Valgstyret/fylkesvalgstyret skal undersøke om de listeforslagene som er kommet inn oppfyller lovens krav, herunder om forslagsstillerne og kandidatene oppfyller kravene i valgloven, jf. § 6-6. Ved forhandlinger med den tillitsvalgte skal valgstyret/fylkesvalgstyret arbeide for å bringe listeforlaget i samsvar med lovens krav, jf. § 6-6 (3).

Forslagsstiller må legge frem den dokumentasjon som er nødvendig for å vise at vilkårene er oppfylt, når valgstyret/fylkesvalgstyret krever det. Valgstyrene må være

særlig påpasselige med å kontrollere at kandidatene fyller valgbarhetsvilkårene og at navn og adresse er riktig.

Skulle det vise seg at det er uklart hvem som har rett til å representere et registrert politisk parti på lokalt nivå, og dermed uklart hvem som har rett til å stille liste for dette partiet, skal valgmyndighetene avklare dette spørsmålet ved å innhente og legge til grunn uttalelse fra partiets utøvende organ, jf. § 6-6 (4).

Valgloven § 6-6 (5) regulerer forholdet når én person er underskriver eller kandidat på flere listeforslag ved samme valg.

Hvis en person står som forslagsstiller/kandidat på flere listeforslag, må valgstyret/fylkesvalgstyret be vedkommende velge hvilket av dem han/hun vil stå på. Hvis vedkommende ikke svarer på henvendelsen innen den fastsatte fristen, skal vedkommende settes opp på det listeforslaget som ble innlevert først og strykes på de øvrige. Det er ikke noe i veien for at man står som forslagsstiller og kandidat på samme liste. Man kan også være forslagsstiller på ett listeforslag og kandidat på ett annet, selv om det gjelder samme valg.

Hvis det viser seg at en kandidat ikke er valgbar, eller at han/hun blir fritatt, skal kandidaten strykes av listen. I slike tilfeller bestemmer den tillitsvalgte for listen om det skal settes inn en ny kandidat på den ledige plassen, jf. § 15 i valgforskriften. Alternativt kan listen suppleres med et nytt navn nederst, slik at de øvrige kandidater rykker opp i uforandret rekkefølge.

Departementet viser til at valgloven § 3-1 har bestemmelser om valgbarhet til stortingsvalg, og at valgloven § 3-3 har bestemmelser om valgbarhet til kommunestyre- og fylkestingsvalg. Valgstyrene og fylkesvalgstyrene bør så langt som mulig undersøke om det er forhold knyttet til listekandidatenes stilling som gjør at de ikke er valgbare. Departementet vil oppfordre til at det informeres om disse reglene i underrettingen til kandidatene. I tillegg til de begrensninger som følger av valgloven er det enkelte stillinger som er uforenelige med å være stortingsrepresentant, et eksempel på dette er forliksrådsmedlem.

Det følger av valgloven § 6-6 (1) at valgstyret/fylkesvalgstyret skal legge ut listeforslagene til ettersyn etter hvert som de kommer inn. Det er opp til det enkelte valgstyret/fylkesvalgstyret hvordan dette skal skje. Som nevnt skal underskriftene på listeforslagene (med unntak av de tillitsvalgte) ikke legges ut til ettersyn, jf. valgforskriften § 13.

De godkjente listene kan legges ut på Internett, med den informasjon om kandidatene som er oppført på listeforslagene og godkjent av valgstyret/fylkesvalgstyret. Dette kan, i tillegg til kandidatenes navn og fødselsår, være informasjon om adresse og/eller yrke.

7.9 Underretning til kandidatene

Valgstyret/fylkesvalgstyret skal underrette alle kandidatene på valglisten i henhold til valgloven § 6-6 (5) om at de er satt opp på et listeforslag.

I underretningen skal det opplyses om grunnene for å kunne kreve seg fritatt for valg, jf. valgloven § 3-2 ved stortingsvalg og § 3-4 ved fylkestings- og kommunestyrevalg. Det er ikke gitt nærmere regler for hvordan underretningen skal skje. Departementet anbefaler at underretningen skjer i form av rekommandert brev.

Valgstyret/fylkesvalgstyret fastsetter frist for tilbakemelding, krav til dokumentasjon etc. i henhold til vanlig kommunal saksbehandling, jf. kommuneloven og forvaltningsloven.

7.10 Endringer i listeforslag etter innleveringsfristens utløp

7.10.1 Generelt

Departementet bemerker at før innleveringsfristen løper ut har forslagsstillerne full rådighet over listeforslaget, selv om det er levert til valgstyret. De kan endre rekkefølgen på kandidatene og/eller bytte ut kandidater. De kan også levere inn et nytt listeforslag. Dersom det er levert inn flere listeforslag, skal valgstyret forholde seg til det sist innleverte.

7.10.2 Endringer etter innleveringsfristens utløp

Det følger av § 15 (1) i valgforskriften at når innleveringsfristen er utløpt, kan forslagstillerne kun gjøre de endringene på listeforslaget som er nødvendige for å bringe forslaget i overensstemmelse med valgloven og forskriften til denne. Selv om det ikke er nødvendig for å bringe listeforslaget i overensstemmelse med loven, kan de sette inn en ny kandidat på listeforslaget hvis en kandidat strykes fordi vedkommende er utelukket fra valg eller blir fritatt, jf. valgforskriften § 15 (2). Alternativt kan de kandidatene som står etter den tomme plassen rykke en plass opp, mens det settes inn et nytt navn nederst på listen.

Det er ikke anledning til å endre på rekkefølgen mellom kandidatene, i form av omrokninger, etter at innleveringsfristen er utløpt. Det er heller ikke anledning til å gjøre endringer med hensyn til antall som skal gis stemmetillegg ved kommunestyrevalg.

Det er ikke et krav at det settes inn et nytt navn når en kandidat blir fritatt, dersom listeforslaget for øvrig inneholder tilstrekkelig antall navn til å kunne godkjennes. Den tillitsvalgte kan i et slikt tilfelle gi beskjed om at de etterfølgende kandidatene skal rykke opp, uten at det suppleres med et nytt navn.

7.10.3 Kandidat(er) avgår ved døden etter at listeforslagene er godkjent

Det forekommer at listekandidat(er) avgår ved døden etter at listene er godkjent. Spørsmålet er her om vedkommende navn bør strykes fra listen eller ikke. Det synes naturlig at man konfererer med forslagsstillerne og de etterlatte, og så langt det er

mulig etterkommer deres ønsker. Dersom det er ønskelig at navnet fjernes, og de offisielle stemmesedlene ennå ikke er blitt trykt, bør navnet til vedkommende fjernes fra listen før trykking finner sted. Er stemmesedlene allerede trykket, bør avdødes navn sladdes dersom det er praktisk gjennomførbart.

En godkjent valgliste vil være gyldig selv om den på grunn av dødsfall blant listekandidatene skulle inneholde færre navn enn det valgloven krever.

En kandidat som er avgått ved døden må settes ut av betraktning ved kandidatoppgjøret. Dette følger av bestemmelsene om ikke-valgbare kandidater (valgloven §§ 11-5, 11-10 og 11-12), og gjelder ved alle valg.

Valgloven § 7-2 (3) omhandler velgernes adgang ved kommunestyrevalg til å føre opp kandidater fra andre valglistor («slengere») på den stemmeseddelen de benytter. Dette vil i normale tilfeller ha betydning for fordelingen av listestemmer mellom listene. Det følger imidlertid av siste punktum i bestemmelsen at oppføring av ikke-valgbare kandidater (deriblant avdøde) ikke vil ha betydning når det gjelder fordelingen av listestemmene.

7.11 Godkjenning av valglistene

7.11.1 Frist

Valgstyret/fylkesvalgstyret må ta stilling til listeforslagene senest 1. juni, jf. valgloven § 6-6 (2).

Senest samme dato skal de godkjente listeforslagene (de offisielle valglistene) legges ut til gjennomsyn, jf. valgloven § 6-7. Valgstyret/fylkesvalgstyret må i henhold til denne bestemmelsen også sørge for at overskriftene på de godkjente listeforslagene kunngjøres. Det skal samtidig informeres om hvor listene er lagt ut og hvor publikum kan gjøre seg kjent med dem. Det er opp til valgstyret/fylkesvalgstyret å bestemme hvor listene skal legges ut.

7.11.2 Underretning til forslagsstillerne

Det følger av valgforskriften § 18 (1) at valgstyret/fylkesvalgstyret må, så snart listene er godkjent, underrette de tillitsvalgte og sende dem en kopi av det godkjente listeforslaget.

Blir ikke listeforslaget godkjent, må valgstyret/fylkesvalgstyret snarest underrette den tillitsvalgte om dette og samtidig opplyse om adgangen til og vilkårene for å klage, jf. valgforskriften § 18 (2).

7.12 Klage

Valgloven § 6-8 fastsetter at det er adgang til å klage innen en viss frist for dem som mener valgstyret/fylkesvalgstyret må omgjøre et vedtak om å godkjenne eller forkaste et listeforslag. Også valgstyrets vedtak om å innvilge eller avslå søknader om fritak kan påklages etter denne bestemmelsen.

Fristen er 7 dager fra offentliggjøringen av overskriften på de godkjente valglistene. Bakgrunnen for bestemmelsen er å forebygge ugyldige valg ved å rette opp eventuelle feil før valget. På den måten vil man slippe å være usikker på om valget vil bli gyldig eller ikke.

Registrerte partier kan også klage etter denne bestemmelsen, selv om de ikke har klageadgang etter de alminnelige klagereglene i valgloven kapittel 13. Selv om det ikke er noe lokallag som har stilt liste i den aktuelle kretsen (med eventuell fare for forveksling), kan jo partiet like fullt ha interesse av å beskytte sitt navn.

Departementet er klagemyndighet ved fylkestingsvalg og kommunestyrevalg. Dersom valgstyret/fylkesvalgstyret ikke tar klagen til følge, vil det altså være departementet som må avgjøre klagen.

Ved stortingsvalg er det riksvalegstyret som er klageinstans for klager som gjelder listeforslag.

Fremmes det ikke klage etter denne bestemmelsen, er det likevel adgang til å klage senere i henhold til de alminnelige klagebestemmelsene i kapittel 13. Da vil det imidlertid kunne være for sent å rette opp eventuelle feil før valgdagen. Konsekvensen av dette kan derfor bli at partiet ikke får deltatt ved det aktuelle valget, med mindre klagemyndigheten kommer til det resultat at valget var ugyldig og det blir omvalg.

8 STEMMESEDLER

8.1 Innledning

Bestemmelsene om stemmesedler og velgernes adgang til å endre på stemmesedler (det vil si adgangen til å gi personstemmer) står i valgloven kapittel 7. Med hjemmel i § 7-3 har departementet fastsatt forskrift om utføring og trykking av stemmesedler.

Det brukes ikke stemmeseddelkonvolutter når velgere avgir forhåndsstemme i den kommunen de er manntallsført, eller på valgdagen. Dette betyr at det må stilles strenge krav til stemmesedlene for at hensynet til hemmelig valg skal ivaretas.

Mange og ulike hensyn må vektlegges når stemmesedlene skal utformes, jf. valgforskriften kapittel 4. Det er et mål å utvikle mest mulig lik utforming av stemmesedler til ulike valg, og at kravene til hemmelig valg og universell utforming ivaretas.

8.2 Plikt til å trykke stemmesedler

Valgloven pålegger fylkesvalgstyret å trykke stemmesedler for alle godkjente valglistene i fylket til bruk ved stortingsvalg og fylkestingsvalg, jf. § 7-1 (1). Fylkesvalgstyret skal trykke stemmesedler både til bruk i stemmelokalene på valgdagen og ved forhåndsstemmegivningen.

Valgloven pålegger valgstyret å trykke stemmesedler for alle godkjente valglistene i kommunen til bruk ved kommunestyrevalg, jf. § 7-1 (2). Valgstyret skal trykke

stemmesedler både til bruk i stemmelokalene på valgdagen og ved forhåndsstemmegivningen.

Videre følger det av valgforskriften § 20 at det er en plikt å produsere blanke stemmesedler. Ved fylkestingsvalg må fylkesvalgstyret sørge for at det blir produsert blanke blå stemmesedler. Ved stortingsvalg må fylkesvalgstyret produsere blanke stemmesedler som er hvite på innsiden og oransje utenpå. Tilsvarende plikter valgstyret ved kommunestyrevalg å sørge for at det blir produsert blanke stemmesedler som er hvite på innsiden og rosa utenpå.

Utsiden av de blanke stemmesedlene skal ha samme utførelse som listestemmesedlene, slik at en blank stemme ikke skiller seg ut fra andre stemmer. De må således ha samme format og utside (veiledning, eventuelle rastetrykk og så videre) som de ordinære stemmesedlene med kandidatnavn.

Departementet har fastsatt en formulering i valgforskriften § 20 fjerde ledd som skal trykkes på innsiden av de blanke stemmesedlene (Bokmål: «BLANK STEMMESEDDEL. Brukes til å stemme blankt.» Nynorsk: «BLANK RØYSTESETEL. Bruker ein til å røyste blankt.»).

8.3 Stemmesedler til forhåndsstemmegivningen og valgtinget

Valgloven § 7-1 fastsetter at det er fylkesvalgstyrenes/valgstyrenes plikt å sørge for trykking av stemmesedler for alle godkjente valglistene i fylket/kommunen før forhåndsstemmegivningen begynner. Det er ikke fastsatt noe mer med hensyn til antall stemmesedler som skal trykkes. Det er de respektive valgstyrenes ansvar at det blir trykket nok stemmesedler både til forhåndsstemmegivningen og til stemmegivningen på valgdagen.

Fylkesvalgstyret/valgstyret må derfor fastsette antallet etter skjønn. Det er viktig å være sikker på at det blir trykket nok stemmesedler.

8.4 Stemmesedler til forslagsstillerne

Etter valgforskriften § 21 kan den tillitsvalgte for den enkelte valgliste for egen regning bestille det antall stemmesedler vedkommende ønsker gjennom fylkesvalgstyret/valgstyret. Krav om stemmesedler må fremsettes innen den frist fylkesvalgstyret/valgstyret setter.

8.5 Hva som skal stå på stemmeseddelen

Det fremgår av valgforskriften § 19 (3) bokstavene a-d hva som må stå på stemmeseddelen:

- a) Det skal stå på stemmeseddelen hvilket valg den gjelder for.
- b) Stemmeseddelen skal ha en overskrift som viser hvilket parti eller gruppe listen utgår fra. Det er også fastsatt at overskriften skal trykkes i skriftstørrelse minimum 20 punkt, se punktet om skriftstørrelse, bokstavtype og tosidig trykk.

- c) Fornavn, etternavn og fødselsår på kandidatene som stiller til valg på listen, må stå på stemmeseddelen. Det er opp til det enkelte valgstyret å bestemme om fornavnet eller etternavnet skal stå først. Videre kan opplysning om kandidatens stilling og/eller bosted påføres stemmeseddelen. Er det fare for forveksling, skal det stå på stemmeseddelen. På felleslister kan det også opplyses om de enkelte kandidaters tilhørighet til de ulike gruppene som står bak forslaget. Dersom slike opplysninger påføres, må dette gjøres for alle kandidatene på listen.
- d) Stemmesedlene skal inneholde en veiledning til velgerne om adgangen til å endre på stemmeseddelen. Der veiledningen er trykket på baksiden av stemmeseddelen, skal det opplyses på forsiden om dette, mer om denne veiledningen under punktet om veiledning til velgerne (8.12).

Etter valgforskriften § 19c fjerde ledd skal kandidater til kommunestyrevalg som skal ha stemmetillegg etter valgloven § 6-2 (3), stå først på stemmeseddelen og med uthevet skrift.

Bruk av partilogo på stemmesedler er ikke tillatt etter valgloven i dag.

8.6 Felter for å endre på stemmesedlene

Valgforskriften har bestemmelser i § 19 syvende til niende ledd om hvordan det skal tilrettelegges for at velgerne skal kunne rette på stemmesedlene.

8.6.1 Stortingsvalg

Stemmesedler til stortingsvalg skal trykkes i henhold til valgforskriftens krav til utforming, jf. § 19. Andre opplysninger skal ikke fremgå av stemmesedlene.

8.6.2 Fylkestingsvalg og kommunestyrevalg

Ved fylkestingsvalg og kommunestyrevalg skal det trykkes en kolonne med ruter til venstre for kandidatnavnene med overskriften «Personstemme» eller «Personrøyst», avhengig av målform, se valgforskriften § 19c (3). Velgerne setter et merke i ruten for å markere for avgitt personstemme. På stemmesedler til kommunestyrevalg skal alle kandidater som skal ha stemmetillegg etter valgloven § 6-2 (3), stå først på stemmeseddelen og med uthevet skrift.

Ved kommunestyrevalg skal det i tillegg trykkes et felt for å gi personstemmer til kandidater fra andre lister («slengere»). Feltet skal ha overskriften «Kandidater fra andre lister» eller «Kandidatar frå andre lister», avhengig av målform, se valgforskriften § 19c (4). Velgerne fører her opp navnet på eventuelle kandidater fra andre lister som de ønsker å gi personstemmer til.

8.7 Stemmesedlenes størrelse

Størrelsen på stemmesedlene følger av valgforskriften §§ 19b og 19c. Ved stortingsvalg innebærer det bredde 150 x høyde 203 millimeter etter falsing. Ved fylkestingsvalg skal størrelsen være bredde 150 x høyde 220 millimeter etter falsing. Ved

kommunestyrevalg skal størrelsen være bredde 150 x høyde 220 millimeter etter falsing. Det følger av valgforskriften § 19b sjette ledd og 19c sjette ledd at stemmesedlene skal ha forskutt falsing.

8.8 Papirkvalitet og farge

Stemmesedlene skal være trykket på 90 gram ubestrøket, hvitt papir. Det fremgår av valgforskriften § 19b første ledd at ved stortingsvalg skal utsiden av stemmeseddelen ha en farget mønsterside med fargekode C0 M60 Y90 K0 (oransje farge), og et mørkt mønsterfelt øverst. Utsiden av seddelen skal på hvit bunn ha veiledningstekst og stempelfelt. Stemmeseddelen skal ha en hvit innside med navn på parti eller gruppe og kandidatnavn, og en brettekant med samme mønster og fargekode som utsiden.

Det fremgår av valgforskriften § 19c første ledd at ved kommunestyrevalg skal utsiden av stemmeseddelen ha en farget mønsterside med fargekode C0 M20 Y0 K0 (rosa farge), mens § 19c annet ledd fastsetter at utsiden av stemmesedlene til fylkestingsvalg skal ha farget mønsterside med fargekode C35 M0 Y5 K0 (blå farge). Begge med en mørk mønsterside øverst. Innsiden skal for begge valgene være hvit. Formålet med regelen er at det ved kommunestyrevalg og fylkestingsvalg, som avvikles samtidig, skal være mulig å se på utsiden av stemmeseddelen om den er rosa eller blå, og følgelig hvilket valg den gjelder for.

Valgdirektoratet inngår rammeavtale med et trykkeri for trykking av stemmesedler, og det anbefales at kommuner og fylkeskommuner foretar avrop på rammeavtalen. I avtalen skal det også gjennomføres en kvalitetssikring av stemmesedlene for optisk lesing, og at stemmesedlene for øvrig tilfredsstillt kravene i forskriften.

Det fremgår av valgforskriften § 19 (2) at stemmesedlene som skal brukes på valgtinget, skal produseres slik at det ikke er mulig å se hva velgerne har stemt etter at stemmeseddelen er brettet sammen. For å ivareta hensynet om at valget skal være hemmelig, er det viktig at stemmeseddelen ikke er gjennomsiktig. Det framkommer ikke av loven eller forskriften hvordan valgstyret skal sikre dette. Det vil være opp til det enkelte fylkesvalgstyret/valgstyret å finne frem til den løsning det mener best ivaretar hensynet til hemmelighold.

Poenget er at det ikke skal være mulig å se hva velgeren har stemt etter at stemmeseddelen er brettet sammen. Merk at utsiden av stemmeseddelen fortsatt skal fremstå som henholdsvis oransje, rosa eller blå.

Det er valgstyrenes ansvar at stemmesedlene tilfredsstillt kravene. Valgstyret må gjøre trykkeriet klar over hvilke krav som stilles og følge trykkeriet opp. Det er ikke trykkeriet som skal ta stilling til om velgernes rettigheter er ivare tatt på en god måte. Som et minimum må fylkesvalgstyret/valgstyret be om en vareprøve/prøveavtrykk, for selv å kunne vurdere kvaliteten.

8.9 Skriftstørrelse, bokstavtype og tosidig trykk

Det følger av valgforskriften § 19 (1) at det skal vektlegges at stemmesedlene er leservennlige. Den skrifttypen som benyttes på stemmesedlene må dermed være leservennlig. Den bør være enkel, uten seriffer og ikke tett. Statens råd for funksjonshemmede har anbefalt å bruke Arial, som er en svært leservennlig skrifttype.

Når det gjelder overskriften, står det i valgforskriften § 19 (3) bokstav b at den skal trykkes i skriftstørrelse minimum 20 punkt. Har en stemmeseddel for en fellesliste en fellesbetegnelse som overskrift, er det tilstrekkelig at fellesbetegnelsen trykkes i denne størrelsen.

Valgstyret må påse at overskriften plasseres slik at den er synlig når stemmesedlene er lagt ut i stemmeseddelkassetene eller lignende.

Alle stemmesedler i samme valgkrets skal ha samme skrift og skriftstørrelse.

8.10 Tellemerker, koder og lignende

Det fremgår av valgforskriften § 19b fjerde ledd at det nederst på venstre side av stemmeseddelen ved stortingsvalg skal trykkes stemmeseddelnummer og en unik stemmeseddel-ID. Stemmeseddelnummer skal trykkes i skrifttype OCRB 10 punkt med tegnavstand (tracking) 75 tusendels gefirt. Nummeret består av 22 karakterer og blir generert i EVA. Stemmeseddelnummeret trykkes kun på den siden av brettekanten som har stempelfeltet på baksiden, gjelder både todelt og tredelt stemmeseddel. Stemmeseddel-ID genereres av trykkeriet fortløpende i trykkingen. Hver stemmeseddel skal ha et eget unikt nummer. Dette skal også trykkes i skrifttype OCRB 10 punkt med tegnavstand (tracking) 75 tusendels gefirt. Dette nummeret består av 8 karakterer. Stemmeseddel-ID skal kun trykkes på samme side som stemmeseddelnummeret.

Styremerker skal plasseres både på innsiden og utsiden av stemmeseddelen som vist i forskriften. Maler for stemmesedlene gjøres tilgjengelig av Valgdirektoratet.

8.11 Endringer på stemmesedlene

8.11.1 Stortingsvalg

Ved stortingsvalg kan velgerne endre på stemmeseddelen på to ulike måter: De kan endre rekkefølgen på kandidatnavnene og de kan stryke kandidatnavn, jf. valgloven § 7-2 (1).

Etter forskriften § 19b annet ledd skal det til venstre for kandidatnavnene trykkes en kolonne med ruter til bruk for å endre rekkefølgen på kandidatene. Kolonnen skal ha overskriften «Nr.». Rekkefølgen på kandidatnavnene endres ved å sette tall i denne ruten, slik at tallet tilsvarer den ønskede plassering i kandidatrekkefølgen. Dette må fremgå av veiledningen på stemmeseddelen.

Loven fastsetter at stryking av kandidater kan skje i tråd med veiledning på stemmeseddelen. Stryking skal skje ved å sette et kryss i en rute i en kolonne med ruter til høyre for kandidatnavnene, jf. § 19b tredje ledd i valgforskriften. Kolonnen skal ha overskriften «Stryk». Det må således fremgå av veiledningen på stemmeseddelen at dette er den eneste måten å gå frem dersom man ønsker å stryke kandidatnavn.

Strykninger som er markert utenfor den særskilte kolonnen for stryking av kandidater, skal derfor ikke godkjennes som stryking. Bakgrunnen er at stemmesedlene skal kunne leses av ulike optiske systemer. Hensynet til et effektivt valgoppgjør og likebehandling av velgere tilsier en slik løsning.

8.11.2 Kommunestyre- og fylkestingsvalg

Etter valgloven § 7-2 (2) kan velgerne ved fylkestingsvalg og kommunestyrevalg gi én personstemme til så mange kandidater på listen de vil. Det følger av valgforskriften § 19c tredje ledd at det skal trykkes en kolonne med ruter til venstre for kandidatenes navn. Kolonnen skal ha overskriften «Personstemme» eller «Personrøyst».

Personstemme gis da ved å sette et kryss i ruten ved navnet til kandidaten(e).

Ved kommunestyrevalg kan velgerne i tillegg gi én personstemme til én eller flere kandidater på andre valglister, såkalte «slengere», jf. valgloven § 7-2 (3). Dette gjøres ved å føre opp kandidatnavnene på stemmeseddelen, samt partitilhørighet dersom det er nødvendig for å identifisere kandidaten. Det følger av valgforskriften § 19c fjerde ledd at det skal trykkes en tabell for oppføring av kandidater fra andre lister på stemmeseddelen. Tabellens første kolonne skal ha overskriften «Kandidater fra andre lister» (bokmål) eller «Kandidatar frå andre lister» (nynorsk). Andre kolonne skal ha overskriften «Parti».

Antallet kandidater som kan føres opp fra andre lister («slengere»), er avhengig av antall medlemmer i kommunestyret. Det kan maksimalt føres opp så mange kandidater som tilsvarer en fjerdedel av det antall medlemmer som skal velges. Fordi antallet kommunestyrerepresentanter skal være et ulikt tall, jf. kommuneloven § 7 nr. 2, vil det ikke være delelig med fire. Det må derfor foretas en avrunding. Avrundingen må foretas nedover, fordi antallet «slengere» ellers vil overstige lovens maksimumstall på en fjerdedel. Uavhengig av antall medlemmer i kommunestyret er det likevel alltid tillatt å føre opp minimum fem kandidater fra andre lister.

8.12 Veiledning til velgerne

Det følger av valgforskriften § 19 (3) bokstav d at det skal trykkes en veiledning på stemmesedlene om adgangen til å endre på stemmesedlene. Tekst fremgår av forskriften.

9 VALGMATERIELL

9.1 Materiell som sendes ut til valgstyrene

Valgdirektoratet og Sametinget sender ut følgende valgmateriell til valgstyrene:

9.1.1 Offisielle stemmeseddelkonvolutter

Stemmeseddelkonvoluttene skal brukes ved forhåndsstemmegivningen i følgende tilfeller:

- Ved tidligstemmegivningen, jf. valgforskriften § 24a.
- Ved strømbrudd eller kommunikasjonsbrudd mot manntallet (beredskapsrutiner), jf. valgloven § 8-4 (3) og valgforskriften § 27a.
- Der valgstyret i særlige tilfeller har bestemt at det skal benyttes stemmeseddelkonvolutt, jf. valgloven § 8-4 (4).
- Når det mottas stemme fra velger som er manntallsført i en annen kommune, jf. valgloven § 8-4 (5).
- Når det mottas stemme fra velger som ikke er innført i vedkommende del av manntallet eller som allerede er krysset av i manntallet, jf. valgforskriften § 27 (4).

På valgtinget benyttes stemmeseddelkonvolutt dersom stemmen skal legges i et særskilt omslag.

For kommuner som benytter seg av elektronisk avkryssing i manntall på valgdagen, benyttes også stemmeseddelkonvolutter på valgtinget i tilfeller der stemmegivninger må tas imot som beredskapsstemmer, jf. valgloven § 9-5 a fjerde ledd.

Stemmeseddelkonvolutter benyttes ikke ved ordinær forhåndsstemmegivning når velgere forhåndsstemmer i den kommunen de er manntallsført, eller ved normal stemmegivning på valgdagen.

Stemmeseddelkonvoluttene er brune i format C5. På konvoluttens forside er det trykket riksvåpen og «valg/val». Stemmeseddelkonvolutter til sametingsvalget er blå.

9.1.2 Avkryssingsstemmeseddel

Valgdirektoratet sender ut stemmesedler som kan benyttes av velgere som stemmer utenfor eget fylke ved stortingsvalg og fylkestingsvalg og utenfor egen kommune ved kommunestyrevalg. Disse stemmesedlene inneholder ikke kandidatnavn. De inneholder i stedet en oversikt over alle de registrerte politiske partiene. Velgeren skal krysse av for det partiet vedkommende ønsker å stemme på. Dersom velgeren ønsker å stemme på et parti/liste som ikke står på avkryssingsstemmeseddelen, kan navnet påføres i et åpent felt på stemmeseddelen. Avkryssingsstemmeseddelen er påført punktskrift.

I tillegg til partinavnene i alminnelig trykt tekst, står en forkortelse av partinavnet i punktskrift beregnet på blinde velgere. Valgdirektoratet sender ut et informasjonsark trykket i punktskrift beregnet på denne velgergruppen. Arket skal stilles til disposisjon for blinde velgere som får utdelt de stemmesedlene Valgdirektoratet sender ut. Arket inneholder en forklaring på partiforkortelsene på stemmesedlene og en veiledning om hvordan man skal avgi stemme.

Ved sametingsvalget sender Sametinget ut stemmesedler med partinavn og kandidatnavn til bruk for velgere som stemmer i egen krets ved sametingsvalget. De sender videre ut blanke stemmesedler uten partinavn og kandidatnavn. Disse stemmesedlene skal benyttes av velgere som stemmer utenfor egen valgkrets ved sametingsvalget. På stemmeseddelen skriver velgeren navnet på den listen vedkommende ønsker å gi sin stemme til.

Stemmesedlene må kunne skilles fra hverandre når det avholdes samtidige valg. Ved stortings- og sametingsvalg er stemmesedlene til stortingsvalget oransje, mens stemmesedlene til sametingsvalget er blå. Ved kommunestyre- og fylkestingsvalg er stemmesedlene til kommunestyrevalget rosa, mens stemmesedlene til fylkestingsvalget er blå. I tillegg sender Valgdirektoratet ut

- blanke valgkort
- plakat som informerer velgerne om fremgangsmåten for å stemme til både forhåndsstemmegivningen og valgdagen.

9.2 Materiell som valgstyrene selv må anskaffe

Valgstyrene må selv sørge for å skaffe seg øvrig materiell som er nødvendig. Det gjelder blant annet:

- Stemmesedler med kandidatnavn.
- Omslagskonvolutt med vindu til forhåndsstemmegivningen. Valgdirektoratet anbefaler at kommunene bruker nye omslagskonvolutter med justert vindu. Eldre omslagskonvolutter bør ikke brukes fordi man risikerer at velgerens navn og adresse vises i konvoluttvinduet.
- Beredskapskonvolutter til bruk dersom elektronisk manntall ikke er tilgjengelig under forhåndsstemmegivningen (se under).
- Oransje beredskapskonvolutter til bruk dersom elektronisk manntall ikke er tilgjengelig på valgdagen, dersom kommunen benytter seg av elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen (se under).
- Omslag til stemmegivninger som skal legges i særskilt omslag, dvs. for
  - 1) «fremmede» stemmer
  - 2) velgere som ikke står i manntallet
  - 3) velgere som det er krysset av for i manntallet fordi de har forhåndsstemt.
- Stempler for å stemple stemmesedlene (for mer informasjon om stempel, se punkt 10.9.7).
- Tilstrekkelig med skrivesaker (fortrinnsvis kulepenner) til å legge ut i avlukkene til bruk for velgere som vil endre på stemmesedlene.
- Innpakningspapir og hyssing.
- Forseglingsmateriell.
- Forsendelseskonvolutt.

Valgdirektoratet anbefaler følgende format på omslagskonvolutt med vindu:

Format for konvolutt: B5 (bredde 250mm x høyde 176mm).

Vinduets størrelse: Bredde 118 mm x høyde 95 mm.

Vinduets plassering: 14 mm fra venstre kant og 46 mm fra topp.

Stemmegivninger som skal sendes til andre kommuner skal sendes i en forsendelseskonvolutt, jf. valgforskriften § 27 (8).

Kommunene skal også ha beredskapskonvolutter tilgjengelig dersom det elektroniske valgadministrasjonssystemet EVA skulle gå ned i forhåndsstemmeperioden. Denne konvolutt skal skille seg ut fra omslagskonvolutt. Det kan for eksempel gjøres ved å sette en «B» utenpå konvoluttene som brukes i en beredskapssituasjon.

Kommuner som benytter seg av elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen skal ha oransje beredskapskonvolutter tilgjengelig dersom det elektroniske valgadministrasjonssystemet EVA skulle gå ned på valgdagen, jf. valgforskriften § 31a.

Valgstyret må i god tid før stemmegivningen starter, forsikre seg om at alt nødvendig valgmateriell er skaffet til veie.

Valgmateriell vil bli sendt ut til kommunene direkte fra trykkeriet. Erfaringen tilsier at det kan skje feil ved distribusjonen av materiellet, slik at det blir nødvendig å ettersende materiell til noen kommuner. Det er derfor viktig at valgstyret sjekker hele forsendelsen med en gang den kommer, slik at eventuelle ettersendinger av valgmateriell kan foretas så snart som mulig.

Kommuner som har fått for få stemmeseddelkonvolutter eller stemmesedler kan henvende seg til Valgdirektoratet for å få tilsendt flere. For etterbestilling av materiell, send e-post til: hjelp@valg.no (tlf. 21 49 62 40). Det understrekes for øvrig at andre konvolutter og eventuelle blanke stemmesedler kan benyttes dersom man går tom for utsendt materiell.

Valgstyret må sørge for å distribuere materiell til valglokalene i god tid, og på en måte som sikrer at ingenting blir borte eller ødelagt. Stemmestyrets leder har ansvaret for å kontrollere at alt materiell er mottatt.

9.3 Universelt utformet valgutstyr

Hver enkelt kommune er ansvarlig for å etablere valglokaler både ved forhåndsstemmegivningen og på selve valgdagen. Lokalene skal tilrettelegges med stor vekt på kravene til universell utforming, jf. punkt 10.3.

Det er utviklet universelt utformet valgutstyr som tar hensyn til de ulike utfordringer personer med nedsatt funksjonsevne har. Valgutstyret inneholder valgavlukke, valgurne og et skiltprogram. Både valgavlukket og valgurnen er utformet på en slik

måte at de skal være mulig å bruke for alle velgere, også rullestolbrukere. Det vil dermed ikke være behov for egne, tilpassede valgavlukker til denne gruppen.

Valgdirektoratet har inngått en rammeavtale om produksjon av dette utstyret på vegne av kommunene. Det innebærer at kommuner som ønsker å bestille utstyr kan gjøre avrop på avtalen. Kommunen trenger derfor ikke å gå ut i egen anbuds konkurranse. For å gjøre det enkelt å bestille utstyret, er det opprettet en nettportal der kommunene kan finne informasjon om og bestille utstyret. Nettportalen har adressen:

www.valgutstyr.no

Kommunen bestemmer selv hvilket og hvor mye utstyr den ønsker å kjøpe inn ved hvert valg. Kommunen velger også selv om de ønsker å kjøpe hele eller deler av løsningen. Ingen kommuner er forpliktet til å kjøpe valgutstyr fra denne løsningen.

10 FORHÅNDSSTEMMEGIVNING – INNENRIKS

Det er viktig at alle som skal være med å ta imot forhåndsstemmer får tilstrekkelig opplæring, slik at man unngår feil. Stemmemottakerne har et viktig ansvar med å påse at regelverket følges, da resultatet ellers kan bli forkastede stemmer.

Reglene om forhåndsstemmegivning fremgår av valgloven kapittel 8 og valgforskriften kapittel 6. Det er kommunene som har ansvaret for å legge til rette for forhåndsstemmegivning innenriks.

10.1 Tidligstemmegivning

Velgere kan avgi stemme innenriks fra 1. juli, såkalt tidligstemme. Det skal være mulig å tidligstemme frem til og med 9. august, det vil si frem til den ordinære forhåndsstemmegivning starter 10. august.

Formelt vil slik «tidligstemmegivning» være en del av forhåndsstemmegivning, men perioden 1. juli til 10. august betegnes tidligstemmegivning og perioden fra 10. august til fredag før valgdagen betegnes ordinær forhåndsstemmegivning.

Ordningen er hjemlet i valgloven § 8-1 fjerde ledd:

(4) Velgere som oppholder seg innenriks, unntatt på Svalbard og Jan Mayen, og som ikke kan avgi stemme i perioden for forhåndsstemmegivning eller på valgtinget, kan henvende seg til kommunen og avgi stemme fra 1. juli og frem til forhåndsstemmegivning starter 10. august i valgåret.

Enkelte valgår vil 10. august falle på en lørdag eller søndag. Valgloven § 15-5 bestemmer da at fristen løper påfølgende hverdag. Loven må derfor leses slik at det i disse årene skal være mulig å tidligstemme frem til ordinær forhåndsstemmegivning starter. Kommuner som ønsker det kan derfor holde åpent for tidligstemmegivning lørdag og søndag.

Ordningen gjelder alle velgere. Tidligstemmegivning er ment som en ordning for de som ikke har anledning til å stemme innenfor forhåndsstemmeperioden eller på

valgdagen. Det kreves imidlertid ikke at velgeren må dokumentere at han eller hun ikke har anledning til å forhåndsstemme eller til å stemme på valgdagen.

Velgerne skal ha mulighet til å avgi stemme i en hvilken som helst kommune i landet. Det er med andre ikke noe krav om at stemmen må avgis i den kommunen velgeren er manntallsført. Valgstyret skal fortløpende sende stemmene til den rette kommunen der det er aktuelt.

Velgeren kan henvende seg til kommunen og be om å få stemme. Dette kan skje skriftlig eller muntlig.

10.1.1 Åpningstid for tidligstemmegivning

I valgforskriften § 24 a heter det i annet ledd at «*Valgstyret angir sted for slik stemmegivning. Valgstyret bør, så langt det lar seg gjøre, ta hensyn til velgers ønske med hensyn til tidspunkt for stemmegivning*». Det er naturlig at valgstyret kunngjør tidspunkter for slik stemmegivning. Ved henvendelser får da velgeren oppgitt disse tidspunkter for når han eller hun kan stemme. Dersom en velger tilkjenner at det ikke på noen måte er mulig for vedkommende å avgi stemme innenfor dette tidsrommet, bør valgstyret, innenfor rimelighetens grenser, forsøke å imøtekomme velgers ønske for annet tidspunkt. Dette kan for eksempel være at vedkommende får avgitt stemme senere på dagen. Det må likevel i utgangspunktet være greit at velger henvises til å avgi stemme innenfor ordinær arbeidstid/åpningstid. Valgstyret bestemmer selv hvordan dette best kan skje ut fra forholdene i den konkrete saken. I kunngjøringen om ordningen må det likevel være kurant kun å oppgi den ordinære åpningstiden som valgstyret fastsetter.

10.1.2 Tilrettelegging, fremgangsmåte, valgmateriell og manntall

Etter valgforskriften § 24 a første ledd plikter valgstyret å tilrettelegge for at velgere som henvender seg til kommunen i perioden 1. juli og frem til ordinær forhåndsstemmegivning får avgitt stemme. Bestemmelsen fastslår kommunens forpliktelse til å tilrettelegge for at velgere kan avgi tidligstemme.

Alle velgere skal kunne kontakte kommunen, ved oppmøte eller på annen måte, fra 1. juli og be om å få stemme. Tidligstemmegivning er ment som en særordning som skal være enkel å håndtere. Det kreves ikke at kommunen tilrettelegger for full forhåndsstemmegivning i alle lokaler.

Valgforskriften § 24 a tredje ledd fastslår at «*Valgloven og valgforskriftens regler for forhåndsstemmer gjelder for øvrig tilsvarende så langt de passer. Valgloven § 8-4 (2), (3) og (4) gjelder ikke*». Fremgangsmåten ved forhåndsstemmegivningen er fastsatt i valgloven § 8-4, jf. valgforskriften kapittel 6. Dette innebærer blant annet at kravet til at stemmer skal avgis i «*enerom og usett*» også gjelder under perioden for tidligstemmegivning. Krav i valgforskriften til oppbevaring, forsegling og transport av materiell gjelder også tilsvarende.

Det kan benyttes avlukker eller et eget egnet rom dersom dette er mer hensiktsmessig. Kommunen må sørge for en avskjermet utlegging av stemmesedler. Kravene til hemmelig valg skal overholdes på samme måte som ellers. Det må også tas hensyn til rullestolbrukere som ellers ved stemmegivning.

Valglovens hovedregel for den ordinære forhåndsstemmegivningen i § 8-4 (2), (3) og (4) om stemmeseddel rett i urnen gjelder ikke. I stedet er fremgangsmåten for tidligstemmegivning beskrevet i § 24 a (4) i valgforskriften.

Under tidligstemmegivningen skal stemmeseddelkonvolutt, valgkort³ og omslagskonvolutt alltid benyttes.

På tidspunktet for oppstart av tidligstemmegivning vil valgkortene ikke være sendt ut til velgerne. Dersom velger ikke har med seg valgkort, skal det skrives ut et valgkort som skal legges sammen med stemmeseddelkonvolutten ned i omslagskonvolutten. Stemmeholder må etter ordinære prosedyrer påføre det blanke valgkortet eller duplikatvalgkortet tilstrekkelig informasjon til at velger kan identifiseres, se punkt 4.11 om krav til opplysninger på valgkort.

Dersom stemmesedler med kandidatnavn ikke er klare til tidligstemmegivningen, kan avkryssingsstemmeseddelen med punktskrift, som sendes ut fra Valgdirektoratet til alle kommuner, benyttes.

Stemmeseddelen skal stemples før den legges i stemmeseddelkonvolutten. Kommunene må derfor ha stempel tilgjengelig når perioden for tidligstemmegivning starter. Se pkt. 10.10.7 om krav til stempel. Dersom en stemmeseddel mangler stempel, skal den stemples av valgfunksjonæren når konvolutten åpnes. Innholdet skal kontrolleres og det må tas stilling til stemmegivningen, jf. valgforskriften § 39a.

For å sikre kravet til hemmelighold skal stemmeseddelkonvolutten limes igjen. Dersom velgeren ikke har limt konvolutten igjen, skal stemmemottakeren gjøre det. Manglende gjenliming av konvolutten fører ikke til forkasting av stemmen.

Stemmeholder skal legge til grunn opplysninger i manntallet og føre disse på valgkortet. Dette gjelder også opplysning om hvilken kommune velgeren er manntallsført i. De personer valgstyret har pekt ut til å ta imot stemmene, skal ikke ta stilling til om disse stemmene skal godkjennes eller ikke. De skal heller ikke krysse av i manntallet. Avkryssing i manntallet kan bare skje dersom en stemmegivning godkjennes, jf. valgloven § 10-1. Stemmeholder skal aldri ta stilling til om en forhåndsstemmegivning skal godkjennes eller ikke. Denne vurderingen skal på vanlig måte foretas av valgstyret.

---

³ I denne perioden har ikke velgere mottatt valgkort. Kommunen må derfor enten benytte blanke valgkort eller skrive valgkort ut fra EVA.

Tidligstemmegivninger skal ikke på noen måte merkes med «tidligstemme», men antall mottatte tidligstemmer skal bokføres særskilt i valgstyrets møtebok.

Stemmer tilhørende andre kommuner skal sendes videre fortløpende. Stemmene vurderes for godkjenning av valgstyret når manntallet er klart. Inntil da må valgstyret sørge for betryggende oppbevaring av stemmene. Tidspunktet for prøving og kontroll skal fastsettes av valgstyret. For å sikre et oppdatert manntall til ordinær forhåndsstemmegivning starter, bør valgstyret ta stilling til stemmegivningen før dette. Krav i valgforskriften til oppbevaring, forsegling og transport av materiell gjelder tilsvarende.

Stemmesedlene med kandidatnavn er mest sannsynlig ikke klare til den 1. juli. Fylkeskommunene/kommunene er ikke pålagt å ha stemmesedlene klare til 1. juli. Dersom stemmesedlene med kandidatnavn likevel er klare til 1. juli, kan de benyttes ved tidligstemmegivning. I motsatt fall kan avkryssingsstemmeseddelen med punktskrift benyttes.

Kommunene skal kunngjøre tid og sted for forhåndsstemmegivningen, herunder tidligstemmegivningen, jf. valgforskriften § 24.

Krav til to stemmemottakere gjelder ikke ved tidligstemmegivningen.

10.2 Tiden for ordinær forhåndsstemmegivning innenriks

Den ordinære forhåndsstemmegivningen foregår fra og med 10. august i valgåret, jf. valgloven § 8-1 første ledd. Faller 10. august på en lørdag eller en helligdag, starter forhåndsstemmegivningen første påfølgende hverdag, jf. valgloven § 15-5.

Forhåndsstemmegivningen kan ikke foregå senere enn siste fredag før valgdagen, jf. § 8-1 annet ledd. På Svalbard kan sysselmannen bestemme at stemmegivningen skal avsluttes tidligere enn det som er lovens hovedregel, dersom dette er nødvendig for å sikre at forhåndsstemmene kommer frem i tide.

Velgeren må selv sørge for å stemme så tidlig at stemmegivningen kommer frem til valgstyret innen kl. 17 dagen etter valgdagen.

10.2.1 Åpningstider

Åpningstiden ved mottak av forhåndsstemmegivning har tradisjonelt fulgt kommunens åpningstider. I en travel hverdag kan det være vanskelig å finne tid til å stemme. Særlig kan det være vanskelig dersom valglokalet ikke er tilgjengelig etter arbeidstid. For å sikre god nok tilgjengelighet for velgerne bør kommunene derfor vurdere åpningstidene nøye, blant annet muligheten for å holde åpent lenger utover kvelden enn det som har vært praksis til nå.

Departementet mener det kan være grunn til å ha langåpent minst én dag i uken i hele forhåndsstemmeperioden, kanskje hver dag siste uken før valget. Siste dagen før valgdagen kan det likevel, av hensyn til å få stemmene frem i tide, være grunn til å

avslutte på et tidligere tidspunkt. Kommunen bør også vurdere å holde åpent på lørdager.

10.3 Tilgjengelighet og tilrettelegging til valg

Tilgjengelighet til valg handler både om hvilke lokaler som benyttes til stemmegivning, og hvordan selve lokalene tilrettelegges. Det er svært viktig å sikre at alle som ønsker å stemme ved valg, har muligheten til det. God tilgjengelighet skal sikre den enkeltes rett til deltakelse og innflytelse i samfunnet, og ingen skal ekskluderes fra å stemme ved valg på grunn av manglende tilrettelegging. Derfor er det helt nødvendig at kommunene vurderer valglokalenes tilgjengelighet i forkant av valgene.

10.3.1 Universell utforming

Med universell utforming menes utforming av produkter eller omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig. Begrepet universell utforming inneholder et sterkere likestillingskrav enn det som ligger i begrepet tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne. Mens tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne kan oppnås gjennom spesielle løsninger, forutsetter universell utforming at hovedløsningen skal imøtekomme alle brukerbehov.

En viktig del av likestillingen for personer med nedsatt funksjonsevne er å kunne utøve sin rett til valgdeltakelse på samme grunnlag som andre. Når valgstyret bestemmer i hvilke lokaler det skal holdes forhåndsstemmegivning, er det derfor nødvendig å ta hensyn til velgere med nedsatt funksjonsevne.

Lov 16. juni 2017 nr. 51 om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) stiller krav til universell utforming av valglokalene. Loven § 17 sier blant annet at «*[o]ffentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjoner*». Plikten gjelder ikke utforming eller tilrettelegging som innebærer en uforholdsmessig byrde for virksomheten.

Formålet til likestillings- og diskrimineringsloven er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av blant annet funksjonsnedsettelse og skal «bidra til å bygge ned samfunnsskapt funksjonshemmende barrierer, og hindre at nye skapes», jf. § 1. Deltakelse i valg er en av de viktigste arenaene for samfunnsdeltakelse. Det er derfor viktig at kommunene foretar en grundig vurdering av om valglokalene tilfredsstiller kravene til universell utforming. Omgivelser og materiell skal utformes slik at de kan brukes av mennesker i alle aldersgrupper og med ulike ferdigheter, kapasitet og funksjonsevne. Forhold som angår bevegelse, syn, hørsel, forståelse eller følsomhet for miljø er sentrale.

I byggesaksdelen i plan- og bygningsloven er det hjemmel til å kunne gi forskrift om oppgradering av eksisterende bygg rettet mot allmennheten til en standard tilsvarende universell utforming. Slike forskrifter er ikke gitt.

10.3.2 Kommunens aktivitetsplikt

Likestillings- og diskrimineringsloven inneholder krav som valgstyret må forholde seg til. Loven § 24 sier at «[o]ffentlige myndigheter skal arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å oppfylle lovens formål». Loven oppstiller i tillegg en plikt i § 19 til å arbeide aktivt for å fremme universell utforming, som supplerer den generelle bestemmelsen om aktivitetsplikt. Disse aktivitetspliktene fordrer at kommunene har et bevisst forhold til om valglokalene tilfredsstiller kravene til universell utforming.

10.3.3 Krav til lokalene der forhåndsstemmegivning skal foregå – valg av lokale

Valgloven §§ 8-3 første ledd og 9-3 annet ledd stiller enkelte krav til de lokalene som skal benyttes til stemmegivningen. Lokalene skal både være egnet for stemmemottak og være tilgjengelige for velgerne.

10.3.3.1 Egnethet

Det følger av valgloven § 8-3 første ledd at stemmegivningen skal foregå i egnede lokaler. Dette innebærer at rammene rundt forhåndsstemmegivningen skal være slik at velgerne føler seg bekvemme i situasjonen og trygge på at grunnleggende sikkerhetsrutiner blir ivaretatt. Lokaler hvor det blir avviklet forhåndsstemmegivning bør således ha et visst offisielt preg. Stemmegivning er derfor først og fremst aktuelt i offentlige lokaler. Andre lokaler vil også kunne benyttes, men stemmegivning i lokaler hvor det foregår aktivitet med kommersielt preg, vil ikke tilfredsstille kravet om at stemmegivningen skal foregå i rolige og verdige former. Dette er likevel ikke til hinder for at det gjennomføres forhåndsstemmegivning på kjøpesentre eller tilsvarende steder. Men hvor i kjøpesenteret det tilrettelegges må vurderes opp mot kravet til egnethet.

Det vises ellers til punkt 10.4.3, hvor stemmemottak ved kjøpesentre omtales nærmere. Man kan for eksempel ta imot stemmer i midlertidige oppsatte lokaler eller lignende utenfor kjøpesenteret, eller man kan innrede et stemmelokale i et egnet område inne på kjøpesenteret. Som eksempler på mulige stemmelokaler kan nevnes tomme eller ledige lokaler inne i senteret. Om et lokale er egnet for å ta imot forhåndsstemmer vil bero på en konkret vurdering. I denne vurderingen må valgstyret vurdere både lokalets utforming og den type aktivitet som for øvrig foregår i lokalet.

10.3.3.2 Tilgjengelighet

Velgerne skal kunne ta seg inn i valglokalene uten hjelp. Andre lokaler skal bare benyttes dersom det foreligger «særlige grunner». Dette innebærer at stemmegivningen skal legges til lokaler hvor velgerne kan ta seg inn på egen hånd.

Dersom det ikke finnes slike lokaler i kommunen, må kommunen i utgangspunktet iverksette tiltak som gjør lokalene tilgjengelige for velgerne. Dette kan for eksempel være å sette opp en rullestolrampe. Dersom det ikke finnes egnede lokaler som velgerne kan ta seg inn i uten hjelp, og det ikke er mulig eller det vil være uforholdsmessig dyrt å gjøre lokalene tilgjengelige for alle velgerne, kan andre lokaler

benyttes. Det skal legges en streng vurdering til grunn ved avgjørelsen av om andre lokaler kan benyttes.

Lokalenes tilgjengelighet vil blant annet bero på geografisk plassering i kommunen, parkeringsmuligheter eller busstopp nær lokalet, om det er et trafikknutepunkt, et sted der mange ferdes og så videre. Kommunene bør gå gjennom hele «stemmegivningsløypa», fra parkering/busstopp til valgurne, for å se om man kan ha oversett eventuelle hindringer som kan skape problemer for enkelte velgere. Særlig umerkede trapper, trinn og terskler kan oppleves som problematisk.

Kravet til tilgjengelighet gjelder for samtlige valglokaler i kommunen. Det er ikke nok å legge forholdene til rette i bare ett lokale. Det skal foreligge særlige grunner dersom dette kravet fravikes. Departementet vil også understreke at det ikke er i samsvar med loven å la være å tilrettelegge et valglokale med den begrunnelse at det ikke er behov for tilrettelegging i den aktuelle kretsen.

Ved vurderingen av om det finnes egnede lokaler som velgerne kan ta seg inn i på egen hånd, bør alle typer lokaler vurderes. Selv om det ikke er tradisjon for å avholde forhåndsstemmegivning i en bestemt type lokaler, vil dette være en bedre løsning enn å avholde stemmegivning i lokaler som ikke er tilgjengelige for alle velgerne. Aktuelle lokaler er nevnt i punkt 10.4.

10.3.4 Tilrettelegging i lokalene

10.3.4.1 Generelt

Valgforskriften §§ 26 og 30 inneholder krav til god tilgjengelighet inne i selve valglokalene. Tilgjengelighet til valglokalene omfatter alle forhold inne i valglokalet som kan påvirke muligheten til å avlegge stemme. Dette omfatter blant annet skilting/merking, fremkommelighet, logistikk, lysforhold og valgutstyr som avlukke, urne og stemmesedler.

I forbindelse med kravene til universell utforming er det utviklet en løsning for valgutstyr som kommunene kan bestille, jf. punkt 9.3.

Departementet vil påpeke viktigheten av at kommunene har et bevisst forhold til hvem det tilrettelegges for. Det er viktig å være klar over at en stor del av befolkningen har redusert funksjonsevne i deler av livet, for eksempel i perioder med skader og sykdom eller på grunn av økende alder. Det er derfor viktig at kommunene tenker bredt når det gjelder tilrettelegging.

10.3.4.2 Rullestolbrukere

De nye avlukkene har to bord, ett for gående, og ett lavere bord for rullestolbrukere. Her skal det være mulig å få tak i stemmesedler selv. Hvis det unntaksvis ikke finnes egnede avlukkere for rullestolbrukere, kan stemmesedlene legges på et eller flere lave bord i lokalet. I så fall må disse være avskjermet slik at velgeren ikke risikerer å vise hvilken seddel han eller hun velger. Et alternativ er å dele ut et sett med alle

stemmesedlene til velgere som har problemer med å bruke stemmesedler som er lagt ut i stemmeavlukket. Det oppfordres imidlertid til i størst mulig grad å sørge for løsninger som kan brukes av alle.

10.3.4.3 Blinde og svaksynte

Valgforskriftens krav innebærer blant annet at det må være ryddige forhold og godt lys inne i stemmeavlukkene. De nye avlukkene har eget lys over bordene. Det er også viktig at informasjon i valglokalet og/eller i avlukkene er i stor nok skrift til at den kan leses av alle.

Valgforskriften §§ 26 annet punktum og 30 fastsetter at stemmegivningen skal tilrettelegges slik at blinde og svaksynte velgere kan avgi stemme uten å måtte be om hjelp. Kommunene bestemmer selv hvordan de ønsker å tilrettelegge slik at kravet oppfylles. Ved valg av fremgangsmåte må det legges avgjørende vekt på at valget skal være hemmelig og at den valgte løsningen skal være enkel å forholde seg til.

Departementet anbefaler at stemmeseddelskassetter merkes med lapper med listeoverskriften i punktskrift for blinde og storskrift for svaksynte. Dersom det benyttes slike avlukker, er det i utgangspunktet nok at det innredes ett slikt avlukke i hvert valglokale. Det bør imidlertid vurderes å tilrettelegge flere stemmeavlukker på denne måten, da merkelapper med stor skrift vil kunne være til nytte for store grupper av velgere.

En annen måte å tilrettelegge for blinde og svaksynte velgere er å bruke en kartotekløsning. Dette innebærer at man bruker en liten koffert eller lignende med skilleark, hvor navnet på partiet er trykket i punktskrift og storskrift på arkfanen til skillearket. Stemmesedler med kandidatnavn legges bak skillearket. Det er viktig å huske på et eget skilleark for blanke stemmesedler. Når en blind velger kommer for å stemme, får velgeren utlevert kofferten og kan finne frem til ønsket stemmeseddel på egenhånd uten hjelp fra andre. Denne løsningen kan særlig være aktuell ved stemmegivning hjemme hos velgerne.

Det er svært viktig å understreke at hensynet til hemmelig valg må ivaretas, uansett hvilken løsning som velges.

Kravet om at stemmegivningen skal tilrettelegges slik at blinde og svaksynte velgere kan avgi stemme uten hjelp fra andre, gjelder uansett hvor forhåndsstemmegivningen foregår. Det gjelder således ikke bare i ordinære valglokaler og på institusjoner, men også ved stemmegivning hjemme hos velgeren og utenriks.

Departementet vil oppfordre til at man setter seg grundig inn i bestemmelsene i valgforskriften, som er tilgjengelig på www.valg.no.

Inngå gjerne samarbeid med representanter for ulike brukergrupper, og få råd fra mennesker med nedsatt funksjonsevne når det planlegges hvilke lokaler som skal

brukes og ved utformingen inne i lokalene. Se også: [kommunale og fylkeskommunale råd for personer med nedsatt funksjonsevne](#).

10.4 Sted for forhåndsstemmegivningen

10.4.1 Innledning

Det er valgstyret som bestemmer hvor det skal mottas forhåndsstemmer. Det er imidlertid et lovfestet krav av det skal avholdes forhåndsstemmegivning på helse- og sosialinstitusjoner. Se punkt 10.3.3 om kravet til å vurdere egnethet.

10.4.2 «der valgstyret ellers beslutter...»

Det følger av valgloven § 8-3 annet ledd bokstav b at forhåndsstemmegivningen foregår der valgstyret bestemmer at det skal mottas forhåndsstemmer. Valgstyret må vurdere konkret hvor mange steder det er behov for å ha forhåndsstemmemottak i kommunen. Det samme gjelder for lokalenes åpningstider. Loven bygger imidlertid på en forutsetning om at det i hele perioden skal være mulig å forhåndsstemme minst ett sted. Dette gjelder likevel bare på vanlige arbeidsdager (mandag til fredag).

Steder hvor det kan være naturlig å avholde forhåndsstemmegivning, utover de lovbestemte (helse- og omsorgsinstitusjoner og ambulerende) er på kommunehuset, offentlige servicekontorer, bibliotek, NAV-kontor, bank, borettslag, kjøpesenter, skole, universitet, høyskole, hotell, valgbuss, valgbåt og legeskyssebåt mv. Når det tilrettelegges for forhåndsstemmegivning er det viktig at kommunen sikrer god tilgjengelighet for velgerne.

10.4.3 På kjøpesentre

I mange kommuner vil kjøpesenteret være et sted hvor man vet at mange velgere ferdes. Dersom forholdene ligger til rette for det, vil det være naturlig å åpne for forhåndsstemmegivning her.

I Prop. 64 L (2010-2011) uttaler departementet følgende:

«Tradisjonelt tilrettelegger svært mange kommuner forhåndsstemmemottak i rådhus og/eller servicetorg, noen ganger som eneste sted. Departementet mener kommunene bør vurdere om dette faktisk sikrer best mulig tilgjengelighet og tilrettelegging. Det er viktig å sikre god deltakelse ved valg og dermed å legge stemmegivning til steder der velgerne ferdes. Evalueringen viser at det gis gode tilbakemeldinger på forhåndsstemmemottak på kjøpesenter. Det er i dag god infrastruktur i tilknytning til kjøpesenter, samtidig som kjøpesentre normalt har god tilgjengelighet og er godt tilrettelagt for alle, uavhengig av funksjonsevne.

Departementet vil oppfordre det enkelte valgstyre til en grundig gjennomgang av sted for forhåndsstemmegivning med tanke på hvordan det best kan tilrettelegges for valg og ut fra best mulig tilgjengelighet for velgere.»

Departementet viser til det som er sitert fra proposisjonen, og vil be kommunene vurdere om det er aktuelt å gjennomføre forhåndsstemmegivning på ett eller flere kjøpesentre i kommunen.

Forhåndsstemmegivningen i eller ved kjøpesentre må organiseres slik at prinsippet om hemmelig valg blir ivaretatt, samtidig som stemmegivningen kan foregå mest mulig uforstyrret av annen aktivitet i senteret. Dersom det er ledige eller tomme lokaler i senteret, kan det være naturlig å benytte disse. Et annet alternativ kan være å bruke midlertidig oppsatte lokaler utenfor senteret. Departementet anbefaler valgstyrene å ha dialog med ledelsen ved kjøpesentrene, med sikte på å få til den mest hensiktsmessige organiseringen av stemmemottakingen.

10.4.4 På skoler, universitet og høyskoler

Det å kunne forhåndsstemme på videregående skoler, universiteter og høyskoler vil for mange av de yngre velgerne være en enkel og tidsbesparende måte å få forhåndsstemt på. Kommuner med slike lærersteder bør derfor nøye vurdere hvilke muligheter det er for stemmegivning der.

10.4.5 I fengsler og militærforlegninger

Velgere som oppholder seg i fengsel kan ha vanskeligheter med å få avgitt stemme på valgdagen. De samme hensynene som ligger til grunn for at det skal avholdes forhåndsstemmegivning på helse- og omsorgsinstitusjoner, foreligger også for personer som oppholder seg i fengsel. Dette forhold tilsier at det blir avholdt forhåndsstemmegivning i alle fengsler.

De samme hensynene gjør seg gjeldende, om enn i mindre grad, for militært personell som er forlagt til militærleirer.

10.4.6 På helse- og omsorgsinstitusjoner

Etter valgloven § 8-3 annet ledd bokstav a skal det avholdes forhåndsstemmegivning på helse- og omsorgsinstitusjoner. Dette omfatter sykehus, pleiehjem, etterbehandlingshjem mv. Det kan også mottas forhåndsstemmer hjemme hos personer som oppholder seg i trygde- og omsorgsboliger med umiddelbar tilknytning til institusjoner som nevnt foran, jf. valgforskriften § 25. Det er ikke adgang til å vedta at det bare skal avholdes forhåndsstemmegivning på enkelte helse- og omsorgsinstitusjoner.

Det skal avholdes forhåndsstemmegivning minst én dag ved alle institusjonene. Av hensyn til sent ankomne forhåndsstemmer, bør forhåndsstemmegivningen legges så nært opp til valgdagen som mulig. Alle velgere har adgang til å forhåndsstemme på disse institusjonene, både beboere, personalet og andre velgere.

Det som er nevnt i forrige avsnitt forutsetter at institusjonene er tilgjengelige for allmennheten. I en henvendelse til departementet er det påpekt at enkelte institusjoner er i privat eie, og at enkelte institusjoner ikke er åpne for allmennheten. Lovens ordlyd

legger opp til at det skal være anledning til å motta forhåndsstemmer også på slike institusjoner. Her er det viktig at valgmyndighetene har en god dialog med representanter for institusjonene, slik at forhåndsstemmegivningen kan organiseres og gjennomføres på en måte som ikke kommer i strid med de regler og prinsipper som gjelder for vedkommende institusjon.

10.4.7 Ambulerende stemmegivning

Velgere som på grunn av sykdom eller uførhet ikke kan avgi stemme der det avholdes forhåndsstemmegivning, kan etter søknad til valgstyret avgi forhåndsstemme der de oppholder seg, jf. valgloven § 8-3 sjette ledd.

Valgstyret fastsetter svarfristen for når søknaden må være kommet inn til kommunen.

Søknadsfristen skal fastsettes til et tidspunkt mellom tirsdag og fredag den siste uken før valget. Valgstyret må kunngjøre ordningen med ambulerende stemmegivning i god tid før fristen.

Loven inneholder ingen formelle krav til innholdet i søknaden. Det er for eksempel ikke noe krav om at søknaden må være skriftlig. Det må imidlertid fremgå av søknaden at velgeren er syk eller ufør og derfor ikke er i stand til å forhåndsstemme et annet sted.

10.5 Kunngjøring av forhåndsstemmegivning

Valgstyret skal kunngjøre tid og sted for all forhåndsstemmegivning innen kommunen, jf. valgforskriften § 24. Det forutsettes ved kunngjøring av forhåndsstemmegivningen at det benyttes et medium som når ut til de fleste av velgerne. Dette kan være en lokalavis, informasjonsavis for kommunen og lignende. Departementet vil særlig oppfordre kommunene om å tilrettelegge for at det blir lagt ut tydelig og god informasjon om valget på kommunenes nettsider.

Forhåndsstemmegivning på institusjoner skal – som all annen forhåndsstemmegivning – kunngjøres. Dette bør skje både ved oppslag på institusjonen og i avisene. Videre bør de ansatte ved institusjonen si fra til sengeliggende og andre som ikke kan lese oppslagene.

10.6 Stemmemottakerne

Det følger av valgloven § 8-2 første ledd bokstav a at det er valgstyret som oppnevner stemmemottakere innenriks.

Valgstyret må oppnevne det antall stemmemottakere som er nødvendig for å gjennomføre forhåndsstemmegivningen på en tilfredsstillende måte. Det er valgstyrets ansvar å sørge for at stemmemottakerne får den nødvendige opplæring.

Stemmemottakerne må sette seg grundig inn i bestemmelsene om forhåndsstemmegivningen.

Valgloven § 8-2 tredje ledd setter en begrensning i hvilke oppgaver listekandidater kan ha ved gjennomføringen av valg. Listekandidater som er oppført på valgliste ved valget

kan ikke oppnevnes til stemmemottaker i vedkommende kommune ved det samme valget. Dette innebærer at listekandidater ikke kan tjenestegjøre som stemmemottakere. Det er kun personer som selv stiller til valg i det aktuelle valget, og ikke politikere generelt, som omfattes av dette.

10.6.1 Antallet valgfunksjonærer ved stemmemottak

Valgloven § 8-1 femte ledd bestemmer at det skal være to stemmemottakere til stede ved mottak av forhåndsstemmer. Dette gjelder kun i den ordinære forhåndsstemmegivningsperioden innenriks, med unntak av på Svalbard og Jan Mayen. Krav til to stemmemottakere gjelder ikke ved tidligstemmegivningen.

Krav til to stemmemottakere ble innført samtidig med at man fjernet bruk av stemmeseddelkonvolutt for velgere som avgir stemme i egen kommune. Når stemmen godkjennes og legges i urnen i det den avgis, kan den ikke tilbakespores. Eventuelle feil vil derfor få større konsekvenser, da disse ikke kan rettes. At to personer er til stede vil på denne måten øke kvaliteten på gjennomføringen. Det er også nødvendig for å sikre tilliten til valgordningen, og for å beskytte valgfunksjonærer mot mistenkeliggjøring.

10.6.2 To stemmemottakere

Intensjonen bak bestemmelsen er å sikre at gjennomføringen av den ordinære forhåndsstemmegivningen overværes av to stemmemottakere, dvs. at minst to stemmemottakere fysisk er til stede når stemmeseddelen stemples, det krysses i manntallet og velgeren legger seddelen i urna. Det synes med andre ord ikke å være i tråd med intensjonene i lovbestemmelsen dersom kun en stemmemottaker mottar forhåndsstemmer mens den andre er opptatt med andre oppgaver i lokalet.

Det er opp til valgstyret å bestemme organiseringen av stemmegivningen og hvordan oppgavene fordeles mellom stemmemottakerne i henhold til lovgivningen. Kommunene må selv vurdere om kravet er oppfylt i de ulike tilfellene

10.7 Forbud mot valgagitasjon mv.

10.7.1 Valgagitasjon

Valgloven § 8-5 første ledd bestemmer at det er forbudt å drive valgagitasjon i det rommet der forhåndsstemmegivningen foregår. Forbudet innebærer at det ikke er tillatt å drive valgkamp i form av stands eller lignende. Forbudet omfatter agitasjon for eller mot systemet, politiske partier, oppfatninger eller personer. Det omfatter både muntlige og skriftlige meningsytringer, som å sette opp oppslag eller å dele ut brosjyrer.

10.7.2 Opplysninger om forbruket av stemmesedler

Det følger av valgloven § 8-5 annet ledd at uvedkommende ikke må få kunnskap om forbruket av de forskjellige valglistenes stemmesedler. Dette innebærer at valgfunksjonærene ikke må gi opplysninger til for eksempel pressen om forbruket av

stemmesedler. Pressen eller andre kan heller ikke gis adgang til stemmeavlukkene – eller andre steder hvor stemmesedlene er lagt ut – for å se hvordan det ligger an med stemmeseddelforbruket.

10.8 Legitimasjon

Valgloven § 8-4 sjette ledd regulerer legitimasjonsplikten under forhåndsstemmegivningen. Tilsvarende bestemmelse finnes i valgloven § 9-5 annet ledd for stemmegivning på valgdagen.

Er velgeren ukjent, må vedkommende legitimere seg overfor stemmemottakeren. Dersom en ukjent velger ikke kan bevise sin identitet, skal stemmemottaker ikke ta imot stemme fra vedkommende. Vedkommende velger må avvises og henvises til å komme tilbake med legitimasjon senere.

Hvis stemmemottakeren kjenner velgeren, er det ikke nødvendig at velgeren viser legitimasjon. Det er ikke noe i veien for at også de som har roller som valgfunksjonærer i det aktuelle valglokalet kan gå god for en velgers identitet. Departementet vil påpeke at velgere i lokalet ikke kan bekrefte en annen velgers identitet.

Verken loven eller forskriften har nærmere regler om hva slags legitimasjon som skal godkjennes. Stemmemottakeren må i hvert enkelt tilfelle vurdere den legitimasjonen velgeren legger frem. Det må være et minstekrav at legitimasjonen har et visst offisielt preg, og inneholder velgerens navn, fødselsdato og bilde. Typiske legitimasjonspapirer vil være bankkort med bilde, førerkort og pass, men også andre typer legitimasjon med bilde vil kunne godkjennes.

Departementet vil presisere at det er viktig å utvise godt skjønn ved vurderingen av om den foreviste legitimasjonen er tilstrekkelig dokumentasjon på velgerens identitet. Utgangspunktet må være at dersom legitimasjonen gir et troverdig inntrykk, har velgeren oppfylt sin legitimasjonsplikt. Så lenge stemmemottakeren ser at det er rette vedkommende man står overfor, må velgeren få lov til å avgi stemme. Dette bør gjelde selv om legitimasjonen har gått ut på dato. Stemmemottaker må likevel i hvert enkelt tilfelle vurdere «kvaliteten» på legitimasjonen.

Departementet vil oppfordre kommunene til å gi informasjon til NAV-kontoret og eventuelt andre etater i kommunen slik at de kan vurdere økonomisk stønad til legitimasjon, eventuelt etablere en ordning for utstedelse av midlertidig gratis legitimasjon.

Dersom velgeren har glemt legitimasjonen hjemme, og man har anledning, kan det være aktuelt å kjøre velgeren hjem for å hente legitimasjon. Man kan ellers være behjelpelig og bistå med å ringe etter drosje og lignende.

I kravet til legitimasjon ligger at stemmemottaker må kontrollere at vedkommende velger er den han eller hun utgir seg for å være. Heldekkende hodeplagg kan skape spesielle utfordringer. Identifikasjonskravet innebærer at velgerens ansikt må vises.

Stemmemottaker må forklare hva legitimasjonskravet innebærer, og be velgeren på en respektfull måte om å vise ansiktet slik at identifisering er mulig. Dersom identifiseringen foregår på et skjermet område/eget rom, bør to valgfunksjonærer av samme kjønn som velgeren være til stede.

Loven har én unntaksbestemmelse fra kravet om velgerlegitimasjon ved forhåndsstemmegivning på institusjoner som helse- og omsorgsinstitusjoner og fengsler. Her er det ikke et absolutt krav at en ukjent velger legitimerer seg, fordi det kan forekomme at de som oppholder seg i institusjonen ikke har legitimasjonspapirer tilgjengelig. Her kan i stedet en ansatt ved institusjonen gå god for velgerens identitet. Det er da et vilkår at den ansatte legitimerer seg.

Unntaksbestemmelsen gjelder ikke for besøkende på institusjonen. Her gjelder identifikasjonskravet fullt ut.

10.9 Fremgangsmåten ved forhåndsstemmegivningen

10.9.1 Utgangspunkt og hovedregel

Stemmemottakeren har plikt til å gjøre velgeren kjent med de regler som gjelder for forhåndsstemmegivningen, og sørge for at handlingen foregår uforstyrret.

Stemmemottakeren må ikke gjøre noe forsøk på å øve innflytelse på hva velgeren stemmer.

Fremgangsmåten for forhåndsstemmegivningen fremgår av valgloven § 8-4 og valgforskriften § 27. Utgangspunktet er at stemmemottakeren skal vise velgeren til det sted der stemmesedlene er utlagt før det tas stilling til videre fremgangsmåte etter valgloven § 8-4.

Hovedregelen er at velgere som avgir stemme i den kommunen de er manntallsført skal legge stemmeseddelen direkte i urnen. Er velger manntallsført i en annen kommune skal det i stedet benyttes stemmesedelkonvolutt som legges sammen med valgkortet i en omslagskonvolutt. Nedenfor gis en gjennomgang av de ulike prosedyrene.

For fremgangsmåten ved tidligstemmegivningen, se punkt 10.1.

10.9.2 Velger som er manntallsført i egen kommune – rett i urne

Velgere som avgir stemme i den kommunen de er manntallsført, skal legge stemmeseddelen direkte i urnen, jf. valgloven § 8-4 annet ledd. Dette er samme prosedyre som på valgdagen. Velgeren vises inn i avlukket, velger stemmesedel, bretter denne og går til stemmemottakeren. Stemmemottakeren krysser vedkommende av i manntallet, stempler stemmeseddelen, og velgeren legger selv denne i en forseglet urne. Stemmegivningen er da godkjent idet velger legger seddelen i urnen og vedkommende er kryssset av i et elektronisk online manntall.

Ordningen gjelder fra den ordinære forhåndsstemmegivningen, som begynner 10. august. Ved tidligstemmegivningen skal stemmesedelkonvolutt benyttes.

10.9.2.1 Virkeområde

Ordningen gjelder innenriks, unntatt på Svalbard og Jan Mayen. Prosedyren skal følges på alle steder valgstyret etter valgloven § 8-3 annet ledd beslutter at det skal mottas stemmer. Dette inkluderer også ulike institusjoner, fengsel, militæranlegg og lignende. Videre skal prosedyren følges når stemme mottas hjemme hos velger ved ambulerende stemmegivning. De som tar imot stemmer må ha med seg urne, stemmesedler og PC med tilgang til Internett for å kunne logge seg på valgadministrasjonssystemet EVA med online tilgang til manntallet når stemmen skal mottas. For bruk av stemmeseddelkonvolutt i særskilte tilfeller, se punkt 10.10.4.

10.9.2.2 Tidspunktet for godkjenning av stemmegivningen

Når stemmeseddel legges direkte i urnen, godkjennes stemmegivningen samtidig som velgeren avgir forhåndsstemme. Dette betyr at de som er oppnevnt som stemmemottakere gis myndighet til å godkjenne ordinære stemmegivninger som legges i urnen.

10.9.2.3 Elektronisk manntall

For at stemmemottakeren skal kunne kontrollere at velgeren har stemmerett i kommunen, og ikke allerede har fått godkjent en stemme, er det en forutsetning at stemmemottaker har tilgang til et oppdatert online manntall når stemme avgis. Med EVA har alle kommuner tilgang til et elektronisk landsdekkende manntall.

Med et online tilgjengelig manntall skal stemmegivningen godkjennes i det den blir avgitt og velger krysses av i manntallet. Dette betyr at avkryssingsmanntallet kan skrives ut ferdig avkryssset for godkjente forhåndsstemmer.

10.9.3 Hvis elektronisk manntall ikke er tilgjengelig – beredskapssituasjon

En forutsetning for at velgerne skal legge stemmeseddelen rett i urnen er at stemmemottaker har online tilgang til det elektroniske manntallet, slik at en sikrer at ingen får godkjent mer enn én stemme. Tilgang til online manntall krever tilstrekkelige opptider, teknisk utstyr og kommunikasjon. Det er viktig at kommunene sikrer internettilgang i sine valglokaler.

Det kan skje at manntallet midlertidig vil være utilgjengelig for stemmemottaker når velgeren ønsker å avgi stemme, for eksempel på grunn av strømbrydd. Her vil det ikke være mulig å krysse velgeren av i manntallet og godkjenne stemmegivningen, og stemmemottaker må følge prosedyren for beredskap.

Fremgangsmåten som skal benyttes når online manntall ikke er tilgjengelig fremgår av valgloven § 8-4 tredje ledd og valgforskriften § 27 a. Rutinen er bare aktuell for de tilfeller der velger i utgangspunktet skal legge sin stemmeseddel i urnen, men hvor manntallet midlertidig er utilgjengelig. I disse tilfellene skal det benyttes en midlertidig beredskapsprosedyre. Dette vil si at man benytter stemmeseddelkonvolutt, som sammen med valgkortet legges i en egen beredskapskonvolutt så lenge det elektroniske manntallet ikke er tilgjengelig. Beredskapskonvolutten skal legges i en

urne. Kommunene bestemmer selv om det skal benyttes en egen urne i disse tilfellene, se pkt. 10.10.9.

Disse stemmegivningene må godkjennes av valgstyret i etterkant. Når beredskapssituasjonen opphører, skal beredskapskonvoluttene leveres valgstyret for godkjenning. Godkjenning bør skje fortløpende, med sikte på å få et mest mulig oppdatert avkryssingsmanntall.

Beredskapsprosedyren med bruk av beredskapskonvolutt skal kun benyttes når det online manntallet ikke er tilgjengelig. Når manntallet igjen er tilgjengelig, skal velger legge stemmeseddel direkte i urnen slik hovedregelen tilsier.

10.9.4 Bruk av stemmeseddelkonvolutt i «særlige tilfeller»

I enkelte tilfeller vil det ikke være hensiktsmessig eller praktisk mulig å følge hovedregelen med å legge stemmeseddelen rett i urnen. Særskilte forhold kan tilsi at det enkelte steder ikke er mulig å få på plass tilstrekkelig infrastruktur til å sikre online manntall. Ved stemmegivning for eksempel i fengsel, hvor det gjerne er mange som tilhører andre kommuner og som uansett må bruke stemmeseddelkonvolutt, kan det også tenkes at alle velgere bør avgi stemme etter samme prosedyrer. Dette for å sikre tilstrekkelig hemmelighold. Også ved ambulerende stemmemottak kan det være vanskelig å sikre online tilgang til manntallet. I disse tilfellene kan det brukes stemmeseddelkonvolutter som sammen med valgkortet legges i en omslagskonvolutt. Valgstyret må da ta stilling til om stemmegivningen skal godkjennes.

Det er bare i særlige tilfeller hovedregelen kan fravikes, jf. valgloven § 8-4 fjerde ledd. Dette er altså et unntakstilfelle som bare kan benyttes der det er foretatt en grundig vurdering av behovet og om det foreligger et slikt tilfelle. Det særlige tilfellet skal knytte seg til et foreliggende forhold eller en oppstått situasjon. Særskilte forhold kan for eksempel være knyttet til kjente tekniske problemer lokalt, fordi det er særlig upraktisk eller vanskelig å få stabil tilgang til manntallet online. Av hensyn til hemmelighold bør flest mulig avgi stemme rett i urnen.

Det er den enkelte kommune som bestemmer når stemmegivning bør avgis etter dette unntakstilfellet. Valgstyret skal foreta en konkret vurdering i hvert enkelt typetilfelle. Valgstyret kan ikke bestemme at de kun vil motta stemmer etter denne prosedyren.

I mindre kommuner med få forhåndsstemmer vil det ofte være utfordrende å sikre hemmelighold når man har ulike kategorier av stemmer som avgis på ulike måter. Det er av hensyn til velgerne at forhåndsstemmer kan avgis på flere måter. Hensynet til velgerne tilsier også at flest mulig skal få legge sin stemmeseddel rett i urnen. Alle valgfunksjonærer har taushetsplikt dersom de får kunnskap om hvordan en velger har stemt.

10.9.5 Hvis velger ikke finnes i manntallet eller allerede er avkrysset

Som på valgdagen, kan det skje at velgeren ikke finnes i manntallet eller alt er avkrysset for godkjent stemmegivning. I disse tilfellene skal vedkommende likevel ha mulighet til å avgi stemme, men må da benytte stemmeseddelkonvolutt. Valgstyret skal ta stilling til stemmegivningen i ettertid.

På valgdagen benyttes særskilt omslag i slike tilfeller. Ved forhåndsstemmegivningen er det mer hensiktsmessig å bruke omslagskonvolutter. Etter at stemmeseddelen er stemplet, legger velgeren denne selv i en stemmeseddelkonvolutt og limer denne igjen. Stemmemottaker legger stemmeseddelkonvolutten sammen med valgkortet i en omslagskonvolutt som også limes igjen. Velgeren legger omslagskonvolutten i en urne. Stemmemottaker sørger for at mottatte omslagskonvolutter blir lagt frem for valgstyret til behandling i forbindelse med prøvingen av stemmegivningene.

10.9.6 Velger som er manntallsført i annen kommune

Fremgangsmåten i de tilfeller der velger tilhører en annen kommune reguleres av valgloven § 8-4 femte ledd. Forhåndsstemmer avgitt av velgere som er manntallsført i en annen kommune skal legges i stemmeseddelkonvolutt, som sammen med valgkortet legges i en omslagskonvolutt. Dette fordi slike stemmer skal sendes til valgstyret i rett kommune for etterfølgende prøving. Det er ikke mulig for velgerne å legge stemmeseddelen rett i urnen i disse tilfellene.

Velgere med stemmerett i en annen valgkrets enn der stemmen avgis skal få utlevert en avkryssingsstemmeseddel med navnene til de registrerte politiske partiene, med mindre de har med seg stemmeseddel fra egen valgkrets, jf. valgforskriften § 27 annet ledd. Velgere skal alltid legge sin stemme i en urne, også når det benyttes stemmeseddelkonvolutter. Kommunene bestemmer selv om det skal benyttes egen urne i disse tilfellene.

10.9.7 Stempel på stemmeseddelen

For å sikre at velgeren bare får godkjent én stemme skal alle stemmesedler stemples slik ordningen er på valgtinget. Dette gjelder både stemmegivninger som skal rett i urnen og de som skal legges i stemmeseddelkonvolutt. Dette betyr at alle velgere, uavhengig av om stemmen skal legges i urne eller i stemmeseddelkonvolutt, må vises til avlukket først. Når vedkommende deretter kommer til stemmemottaker tas det stilling til hvilken prosedyre som skal benyttes videre.

Ved opptelling skal stemmesedler lagt rett i urne forkastes dersom de ikke har stempel, se kapittel 14. Eventuelle ustemplede stemmesedler i stemmeseddelkonvolutt skal stemples av valgfunksjonæren når konvolutten åpnes. Innholdet skal kontrolleres og det må tas stilling til stemmegivningen. Dette vil være samme prosedyre som følges når stemmesedler i særskilt omslag ved valgtinget ikke er stemplet, se punkt 15.2.

Stemmesedler lagt i stemmeseddelkonvolutt skal altså ikke forkastes på grunn av manglende stempel. I disse tilfellene skyldes manglende stempel feil fra

stemmemottakeren. Stemmeseddelkonvolutten erstatter stempelet, slik at det ikke skal være tvil om at stemmeseddelen er gyldig.

Valgtingsstemmer og forhåndsstemmer skal telles adskilt. For å hindre sammenblanding mellom forhåndsstemmene og valgtingsstemmene, stilles det krav om at stemplene skal være ulike for forhåndsstemmegivningen og valgtingsstemmegivningen. For å sikre hemmelighold kreves det i tillegg at det ikke skal fremgå av stempelet i hvilken kommune stemmen er avgitt, se valgloven § 8-4 syvende ledd. Stempel med kommunevåpen og lignende skal derfor ikke benyttes under forhåndsstemmegivningen.

Det er kommunene selv som bestemmer hvordan stemplene skal se ut og som selv må stå for innkjøp. Det er ikke noe i veien for at flere kommuner går sammen og koordinerer innkjøp. Det er heller ikke noe i veien for at fylkeskommunen eventuelt har en slik rolle.

Når det vurderes hvilken type stempel som skal kjøpes inn, må det tas utgangspunkt i formålet og hensynet bak kravet til stempel. Et stempel skal sikre at velgeren kun får godkjent én stemme. Stempel ved forhåndsstemmegivningen skal skilles fra valgtingsstemmegivningen fordi de ulike stemmesedlene skal telles adskilt. Av sikkerhetshensyn bør det ikke brukes samme stempel i alle kommuner i hele landet (et slikt felles stempel vil lettere kunne føre til fusk eller misbruk).

Ved forhåndsstemmegivningen skal det ikke fremgå av stempelet i hvilken kommune den er mottatt. Dersom en kommune mottar få stemmegivninger fra andre kommuner, er faren stor for at hemmelighold ikke kan sikres dersom det fremgår av stempelet hvor stemmen ble avgitt. Dette er bakgrunnen for kravet om at stempel ved forhåndsstemmegivningen ikke skal inneholde kommunevåpen/-navn. Samme hensyn er ikke til stede ved valgtingsstemmegivningen. Ved valgtingsstemmegivningen mottas det ingen stemmer fra andre kommuner. Det er derfor ingenting i veien for at stempelet eventuelt inneholder kommunevåpen på valgtinget.

Stempelet bør være lett å lese, det vil si ikke for lite. Det må være lett å skille stempelet for forhåndsstemmegivningen fra stempelet for valgtinget. Stempelet bør gi et godt avtrykk i bruk, og kan gjerne være i svart farge. På den måten blir stemmesedlene lettere å lese i skanningen, og færre stemmesedler kommer til verifisering. Om det er firkantet eller rundt er ikke av betydning. Motivet på stempelet er heller ikke av betydning, med unntak av at stempel som brukes på forhåndsstemmegivningen ikke skal inneholde kommunevåpen/-navn. Stempel som brukes av kommuner ved valg kan inneholde riksvåpen. Retningslinjer for bruk av riksvåpen er tilgjengelig på [Utenriksdepartementets nettside](#).

10.9.8 Urner

Under forhåndsstemmegivningen har man flere kategorier av stemmer som kan avgis på ulike måter. Nedenfor er en oversikt som viser de ulike kategoriene og hvordan stemmesedlene skal avgis:

<i>Stemmekategorier</i>	<i>Prosedyre</i>	
Tidligstemmegivning	Stemmeseddelkonvolutt i omslagskonvolutt	Vurderes i ettertid
Velger som forhåndsstemmer i egen kommune	Stemmeseddel rett i urne	Krysses av i manntallet og godkjennes av stemmemottaker
Ved strømbrydd eller kommunikasjonsbrydd mot manntallet (beredskapsrutine)	Stemmeseddelkonvolutt i egen beredskapskonvolutt	Vurderes i ettertid
I særlige tilfeller når valgstyret har bestemt at det skal benyttes stemmeseddelkonvolutt	Stemmeseddelkonvolutt i omslagskonvolutt	Vurderes i ettertid
Stemme fra velger som er manntallsført i en annen kommune	Stemmeseddelkonvolutt i omslagskonvolutt	Vurderes i ettertid
Stemme fra velger som ikke er innført i vedkommende del av manntallet eller som allerede er krysset av i manntallet	Stemmeseddelkonvolutt i omslagskonvolutt	Vurderes i ettertid

Velgeren skal alltid selv legge enten sin stemmeseddel eller stemmeseddelkonvolutt i en urne. Valgurner skal være forseglet.

Det er opp til kommunene å bestemme om det skal benyttes en eller flere urner under forhåndsstemmegivningen. Lokale forhold og ulik størrelse kan tilsi at dette vurderes ulikt fra kommune til kommune. Kommuner som mottar mange stemmer fra velgere tilhørende andre kommuner kan for eksempel velge å ha egen urne for disse tilfellene.

Det er særlig viktig å være oppmerksom på at stemmesedler som legges rett i urnen etter valgloven § 8-4 (2) godkjennes i det de avgis. Det kan derfor være hensiktsmessig å benytte ulike urner for stemmer som legges direkte i urnen og stemmer avgitt i stemmeseddelkonvolutt. Dersom samme urne benyttes, må urnen tømmes på slutten av dagen, og stemmene må sorteres. Det forutsetter gode rutiner.

Det anbefales også at det benyttes egen urne i de tilfeller der stemme avgis i beredskapskonvolutt etter valgloven § 8-4 (3). Stemmer avgitt etter beredskapsprosedyre bør ikke blandes med øvrige stemmegivninger. Beredskapskonvoluttene skal kun benyttes når man følger beredskapsprosedyren i valgloven § 8-4 (3) jf. valgforskriften § 27a, se punkt 10.10.3.

10.9.9 Antallet valgfunksjonærer ved stemmemottak

Ved den ordinære forhåndsstemmegivningen innenriks, unntatt på Svalbard og Jan Mayen, skal det være minst to stemmemottakere til stede ved mottak av forhåndsstemmer, se punkt 10.6.

10.9.10 Generelle bestemmelser

Velgere som ikke har stemmerett i det aktuelle valgdistriktet ved stortingsvalg eller fylkestingsvalg eller i den aktuelle kommunen ved kommunestyrevalg, skal for hvert valg få utlevert en avkryssingsstemmeseddel med punktskrift som inneholder en liste med navnene til de registrerte politiske partiene, jf. valgforskriften § 27 (2). Ved sametingsvalget skal velgere som ikke har stemmerett i samevalgkretsen få utlevert en blank stemmeseddel hvor de skriver navnet på den listen de ønsker å stemme på. Disse velgerne skal altså ikke benytte stemmesedlene med kandidatnavn som ligger utlagt i stemmelokalet.

Inne i stemmeavslukket («*i enerom og usett*») skal velger brette sammen stemmeseddelen, slik at det ikke er synlig hvilken valgliste velgeren stemmer på.

Benyttes stemmeseddelkonvolutt, skal stemmesedlene for både kommunestyre- og fylkestingsvalg legges i den samme stemmeseddelkonvolutten. Ved stortingsvalg og sametingsvalg skal stemmesedlene legges i forskjellige stemmeseddelkonvolutter.

Benyttes stemmeseddelkonvolutt og valgkort innenriks, skal stemmemottakeren underskrive på valgkortet og påføre tid og sted for stemmegivningen. Dersom velgeren ikke har med seg valgkort, skal stemmemottakeren fylle ut et valgkort med de opplysningene som er påkrevd. Stemmemottaker legger stemmeseddelkonvolutten sammen med valgkortet i en omslagskonvolutt som limes igjen. Stemmegivninger til sametingsvalget skal sendes til samevalgstyret sammen med et eget valgkort i en egen omslagskonvolutt.

Valgkortet skal fylles ut slik at det er mulig å entydig identifisere velgeren ut fra opplysningene på kortet, jf. valgforskriften § 23 annet ledd bokstav b. I tillegg må stemmemottakeren krysse av for riktig valg og fylle ut navn og adresse til det valgstyret/samevalgstyret som stemmegivningen skal sendes til. Velgerens navn og adresse bør alltid fylles ut, selv om for eksempel manntallsnummeret ville kunne være tilstrekkelig. Navn og adresse vil imidlertid kunne være utilstrekkelig for å kunne identifisere velgeren entydig. Andre opplysninger som derfor vil være aktuelt å påføre valgkortet, er velgerens manntallsnummer eller fødselsnummer.

Dersom en velger har behov for hjelp til å avgi stemme, har vedkommende krav på hjelp fra stemmemottakeren. Velgere med alvorlig nedsatt fysisk eller psykisk funksjonsevne kan i tillegg peke ut en ekstra hjelper – etter eget valg – blant dem som er til stede. For å beskytte velgere mot utidig press skal det alltid være en valgfunksjonær til stede når velgere mottar hjelp ved stemmegivningen. Bestemmelsen er nærmere omtalt i forbindelse med stemmegivning på valgdagen.

10.9.11 På helse- og omsorgsinstitusjoner

Forhåndsstemmegivning på helse- og omsorgsinstitusjoner skjer stort sett på samme måte som annen forhåndsstemmegivning, jf. over. Det skal også være minst to stemmemottakere til stede ved forhåndsstemmegivning på institusjon.

Av hensyn til de pasienter/pensjonærer som først kommer til institusjonen en av de siste dagene før valget, bør stemmegivningen finne sted så nær valgdagen som mulig. Valgstyret bør alltid rådføre seg med institusjonens ledelse før det avgjør når stemmegivningen skal foregå på en institusjon.

10.9.12 På pasientrom og i trygde- og omsorgsboliger

Det er tillatt å avgi stemme på pasientrommene på helse- og omsorgsinstitusjoner. Slik stemmegivning bør imidlertid ikke foregå i større utstrekning enn absolutt nødvendig. Oppegående pasienter/pensjonærer som vil avgi stemme, bør gjøre dette i et særskilt innrettet rom på institusjonen.

En del av de pasientene som ønsker å avgi stemme, vil kunne ligge på rom sammen med andre pasienter. Etter valgloven § 8-4 første ledd skal velger i «*enerom og usett*» brette sammen stemmeseddelen slik at det ikke er synlig hvilken valgliste velgeren stemmer på. Der det er forsvarlig og praktisk å flytte en eller flere av pasientene ut av rommet for den tid stemmegivningen pågår, bør dette gjøres. I mange tilfeller vil dette trolig være vanskelig å gjennomføre. En mer praktisk tilnærming vil derfor være å avskjerme velgeren fra øvrige pasienter, for eksempel ved skjerm Brett eller lignende. Uansett hvilken løsning som blir valgt, må stemmemottakeren legge stor vekt på å legge forholdene til rette for at stemmegivningen kan foregå på en helt ut betryggende måte, slik at ingen av de andre pasientene på rommet kan se hva velgeren stemmer.

Når det gjelder stemmegivning på pasientrom og hjemme hos personer som oppholder seg i trygde- og omsorgsboliger, skal stemmemottakeren gi velgeren én stemmeseddel for hver gruppe som stiller liste ved valget, jf. valgforskriften § 27 femte ledd.

Stemmesedler som ikke benyttes skal legges i en konvolutt som limes igjen. Dette skal sikre hemmelighet av velgers stemmegivning. Velger kan selv velge å beholde konvolutt med de ubrukte stemmesedlene eller gi denne til stemmemottaker. Gis konvolutt til stemmemottaker, skal vedkommende sørge for å destruere denne på en betryggende måte og informere velger om dette. Velger skal legge sin stemme i en urne, men kommunene bestemmer selv om det skal benyttes en egen urne i disse tilfellene.

For at stemmegivning på institusjoner skal kunne gjennomføres på en tilfredsstillende måte, må valgmyndighetene samarbeide med institusjonene om den praktiske gjennomføringen. Særlig viktig er det at pasientene på forhånd får nødvendig orientering om stemmegivningen. Når det gjelder pasienter som er sengeliggende, er det påkrevd at personalet på institusjonene er med og gir disse nødvendig forhåndsorientering. Personalet skal imidlertid ikke ta imot stemmer, med mindre de er oppnevnte stemmemottakere av valgstyret.

10.9.13 Ambulerende stemmegivning

Også ved ambulerende stemmemottak skal det være minst to stemmemottakere til stede ved stemmemottaket, jf. valgloven § 8-1 femte ledd. Velgeren skal få utdelt én stemmeseddel for hver liste som stiller ved valget, jf. valgforskriften § 27 femte ledd. Stemmesedler som ikke benyttes skal legges i en konvolutt som limes igjen, og velgeren kan beholde konvolutten med de ubrukte stemmesedlene eller gi denne til stemmemottaker. Gis konvolutten til stemmemottaker, skal vedkommende sørge for å destruere denne på en betryggende måte og informere velgeren om at dette.

10.9.14 Velgere med nedsatte kognitive evner

Alle som oppfyller vilkårene i valgloven §§ 2-1 og 2-2 har stemmerett. Dette gjelder selvsagt også personer med ulik grad av nedsatte kognitive evner, for eksempel personer med nedsatt psykisk funksjonsevne eller demens.

Under stemmegivningen kan det oppstå særlige utfordringer både for velgeren og for stemmemottakerne. Dette gjelder spesielt i tilfeller hvor velgeren har vanskeligheter med å forstå at han eller hun er i en stemmegivningssituasjon, eller at velgeren har problemer med å redegjøre for hvilken liste han eller hun ønsker å stemme på.

Utgangspunktet er at det er velgeren selv som avgjør om han eller hun vil stemme. Det å benytte sin stemmerett er frivillig. Verken nærstående, valgmedarbeidere eller ansatte på ulike institusjoner og i trygde- og omsorgsboliger kan påvirke noen til å benytte seg av stemmeretten mot sin vilje, eller beslutte at en stemmeberettiget ikke skal få benytte stemmeretten sin. Typisk kan ikke ansatte på institusjoner vurdere hvilke av beboerne eller pasientene som anses «*skikket til å stemme*». Det skal heller ikke valgmedarbeidere eller nærstående til velgeren.

Det er videre viktig at valgmedarbeiderne er oppmerksomme på at det er velgeren selv som avgjør hva han eller hun skal stemme. Verken nærstående eller ansatte på institusjoner skal kunne påvirke eller tvinge velgeren til å stemme på en bestemt liste. Slik påvirkning under stemmegivningen er i strid med loven.

Erfaringen viser at det innimellom oppstår situasjoner hvor velgeren ikke vil være i stand til å gjennomføre stemmegivningen ut fra en egen vurdering. Denne velgergruppen vil ofte ha med seg noen som kan bistå ved stemmegivningen, og kan være sårbare for påvirkning fra nærstående, valgmedarbeidere og ansatte i ulike institusjoner.

Om en person ikke viser en viss interesse eller vilje til å avgi stemme, må stemmemottaker foreta en konkret og individuell vurdering av om en står overfor en person som ønsker å avgi stemme. Utgangspunktet er at det er velgeren selv som skal avgjøre dette, og for eksempel ikke familiemedlemmer som tilkjenner at personen alltid har stemt.

Her, som ellers, er det viktig at stemmegivningen foregår i betryggende former, slik at kravet til hemmelig valg blir ivaretatt. Eventuelle medhjelpere skal gjøres oppmerksom på at vedkommende har taushetsplikt.

Det er ikke tillatt å benytte noen former for fullmakt. Ingen kan på denne måten avgi stemme på vegne av velgeren.

10.10 For sent innkomne forhåndsstemmer

10.10.1 Gjeldende rett

Etter valgloven § 8-1 (3) er velgeren selv ansvarlig for å avgi forhåndsstemme på et tidspunkt som gjør at forhåndsstemmen kommer inn til valgstyret innen kl. 17 dagen etter valgdagen. Målsetningen er likevel at flest mulig forhåndsstemmer skal komme frem i tide.

Det følger av § 27 i valgforskriften at forhåndsstemmer skal sendes videre til velgernes hjemkommune hver dag de siste to ukene av forhåndsstemmeperioden. Ved fremsendelsen av omslagskonvoluttene skal det benyttes forsendelseskonvolutter

10.10.2 Praktiske tips til rutiner

I tillegg til å følge de forskriftsfestede rutineene for forsendelse av forhåndsstemmer, er det flere tiltak kommunene kan gjennomføre for å bidra til at stemmegivningene kommer frem i tide.

Det er viktig at forsendelseskonvolutten blir påført riktig adresse til valgstyret i mottakerkommunen. En liten feil i postnummeret kan føre til en forsinkelse i postsystemet som kan gjøre at stemmen blir forkastet.

Valgmedarbeiderne bør også gjøres oppmerksomme på at det er tre par med kommuner i Norge som deler navn:

- Herøy i Møre og Romsdal og Herøy i Nordland,
- Nes i Akershus og Nes i Buskerud,
- Våler i Østfold og Våler i Hedmark.

Det er viktig at forhåndsstemmegivninger som sendes til valgstyret i disse kommunene får riktig postnummer. En stemme som blir sendt til feil kommune de siste dagene i forhåndsstemmeperioden, kan ende opp med å bli forkastet fordi det tar for lang tid før den kommer frem til riktig kommune.

Det anbefales også at kommunene inngår dialog eller samarbeid med Posten lokalt. Valgmedarbeiderne må gjøres oppmerksomme på siste innleveringsfrist for post før valgdagen.

11 FORHÅNDSSTEMMEGIVNING – UTENRIKS

11.1 Innledning

Reglene om forhåndsstemmegivningen utenriks fremgår av valgloven kapittel 8 og valgforskriften kapittel 6. Dette kapitlet gir en kort oversikt over dette regelverket.

11.2 Tid for forhåndsstemmegivningen utenriks, på Svalbard og Jan Mayen

Forhåndsstemmegivning utenriks og på Svalbard og Jan Mayen starter 1. juli. Det må ikke mottas stemmer før dette tidspunktet. Slike stemmer vil bli forkastet. Utenriks må stemmegivningen ikke foregå senere enn den nest siste fredagen før valget, jf. valgloven § 8-1. På Svalbard og Jan Mayen kan forhåndsstemmegivningen i henhold til loven foregå frem til siste fredag før valget. På Svalbard kan imidlertid sysselmannen bestemme at den skal avsluttes på et tidligere tidspunkt, dersom dette er nødvendig for å sikre at forhåndsstemmegivningene kommer frem i tide. Forhåndsstemmer som er mottatt utenriks og på Svalbard og Jan Mayen, skal sendes til kommunen ved valgstyret. De må komme inn til valgstyret i kommunen innen kl. 17 dagen etter valgdagen for å telle med i oppgjøret.

11.3 Hvordan forhåndsstemme

Forhåndsstemmegivning utenriks kan skje på to måter. Enten i overvær av offisiell stemmemottaker – utenriksstjenestemann, stemmemottaker oppnevnt av departementet, jf. valgloven § 8-2 annet ledd – eller avgi stemme ved brevpost (brevstemmegivning utenriks), jf. § 8-2 fjerde ledd. Velgere som ikke har mulighet til å oppsøke en stemmemottaker for å forhåndsstemme, kan på denne måten avgi stemme ved brev uten at en stemmemottaker er til stede ved stemmegivningen. Dersom velgeren ønsker det, kan han eller hun be om å få materiell tilsendt fra en utenriksstasjon.

Fremgangsmåten ved brevstemmegivning utenriks er beskrevet i valgforskriften § 28. Velgeren skal selv legge stemmeseddel i stemmeseddelkonvolutten, og deretter legge denne i en omslagskonvolutt. Omslagskonvolutten skal påføres følgende opplysninger:

- Velgerens navn, (siste) adresse i Norge og fødselsnummer.
- Valgstyrets navn og adresse.
- Tid og sted for stemmegivningen.

Velgeren skriver under på omslagskonvolutten. Dersom det er mulig, bør et vitne bekrefte riktigheten av det som er påført omslagskonvolutten. Velgeren sender deretter stemmegivningen til valgstyret. Valgdirektoratet har laget en veileder for hvordan man kan avgi stemme ved brevpost. Denne er tilgjengelig på www.valg.no.

11.4 Sted for forhåndsstemmegivningen

Forhåndsstemmegivning i overvær av stemmemottaker foregår

- på Svalbard: Der sysselmannen bestemmer,
- ved norsk utenriksstasjon: På stasjonen. Stasjonssjefen kan bestemme at stemmemottak kan foregå utenfor stasjonens område. Stemmemottaker kan i slike tilfeller kun ta imot stemmer på de steder stasjonssjefen har bestemt,
- hos oppnevnt stemmemottaker på Jan Mayen og utenfor riket: Der departementet bestemmer. En oppdatert oversikt finnes på www.valg.no.

Det er ikke obligatorisk med mottak av forhåndsstemmer på norske skip i utenriksfart eller i fart mellom Norge og Svalbard og Jan Mayen. Dersom det skal foregå forhåndsstemmegivning om bord på skipene, må det enten oppnevnes en særskilt stemmemottaker, eller velgeren kan avgi stemme ved brevpost.

Departementet har delegert myndigheten til å oppnevne stemmemottakere utenriks til Valgdirektoratet.⁴

11.5 Materiell til forhåndsstemmegivningen

Stemmemottaker må ha følgende materiell:

a) Stemmesedler

Valgdirektoratet sender ferdig trykkede avkryssingsstemmesedler med punktskrift påført en oversikt over de registrerte politiske partiene. Velgeren skal krysse av for det partiet han eller hun stemmer på. Merk at ikke alle partier stiller liste i alle valgdistrikt. En oversikt over hvilke partier som stiller til valg i de ulike valgdistriktene finnes på www.valg.no.

Dersom det blir for lite av de tilsendte avkryssingsstemmesedlene, kan også vanlige ark brukes som stemmesedler. Det er også mulig å ta kopi av avkryssingsstemmeseddelen. Denne er tilgjengelig på www.valg.no. Benyttes vanlige ark som stemmeseddel, må velgeren angi på stemmeseddelen hvilket valg stemmeseddelen gjelder for. Ved sametingsvalg skal det benyttes en blank stemmeseddel hvor velgeren skriver navnet på den listen vedkommende ønsker å stemme på.

b) Stemmeseddelkonvolutter

Valgdirektoratet sender ut offisielle stemmeseddelkonvolutter. Dersom stemmemottaker får for få stemmeseddelkonvolutter, kan vanlige konvolutter brukes. Av hensyn til hemmelig valg bør man unngå å bruke konvolutter med navn på rederi, ambassade eller lignende. Stemmegivningen blir imidlertid ikke forkastet dersom en slik konvolutt er brukt.

c) Omslagskonvolutter

---

⁴ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

Stemmeseddelkonvolutten skal legges i en omslagskonvolutt, som skal fylles ut med de opplysninger valgforskriften krever, jf. § 27 (6). Det er stemmemottakers ansvar å påse at den nødvendige informasjonen er fullstendig og korrekt påført omslagskonvolutten.

Valgdirektoratet trykker og sender ut til stemmemottakerne omslagskonvolutter for forhåndsstemmegivning utenriks, på Svalbard og Jan Mayen. Dersom stemmemottaker får for få av de tilsendte omslagskonvoluttene, kan vanlige konvolutter brukes.

Stemmemottaker må i så fall være påpasselig med at alle de opplysninger som kreves er påført konvolutten.

d) Forsendelseskonvolutter

Forsendelseskonvolutter er vanlige blanke konvolutter som skal brukes til å sende forhåndsstemmen til valgstyret i velgerens hjemstedskommune.

11.6 Stempel på stemmesedler avgitt utenriks

Valgforskriften § 40a bestemmer at valgstyret skal påføre stempel på stemmesedler avgitt utenriks dersom disse skal telles maskinelt. Dersom stemmesedler mottatt utenriks eller på Svalbard/Jan Mayen skal telles maskinelt, må disse påføres stempel før tellingen starter. Det er ikke et vilkår for godkjenning av stemmesedler utenriks at disse har stempel. Ved stortingsvalg telles alle stemmesedler maskinelt i fylkesvalgstyrenes kontroll, og samtlige stemmesedler må påføres stempel. Ved lokalvalg er stempel i disse tilfellene ikke nødvendig, dersom stemmesedlene kun skal telles for hånd.

12 STEMMEGIVNING PÅ VALGDAGEN

Det er viktig at alle medlemmer av stemmestyrene og valgfunksjonærene for øvrig får tilstrekkelig opplæring, slik at man unngår feil. Stemmemottakerne har et viktig ansvar med å påse at de foreskrevne rutiner følges, da resultatet ellers kan bli forkastede stemmer.

12.1 Tid for stemmegivningen – valg én eller to dager

Det er kommunestyret som bestemmer om det skal være todagers valg, både mandag og søndag, i kommunen, jf. valgloven § 9-2 annet ledd. Denne avgjørelsesmyndigheten kan ikke delegeres til valgstyret, jf. lovens uttrykk «kommunestyret kan selv vedta».

I Innst. S. nr. 1 (1993–1994) har Stortingets fullmaktskomité bemerket følgende:

«Komiteen har registrert at det i noen valglokaler tidvis har vært kødannelser av velgere. En mulighet for å redusere kødannelser kan være å øke kapasiteten i stemmestyrene, ved å engasjere flere personer. En annen mulighet kan være å utvide stemmetiden, eventuelt å holde valgting to dager i stedet for bare en dag. Komiteen er klar over at det i mange kommuner er tilstrekkelig med en dags valgting, ut fra de lokale forhold, men komiteen mener at enkelte større kommuner som nå bare hadde valg mandag, bør overveie for neste

valg om ikke de grunner som taler for å holde to dagers valg er sterkere enn de hensyn som taler mot.»

I de kommunene hvor det skal være valg også søndag, kan kommunestyret fastsette at ett eller flere valglokaler ikke skal holdes åpne søndag, jf. valgloven § 9-2 annet ledd.

Hvis kommunestyret har vedtatt at ett eller flere valglokaler ikke skal holdes åpne søndag, må velgere som er manntallsført i disse stemmekretsene og som ønsker å stemme på søndag, avgi «fremmed stemme» ved ett av de valglokalene i kommunen som er åpne, jf. § 9-5 fjerde ledd. Hvis bare ett valglokale er åpent på søndag, må derfor alle stemmeberettigede som ikke bor i denne kretsen, avgi «fremmed stemme». Dette følger av lovens ordlyd. Disse velgerne kan derfor ikke krysses av i manntallet, selv om stemmestyret i denne kretsen skulle ha tilgang til manntallet fra samtlige kretser. Dersom kommunen benytter seg av elektronisk avkryssing i manntall, kan velgere avgi stemme på samme måte i alle valglokalene i kommunen, jf. § 9-5a tredje ledd.

12.2 Tid for stemmegivningen – åpning og lukking av valglokalene

Bestemmelsene om åpningstiden/stemmetiden står i valgloven § 9-3 annet ledd. I utgangspunktet er det valgstyret som fastsetter åpningstiden. Kommunestyret kan imidlertid, med tilslutning fra minst 1/3 av medlemmene, vedta å holde valglokalene åpne lenger enn det valgstyret har vedtatt. Det er likevel slik at det ikke er adgang til å fastsette at lokalene skal holdes åpne ut over kl. 21 mandag. Stemmegivningen mandag kan ikke i noe tilfelle foregå senere enn kl. 21. For øvrig inneholder ikke valgloven bestemmelser som regulerer stemmetiden, verken søndag eller mandag. Når åpningstiden for stemmegivningen skal fastsettes, må det legges avgjørende vekt på hensynet til velgerne. Det forutsettes at velgerne får rimelig tid til å avgi stemme.

I den vedtatte åpningstiden skal valglokalet være åpent hele tiden. Det er ikke anledning til å stenge valglokalene midlertidig, for eksempel for å ha spisepause. Valgstyret (eller kommunestyret) kan imidlertid vedta delt åpningstid av valglokalene, for eksempel at lokalene skal være åpne fra kl. 10.00 - 14.00 og kl. 15.00 - 21.00. Av hensyn til velgerne bør valgstyret bare vedta slike ordninger dersom det blir ansett for å være helt nødvendig.

Lokale forhold kan noen steder tilsi ulik åpningstid ved stemmestedene i kommunen. Dette er det anledning til innenfor valglovens bestemmelse. Der forholdene tilsier det bør kommunen vurdere om valglokalene skal åpne tidligere valgdagen mandag, for eksempel kl. 07.00 eller kl. 08.00.

Det er viktig at stemmestyret er nøye med at dørene til valglokalet åpnes og stenges på nøyaktig de tidspunkter som valgstyret har fastsatt. Når den tid som er fastsatt for stemmegivningen er ute (både søndag og mandag), skal alle som er møtt frem ved valglokalet før stengtids, gis anledning til å stemme, jf. valgloven § 9-7. Dersom alle oppmøtte velgere får plass i lokalet, kan dørene til valglokalet stenges. Alternativt må stemmestyret på annen måte sørge for å holde oversikt over hvilke velgere som hadde

innfunnet seg før stengetid. Dette kan eksempelvis skje ved at en av valgfunksjonærene markerer slutten på køen utenfor lokalet. Det er svært viktig å påse at ingen velgere slipper inn i valglokalet etter stengetid. Slike tilfeller fører ofte til formelle klager til departementet.

12.3 Universell utforming

Se punkt. 10.3, som gjelder tilsvarende på valgtinget.

12.4 Sted for stemmegivningen

12.4.1 Antall valglokaler

Valgloven § 9-3 inneholder regler om antall stemmesteder/valglokaler.

Kommunestyret, eller valgstyret etter delegering, bestemmer hvor mange stemmekretser og dermed hvor mange valglokaler det skal være i kommunen. Dersom valgstyret ønsker å gjøre endringer i antall stemmekretser fra foregående valg, må slike vedtak gjøres innen 31. mars i valgåret. Dette følger av bestemmelsen at sentral matrikkeleining (Statens kartverk) skal orienteres om slike vedtak innen denne datoen.

Det er viktig å presisere at det kun skal være ett valglokale i hver stemmekrets. Dersom kommunen ønsker å ha flere valglokaler i en stemmekrets, må kretsen deles i to. Det er ikke tillat å ha flere valglokaler i samme stemmekrets, eller at en stemmekrets ikke har et valglokale. Kommunen må slå sammen kretser hvis en krets mangler valglokale.

Når kommunestyret/valgstyret skal fastsette antallet valglokaler og hvor stemmegivningen skal foregå, må det legges avgjørende vekt på hensynet til velgerne. Det må holdes stemmegivning på flere steder når det er nødvendig av hensyn til velgerne. Valgmyndighetene bør tilstrebe å legge forholdene til rette slik at man kan unngå kø.

12.5 Kunngjøring av tid og sted for stemmegivning

Valgloven § 9-3 tredje ledd pålegger valgstyrene å kunngjøre tid og sted for stemmegivningen. Loven pålegger ikke valgstyrene å foreta kunngjøringen på en bestemt måte eller på et bestemt tidspunkt, men det er en forutsetning at valgtinget blir gjort alminnelig kjent blant velgerne. Departementet vil særlig oppfordre kommunene til å tilrettelegge for at det blir lagt ut tydelig og god informasjon om valget på kommunenes nettsider.

12.6 Materiell til stemmegivningen i valglokalet

Stemmestyret må ha følgende materiell i valglokalet:

- Avkryssingsmanntall i papir for vedkommende stemmekrets, dersom det ikke benyttes elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen.
- Ved stortingsvalg: Trykte stemmesedler som er oransje på utsiden og hvit på innsiden, og som er identiske med alle de valglistene som er godkjent i valgdistriktet.

- Ved fylkestingsvalg: Trykte blå stemmesedler som er identiske med alle de valglistene som er godkjent i valgdistriktet.
- Ved kommunestyrevalg: Trykte stemmesedler som er rosa på utsiden og hvite på innsiden, og som er identiske med alle de valglistene som er godkjent i kommunen.
- Blanke stemmesedler i samme utførelse som de trykte sedlene som skal brukes.
- Stempel for stempeling av stemmesedler.
- Konvolutter/omslag til stemmer etter § 9-5 fjerde ledd og valgforskriften § 31.
- Konvolutter/omslag til stemmer etter § 9-5 a fjerde ledd og valgforskriften § 31a tredje ledd.
- Valgurner som kan forsegles.
- Stemmeavlukker.
- Skrivesaker, fortrinnsvis kulepenner til bruk for velgere som ønsker å endre på stemmesedlene. Disse skal være tilgjengelige i avlukkene. Stemmestyret må ha rikelig med skrivesaker i reserve.
- Innpaknings- og forseglingsmateriell.
- Møtebok for stemmestyret.
- Tilgang på valgloven og valgforskriften.

Blanke stemmesedler skal ligge ute i lokalet eller i stemmeavlukket sammen med øvrige trykte stemmesedler.

Valgstyret skal – i god tid før stemmegivningen skal begynne – sørge for at et tilstrekkelig antall trykte stemmesedler blir sendt eller levert til alle stemmestyrene i kommunen.

Stemmesedlene bør fortrinnsvis legges inne i stemmeavlukket. Hver godkjent listes stemmesedler legges i en bunke for seg. Stemmesedlene kan imidlertid også legges ut på ett eller flere bord i valglokalet – også her med hver godkjent listes stemmesedler i en bunke for seg. Det er meget viktig at bordet i så fall er avskjermet på en slik måte at andre som oppholder seg i valglokalet, ikke kan se hvilke stemmesedler velgeren tar.

Et medlem av stemmestyret, eller en annen som stemmestyret har utpekt til det, bør jevnlig inspisere stemmeavlukkene eller stemmeseddelbordet/-bordene.

Vedkommende bør forvise seg om at det til enhver tid er tilgjengelige stemmesedler for alle valglistene, i tillegg til skrivesaker. Det er viktig å påse at det ikke mangler stemmesedler for enkelte valglistene.

Stemmestyret må påse at ikke flere velgere samtidig oppholder seg inne i samme avlukke eller ved samme stemmeseddelbord uten at reglene for assistert stemmegivning følges, jf. valgloven §§ 8-4 og 9-5.

Stemmesedlene skal stemples med et «offentlig stempel» før de legges i valgurnen. Valgstyret bestemmer selv hva slags stempler som skal benyttes. En forutsetning er at

stempelet skiller seg fra det som benyttes under forhåndsstemmegivningen. Valgstyret må etablere rutiner for å sikre at stempler ikke kommer på avveie.

12.7 Ordensregler, forbud mot valgagitasjon mv. i valglokalet

Valgloven § 9-4 første ledd inneholder regler om at det i valglokalet og i de rom velgeren må passere for å komme frem til valglokalet, ikke er tillatt å drive valgagitasjon eller å utføre handlinger som kan forstyrre eller hindre en normal gjennomføring av valghandlingen. Det er videre ikke tillatt for uvedkommende å føre kontroll med hvem som møter frem og stemmer.

Lovens forbud mot valgagitasjon omfatter ikke området utenfor den bygningen der valglokalet ligger. Forbudet omfatter agitasjon mot eller for systemet, politiske partier, oppfatninger eller personer. Det gjelder både muntlige og skriftlige meningsyttringer, som å sette opp oppslag og legge ut eller dele ut brosjyrer og lignende. Medlemmer av stemmestyret og valgfunksjonærer må for eksempel ikke ha jakkemerker og lignende som har politisk innhold.

Lovens bestemmelser innebærer at det ikke vil være tillatt for partier og andre grupper å dele ut stemmesedler inne i den bygningen hvor valglokalet ligger. Utenfor bygningen vil det imidlertid være tillatt med slik utdeling.

Som eksempler på oppførsel som kan gi grunnlag for bortvisning, kan nevnes sjikanering av velgerne og støyende adferd.

Loddsalg, innsamlinger og lignende som kan forstyrre valgavviklingen, er også forbudt i valglokalet og i de rom velgeren må passere for å komme inn i valglokalet.

Stemmestyrets leder eller nestleder kan, om nødvendig, vise bort personer som opptrer i strid med de forbud som er nevnt foran, jf. valgloven § 9-4 tredje ledd. En eventuell klage over bortvisning må fremmes etter de vanlige klagereglene i valglovens kapittel 13. Det er grunn til å understreke at adgangen til å vise bort personer fra valglokalet er en ordensforskrift, ikke en stemmerettsregel. Det innebærer at hvis velgeren møter opp i valglokalet på ny, og grunnlaget for bortvisning ikke lenger er til stede, må han/hun få avgi stemme.

Det fremgår av valgloven § 9-4 annet ledd at uvedkommende ikke må få kunnskap om forbruket av de forskjellige valglisters stemmesedler. Dette innebærer, for det første, at stemmestyrets medlemmer eller valgfunksjonærene ikke må gi opplysninger til uvedkommende, for eksempel pressen, om forbruket av stemmesedler. Forbudet gjelder også pressens adgang til stemmeavluksene – eller andre steder hvor stemmesedlene er lagt ut – for å se hvordan det ligger an med stemmeseddelforbruket.

12.8 Forbud mot velgerundersøkelser og lignende i valglokalet

Valglovgivningen bygger på prinsippet om at valget er hemmelig. Det er valgstyrets oppgave å legge forholdene fysisk til rette slik at hemmelig valg blir en realitet. I forbindelse med valghandlingen må velgerne ikke bli utsatt for press når det gjelder å

røpe hva de har stemt. Dersom en velgerundersøkelse blir foretatt inne i valglokalet, kan mange velgere oppfatte dette som et uønsket press. Noen kan også oppfatte et slikt opplegg dit hen at det er valgmyndighetene som står bak undersøkelsen og at de derfor er forpliktet til å svare.

Valgloven § 9-4 første ledd inneholder derfor en regel om at det i valglokalet og i de rom velgeren må passere for å komme frem til valglokalet, ikke er tillatt å foreta velgerundersøkelser eller lignende utspørring av velgerne.

12.9 Stemmegivning i valglokalet

12.9.1 Innledning

Reglene om fremgangsmåten ved stemmegivning i valglokalet er fastsatt i valgloven § 9-5 og valgforskriften § 30.

12.9.2 Logistikk i valglokalet

Valgloven inneholder ingen bestemmelser om hvordan et valglokale skal settes opp eller organiseres fysisk (logistikken). Det er opp til valgstyrene å bestemme hvordan og i hvilken rekkefølge velgeren skal ledes gjennom ulike trinn i stemmegivningen.

Organiseringen av valgtinget bidrar til å redusere muligheten for feil, og departementet mener at stemmegivningen i valglokalet har tre sentrale elementer som skal gjennomføres ved stemmestyrets bord:

- 1) Valgfunksjonæren skal krysse av i manntallet for velgerens navn.
- 2) Valgfunksjonæren skal stemple stemmeseddelen.
- 3) Velgeren skal legge stemmeseddelen i urnen. (Unntak for velgere som ikke tilhører kretsen, dersom det benyttes papirmanntall, jf. punkt 12.9.5.)

Det er viktig at dette blir utført i nær sammenheng og i nevnte rekkefølge. I tillegg må valgfunksjonærer ha oppmerksomhet og kontroll over alle disse punktene.

Stemmeurnen bør plasseres på eller i umiddelbar nærhet av sted for avkryssing i manntallet og for stemping av stemmesedel. Urnen skal ikke plasseres på et sted i lokalet der den er uten tilsyn. Valgfunksjonæren må være påpasselig når det gjelder å kontrollere at velgeren legger stemmeseddelen i urnen, og at denne er stemplet. Dersom en velger som er avkrysset i manntallet forlater lokalet uten å legge stemmeseddelen i urnen, bør dette registreres og protokolleres i stemmestyrets møtebok hvis mulig.

12.9.3 Fremgangsmåte og rutiner ved stemmegivning

Alle velgere som møter opp i valglokalet på valgdagen (e) skal som utgangspunkt få avgi stemme. Velgere som er ukjent for stemmemottaker og som ikke kan legitimere seg, må henvises til å komme tilbake med legitimasjon. Stemmestyret skal ikke motta stemmer fra ukjente velgere som ikke kan legitimere seg. Stemmestyret må være bevisst på at det når det krysser av for velgeren i manntallet, går en god for at velgeren

faktisk er den han eller hun utgir seg for å være. Se om kravet til legitimasjon i punkt 10.9, som gjelder tilsvarende på valgtinget.

Velgerne skal krysses av i manntallet før de legger stemmesedlene i urnen. Loven har ikke regler som fastsetter om manntallsavkryssingen skal skje før eller etter at velgeren har vært i stemmeavlukket. Det avgjørende er at det skjer før stemmesedlene legges i urnen.

Ved hvert valg blir det enkelte steder registrert flere stemmesedler i urnen enn kryss i manntallet. Dette kan blant annet skyldes at noen velgere for eksempel har brukt en blank stemmeseddel som omslag for stemmeseddelen, eller at velgere legger sin stemmeseddel i urnen uten at stemmeseddelen er stemplet. Avvik mellom antall kryss i manntallet og antall stemmesedler i urnen skal *ikke* forekomme. Det antas at den vesentligste årsaken til slike feil skyldes manglende oppmerksomhet fra stemmemottaker. God logistikk i valglokalet er derfor svært viktig og nødvendig, se punkt 12.9.2. Stemmeseddelen skal brettes sammen slik at det ikke er synlig hvilken valgliste velgeren stemmer på. Velgeren skal foreta denne sammenbrettingen «*i enerom og usett*», jf. § 9-5 tredje ledd. Deretter leverer velgeren stemmeseddelen til stemmestyret, som stempler seddelen med et offisielt stempel. Etter at stemmeseddelen er blitt stemplet, legger velgeren den ned i en urne.

Departementet presiserer at det er viktig å ta forholdsregler for å sikre at velgernes stemmegivning ikke blir kjent for uvedkommende. Spesielt bør en legge vekt på å forhindre at velgerne bretter stemmesedlene feil vei, slik at det er synlig hvordan han/hun har stemt. Dette er helt vesentlig for å sikre prinsippet om hemmelig valg, og for å gardere seg mot at uvedkommende kan kontrollere hvordan velgeren har stemt. Det er stemmestyrets ansvar å påse at velgerne ikke kommer ut av avlukket med stemmeseddelen brettet feil. Dette kan oppnås ved at et medlem av stemmestyret – eller en valgfunksjonær – er plassert utenfor avlukkene, og viser velgerne tilbake inn i avlukket dersom man registrerer at seddelen er brettet feil vei. Et annet tiltak kan være at et stemmestyremedlem eller en funksjonær gir velgerne veiledning om hvordan stemmesedlene skal brettes før de går inn i avlukket. I alle valglokaler bør det finnes informasjon om hvordan stemmesedlene skal brettes. Slik informasjon bør finnes både inne i avlukkene og på andre steder i lokalene.

Det er også viktig med gode rutiner rundt stemping av stemmeseddelen før den blir lagt ned i urnen. I 2002 ble det utarbeidet en internasjonal standard om gjennomføring av valg (The Code of Good Practice in Electoral Matters) av Venezia-kommisjonen. Denne standarden er ikke juridisk bindende, men blir ofte benyttet som referanse når internasjonale valgobservatører vurderer valgsystemene i ulike land. Artikkel 35 i standarden fastsetter:

«The voter should collect his or her ballot paper and no one else should touch it from that point on.»

Dersom velgeren leverer fra seg stemmeseddelen til den som skal stemple seddelen, kan det hevdes at dette er i strid med den siterte bestemmelsen, selv om seddelen er brettet sammen slik at ingen kan se hvilken valgliste den gjelder. Departementet mener det er mulig å oppfylle standardens krav, dersom en går frem slik at velgeren legger den sammenbrettede stemmeseddelen på stemmestyrets bord og holder fast i den mens den blir stemplet, uten at den som bruker stampelet er i direkte fysisk kontakt med seddelen. En annen løsning kan være at velgeren selv får stemple seddelen før den legges i urnen.

Ved kommunestyre- og fylkestingsvalg skal begge sedlene stemples dersom velgeren avgir stemme til begge valg. Den som stempler sedlene må forsikre seg om at stemmesedlene har ulik farge, en rosa og en blå. Stemmesedlene til begge valg kan legges i en og samme urne. Det er imidlertid adgang til å ha to urner stående på stemmestyrets bord, slik at velgerne kan legge sedlene for hvert valg i hver sin urne. I slike tilfeller bør hver urne merkes godt slik at en unngår sammenblanding av sedlene. Departementet vil understreke at stemmestyret ikke skal spørre velgeren, eller på andre måter kontrollere om han/hun har avgitt eller skal avgi stemme til begge valg. Dersom det er åpenbart at velgeren har brukt en annen stemmeseddel som omslag, bør likevel stemmestyret gjøre vedkommende oppmerksom på dette.

Dersom velgeren ved en feiltakelse skulle komme til å legge en ustempled stemmeseddel i urnen, må stemmestyret ikke åpne urnen og ta ut stemmeseddelen for å stemple den. Feilen rettes heller ved at velgeren får anledning til å hente en ny stemmeseddel som valgfunksjonæren stempler før den legges i urnen. Den ustemplede stemmeseddelen vil bli forkastet. Slike tilfeller må noteres siden det vil føre til avvik mellom mottatte stemmegivninger og antall kryss i manntallet. Avvik skal protokolleres i stemmestyrets møtebok.

Både stemmestyrene og valgstyrene er pålagt å bokføre alt som behandles på valgtinget, jf. valgloven § 10-7, jf. valgforskriften § 41. Departementet vil vise til at formularer for protokollering og tilhørende krav formelt er en forskrift, og at kommunene er forpliktet til å benytte disse. Av formularene fremgår det at antall kryss i manntallet skal avstemmes mot avgitte stemmer, og at avvik skal grunngis.

12.9.4 Elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen

Valgloven § 9-5a gir kommunene anledning til å benytte seg av elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen. Kommuner som velger å benytte seg av dette, forplikter seg til å legge til rette for dette i alle valglokalene i kommunen.

Fremgangsmåten ved stemmegivning beskrevet i valgloven § 9-5 gjelder også ved bruk av elektronisk avkryssing i manntallet, med unntak av fjerde ledd. Velgere i kommuner som benytter seg av elektronisk avkryssing på valgdagen, vil kunne avlegge stemme rett i urnen i alle valglokalene i kommunen, jf. § 9-5a andre ledd. Kommuner som

benytter seg av elektronisk avkryssing på valgdagen vil altså ikke motta noen «fremmedstemmer».

Ved strømbrudd eller kommunikasjonsbrudd mot det elektroniske manntallet, skal kommunene umiddelbart gå over til å følge prosedyre for beredskapsstemmer, jf. valgforskriften § 31a.

Beredskapssituasjonen oppstår i det øyeblikket det elektroniske manntallet av en eller annen årsak blir utilgjengelig på en slik måte at avkryssing ikke kan utføres.

Valgloven fastsetter at velgeren i en beredskapssituasjon selv skal legge stemmeseddelen i en stemmesedelkonvolutt og lime konvolutten igjen etter at stemmeseddelen er stemplet. Stemmemottakeren skal så legge stemmesedelkonvolutten i en beredskapskonvolutt sammen med valgkortet. Beredskapskonvolutten skal være oransje, jf. valgforskriften § 31 a tredje ledd.

Beredskapsrutinen avsluttes umiddelbart dersom kommunikasjonen med det elektroniske manntallet gjenoppstår.

I kommuner med todagersvalg skal eventuelle beredskapsstemmer mottatt på søndag behandles og krysses av i det elektroniske manntallet før valglokalene åpner på mandag.

12.9.5 Papirmanntall – mottak av «fremmede stemmer»

Velgere som ikke er manntallsført i stemmekretsen – men trolig i en annen del av kommunens manntall – skal også få avgi stemme («fremmede stemmer»), jf. § 9-5 fjerde ledd og forskriften § 31.

Disse velgerne skal ikke legge stemmeseddelen ned i valgurnen etter at den er blitt stemplet. Stemmestyret skal i stedet levere en stemmesedelkonvolutt til velgeren. Velgeren legger seddelen/sedlene i stemmesedelkonvolutten og leverer den til stemmestyret, som skal legge konvolutten i et særskilt omslag. Omslaget skal klebes igjen, og velgerens navn, fødselsdato og adresse skal skrives utenpå. Etter at stemmegivningen er slutt leveres omslaget til valgstyret.

12.9.6 Velgere som ikke står i manntallet i kommunen

Velgere som er manntallsført i en annen kommune må henvises dit. Det fremgår av valgloven § 9-5 fjerde ledd, sammenholdt med forskriften § 31, at også velgere som ikke er innført i manntallet skal få avgi stemme på valgdagen, for eksempel dersom velgeren er nektet stemmerett ved valgstyrets kjennelse.

Disse velgerne skal følge prosedyren beskrevet i 12.9.5.

12.9.7 Velgere som er kryssset av i manntallet/som har forhåndsstemt

Det er ikke adgang til å stemme om igjen på valgtinget i den forstand at en velger som har forhåndsstemt ombestemmer seg og stemmer på nytt på valgtinget. Etter § 31 i forskriften skal likevel en velger som krever å få avgi stemme, ikke avvises selv om det

er krysset av i manntallet for at velgeren har avgitt forhåndsstemme. Begrunnelsen er at det kan forekomme feil ved avkryssingen.

Er det krysset av i manntallet for at velgeren har forhåndsstemt, skal velgeren ikke legge stemmeseddelen/-sedlene ned i valgurnen. Den/de skal behandles på samme måte som stemmer fra velgere som ikke står i manntallet i kretsen.

12.9.8 Velgere som trenger hjelp ved stemmegivningen

Hvilke regler som gjelder når velgeren har behov for praktisk hjelp, står i § 9-5 femte ledd.

Dersom en velger har behov for hjelp til å avgi stemme, har vedkommende rett på hjelp fra stemmestyret, altså fra en valgfunksjonær. Dette er hovedregelen.

Uttrykket «*nødvendig hjelp*» innebærer at valgfunksjonæren/hjelperen kan være med velgeren inn i stemmeavlukket og hjelpe med det som er nødvendig for at velgeren skal få avgitt stemme.

Stemmestyremedlemmer og valgfunksjonærer er å anse som offentlige tjenestemenn i forvaltningslovens forstand, og dermed underlagt dennes regler om taushetsplikt, blant annet når det gjelder kunnskap om enkeltpersoners stemmegivning.

Det er ulike årsaker til at velgere trenger hjelp i forbindelse med stemmegivningen. Det kan være for eksempel bevegelseshemming eller andre årsaker, som synshemming, dysleksi eller psykisk utviklingshemming. En del av disse velgerne har problemer med å lese eller å forstå skilt og andre skriftlige anvisninger. De trenger derfor hjelp til å orientere seg i valglokalet, selv om de ikke nødvendigvis har «synlig» nedsatt funksjonsevne.

Det er viktig at medlemmene i stemmestyret/valgfunksjonærene er oppmerksomme på og imøtekommende overfor disse velgerne. Det er også viktig for disse velgerne at det er enkelt å bli oppmerksom på hvem en kan henvende seg til for å få orientering og hjelp så snart en kommer inn i valglokalet.

12.9.9 Rett til en ekstra hjelper

Enkelte velgergrupper kan i tillegg ha med seg én annen hjelper etter eget valg. Retten til en ekstra, selvvalgt hjelper gjelder kun velgere med alvorlig fysisk eller psykisk funksjonshemming. Hensikten med bestemmelsen er å beskytte velgere mot utidig press.

Loven slår fast at det er velgeren selv som skal peke ut den ekstra hjelperen. Dersom en annen enn velgeren kommer med en henvendelse til stemmestyret om å hjelpe velgeren, bør stemmestyret ta kontakt med velgeren for å forsikre seg om at det er velgerens eget ønske som kommer til uttrykk. Det er viktig at stemmestyret prøver å sikre at det ikke foregår press mot eller utilbørlig påvirkning av velgeren.

Det stilles ikke særlige krav til den ekstra hjelperen, som at vedkommende har oppnådd en viss alder, er stemmeberettiget eller lignende.

Loven pålegger stemmestyret å gjøre eventuelle ekstra hjelpere oppmerksomme på at de har taushetsplikt om velgerens stemmegivning.

12.9.10 Stemmegivning umiddelbart utenfor valglokalet

Departementet vil understreke at alle som er i stand til å ta seg inn i valglokalet på egen hånd, skal gjøre det og avgi stemme på vanlig måte inne i valglokalet. Bare velgere som ikke er i stand til å ta seg inn i valglokalet, kan avgi stemme umiddelbart utenfor, til to stemmemottakere (stemmestyrets medlemmer eller valgfunksjonærer), jf. loven § 9-6 og forskriften § 32.

Dersom velgeren er manntallsført i vedkommende del av manntallet, skal avkryssing skje før velgeren får utlevert stemmesedler. Stemmemottakerne bringer med seg følgende:

- et sett med stemmesedler, med én seddel for hver valgliste (for alle valg)
- et stempel
- en urne

Velgeren skal – eventuelt med assistanse som er i tråd med regelverket – brette sammen stemmeseddelen/-sedlene og levere stemmegivningen til stemmemottakerne, som stempler den/disse. Deretter legger velgeren selv stemmegivningen ned i urnen. Stemmemottakerne skal deretter bringe urnen inn i valglokalet. Stemmesedler som blir til overs, må ikke tas tilbake.

12.9.11 Velgere med nedsatte kognitive evner

Se punkt 10.9.14 som gjelder tilsvarende på valgtinget.

13 FORSEGLING OG OPPBEVARING AV VALGMATERIELL

13.1 Krav til forsegling

Valgurner skal være forseglet under stemmegivningen. Reglene om forsegling er tatt inn i valgloven § 8-4 (9) (under forhåndsstemmegivningen) og § 9-5 (6) (på valgtinget).

Det er viktig at valgurnene – på alle stadier i valgavviklingen – skal være forseglet under selve stemmegivningen, det vil si når de blir benyttet av velgerne. Hvorvidt stemmegivningen foregår i forhåndsstemmeperioden eller på selve valgdagen er uten betydning for kravet om at valgurnene skal være forseglet når valglokalene er åpne for stemmegivning. Kravet til forsegling gjelder også under oppbevaring og transport, se punkt 13.3.

13.2 Tømming av urner

Det er ikke noe i veien for, og det vil også være behov for, å bryte forseglingen fra tid til annen når urnen ikke er i bruk. Det vil også kunne bli nødvendig å bryte forseglingen hvis urnen blir full under selve stemmegivningen. Det samme gjelder der

stemmegivningen skal videresendes til andre kommuner. Det er ikke noe i veien for at det benyttes egne urner til stemmegivninger som tilhører andre kommuner. Stemmegivningen bør imidlertid videresendes til rett kommune fortløpende.

13.2.1 Forhåndsstemmegivningen

Det kan vise seg at det er nødvendig å tømme valgurner under forhåndsstemmegivningen. Det følger av valgforskriften § 29 at valgstyret må sørge for at det etableres betryggende rutiner for hvordan innholdet skal oppbevares.

Det betyr at det er valgstyrets ansvar å sørge for at det etableres betryggende rutiner ute i valglokalene, slik at det ikke skjer noe urettmessig med innholdet i urnen. Omslagskonvoluttene, med stemmeseddelkonvolutter og valgkortet, må oppbevares slik at de ikke blandes sammen med annet valgmateriell.

Videre må omslagskonvoluttene oppbevares på en slik måte at de er utilgjengelige for uvedkommende. Dersom stemmesedlene og stemplene oppbevares på et sted hvor valgmyndighetene ikke har direkte oppsyn med dem, skal oppbevaringsstedet forsegles, jf. valgforskriften § 34.

13.2.2 På valgtinget

En ordning med forseglede valgurner på selve valgdagen vil normalt kreve flere urner eller gode prosedyrer for tømning. Det er viktig at det etableres trygge rutiner for tømning av urnene, slik at det ikke skjer noe urettmessig med innholdet.

Framgangsmåten ved tømning av urner på valgdagen reguleres av valgforskriften § 33. Dersom det er nødvendig å tømme valgurner i løpet av valgdagen, skal valgstyret sørge for at stemmestyrene benytter følgende prosedyre:

1. Forseglingen av valgurnen skal brytes av minst to av stemmestyrets medlemmer i fellesskap.
2. Innholdet tømmes umiddelbart over i egnet emballasje som forsegles og merkes med serienumre.

Eksempler på egnet emballasje kan være forseglede aluminiumskasser og esker eller fargede plastsekker som forsegles med strips. Benytter man seg av plastsekker, må disse være solide, og de bør ha en spesiell farge for å skille dem fra vanlige avfallssekker. Det må ikke benyttes avfallssekker.

Valgstyret skal sørge for at stemmestyret følger den angitte prosedyren for tømning. Det er opp til valgstyrene å skaffe egnet emballasje og strips for forsegling. Valgstyret må også sørge for et system med merking av emballasjen med serienumre. Det kan være hensiktsmessig å tildele hvert valglokale et visst antall serienumre.

13.3 Oppbevaring og transport av valgmateriell

Valgloven § 9-8 slår fast at alt valgmateriell skal oppbevares og transporteres på en betryggende måte. Departementet har i valgforskriften §§ 29a og 34 fastsatt nærmere regler om oppbevaring og transport av valgmateriellet.

Det er, for det første, fastsatt at valgstyret har ansvar for å etablere betryggende rutiner for oppbevaring og transport av valgmateriell i alle faser av valggjennomføringen. Valgstyret avgjør – ut fra lokale forhold – hvordan valgmateriellet, manntall, stemmesedler, urner mv. skal oppbevares.

Emballasjen med stemmesedlene må oppbevares på en slik måte at de er utilgjengelige for uvedkommende. Valgmyndighetene må ha oversikt over antall stempler i lokalene, og sørge for at disse ikke er tilgjengelig for uvedkommende. Avgitte stemmer skal oppbevares slik at de ikke blir blandet sammen med de øvrige stemmesedlene eller annet valgmateriell.

Bestemmelsen fastsetter videre et krav om forsegling i alle situasjoner hvor valgmateriell etterlates uten direkte oppsyn av valgmyndighetene. Forsegling bør skje ved hjelp av lakk og segl, eller annet forseglingsutstyr som sikrer at uvedkommende ikke kan få tilgang til materiellet uten at dette synes. Stemmestyrets leder – eller en annen person som valgstyret utpeker – har ansvaret for å ta vare på forseglingsmateriellet.

Regelen omfatter alle tilfeller hvor valgmateriell kan tenkes etterlatt, for eksempel mellom søndag og mandag på steder hvor det er todagersvalg, eller dersom det tas en pause i opptellingen fra valgnatten og til morgenen etter.

Der det holdes valg over to dager er det valgstyret som avgjør hvor og hvordan urnene med stemmesedler og det øvrige materiellet skal oppbevares. Følgende alternativer kan tenkes:

- Både urnene og det øvrige materiellet oppbevares hos valgstyret (eventuelt et annet sikkert sted) og fraktes tilbake til stemmelokalet før neste dags stemmegivning begynner.
- Både urne og det øvrige materiellet oppbevares hos valgstyret, men bare det øvrige materiellet fraktes tilbake før stemmegivningen begynner neste dag. I dette tilfellet oppbevares urnene med stemmesedler hos valgstyret til opptellingen begynner.
- Urnene oppbevares hos valgstyret, mens det øvrige materiellet oppbevares i stemmelokalet.
- Både urner og det øvrige materiellet oppbevares i stemmelokalet.

Materiell som skal oppbevares på stemmestedet bør samles i valglokalet. Stemmestyret kontrollerer at ingen uvedkommende er til stede i valglokalet, at alle vinduer er forsvarlig lukket og at alle dører låses forsvarlig. Nøklene oppbevares av et medlem av stemmestyret som ikke oppbevarer segl eller lignende. På forhånd må stemmestyret skaffe seg oversikt over hvem som har nøkler til valglokalet, og sørge for å få utlevert alle nøklene.

Dersom det anses som sikrere eller mer hensiktsmessig, kan valgmateriellet oppbevares i et annet rom i den bygningen valgtinget holdes.

All transport av valgmateriell skal foregå på hurtigste betryggende måte og uten unødige forsinkelser. Valgstyret har ansvaret for å etablere forsvarlige rutiner her. De som oppbevarer forseglingsutstyr kan ikke transportere materiellet. Vedkommende kan heller ikke utføre eventuelt vakthold.

14 PRØVING OG GODKJENNING AV FORHÅNDSSTEMMEGIVNINGER

14.1 Nærmere om godkjenningsprosessen for forhånds- og valgtingsstemmer

Det går et viktig skille mellom 1) prøving av stemmegivninger og 2) prøving av stemmesedler. Det er ulike forhold som prøves, og det er ulike regler som gjelder. Når en stemmegivning prøves, innebærer det prøving av valghandlingen eller måten velgeren har gitt sin stemme, og om lovens krav til velgeren er oppfylt. Når vi prøver en stemmeseddel, er det stemmeseddelen som er gjenstand for prøving. Før det er aktuelt å prøve en stemmeseddel, må velgerens stemmegivning være godkjent. Det vil si at vedkommende må ha blitt krysset av i manntallet. Dersom en stemmegivning er forkastet, skal ikke stemmeseddelen prøves.

Når en velger har levert eller fått anledning til å levere sin stemme, har vedkommende avgitt en stemmegivning. Denne stemmegivningen inneholder i utgangspunktet én stemmeseddel pr. valg. Stemmegivninger skal kontrolleres, og kan ved kontrollen enten godkjennes eller forkastes. Alle godkjente stemmegivninger undergår en ny kontroll, nemlig prøving av selve stemmeseddelen. Kontrollen kan således beskrives i en totrinnsprosess:

Trinn 1: Godkjenning av stemmegivninger.

Kontrollen er ulik for stemmegivninger avgitt på forhånd og stemmegivninger avgitt på valgtinget. Kontrollen er også ulik for forhåndsstemmegivninger der stemmeseddelen er lagt rett i urnen, og forhåndsstemmegivninger avgitt i stemmeseddelkonvolutt. Forhåndsstemmer avgitt innenriks i perioden 1. juli til 9. august (tidligstemme) etter valgforskriften § 24 a kontrolleres etter samme regler som forhåndsstemmer avgitt i stemmeseddelkonvolutt.

Ved kontroll av en forhåndsstemmegivning avgitt i stemmeseddelkonvolutt undersøker valgstyret omslagskonvolutten/valgkortet. Dersom valgstyret finner at stemmegivningen er avgitt forskriftsmessig, det vil si i henhold til de krav loven setter i § 10-1, krysses velgeren av i manntallet, og stemmegivningen er godkjent. Dersom lovens krav ikke er oppfylt, må stemmegivningen forkastes. Selve stemmeseddelen er på dette tidspunkt ennå ikke prøvet. Hvis stemmegivningen forkastes, blir det imidlertid aldri aktuelt å prøve stemmeseddelen.

Ved kontroll av en forhåndstemmegivning lagt rett i urne gjelder valgloven § 10-1 a. I disse tilfelle godkjenner stemmemottakeren stemmegivningen idet stemmen avgis. Dette er samme fremgangsmåten som i § 10-2, som regulerer godkjenning av ordinære valgtingsstemmegivninger, se nedenfor.

Kan velgeren av ulike grunner ikke krysses av i manntallet på stemmestedet (fordi velgeren er forhåndsavkryssset eller ikke står i manntallet på stemmestedet/kommunen), skal stemmegivningen legges i omslagskonvolutt, se punkt 10.10.5. Valgstyret kontrollerer omslagskonvolutt og manntallet i ettertid, før stemmegivningen eventuelt godkjennes. Det samme gjelder dersom det er benyttet beredskapskonvolutt.

Når det gjelder en ordinær valgtingsstemmegivning, skjer kontrollen og godkjenningen av stemmegivningen idet velgeren avgir sin stemme. Stemmestyret kontrollerer om velgeren står oppført i manntallet på stemmestedet, og gir i tilfelle velgeren adgang til å avgi sin stemme. Stemmegivningen er godkjent idet velgeren krysses av i manntallet.

Dersom velgeren av ulike grunner ikke kan krysses av i manntallet på stemmestedet (velgeren er forhåndsavkryssset eller ikke står i manntallet på stemmestedet/kommunen), skal stemmegivningen legges i særskilt omslag. Valgstyret kontrollerer i ettertid omslaget, i tillegg til manntallet, før stemmegivningen eventuelt godkjennes. Idet stemmegivningen godkjennes har vi en godkjent stemmegivning.

Når en forhånds- eller valgtingsstemmegivning godkjennes, innebærer det at velgeren hadde rett til å avgi stemme, og at denne ble avgitt på forskriftsmessig måte – det vil si at den oppfyller lovens krav for godkjenning i §§ 10-1, 10-1 a og § 10-2. Det betyr likevel ikke at selve stemmeseddelen er prøvet og godkjent.

Trinn 2: Godkjenning av stemmesedler

En godkjent stemmegivning består av en stemmeseddelkonvolutt med innhold eller bare en stemmeseddel. Valgstyret skal kontrollere om innholdet i stemmeseddelkonvolutt/stemmeseddelen er forskriftsmessig, det vil si om det/den oppfyller vilkårene i § 10-3. Denne prosessen fører frem til godkjente stemmesedler og forkastede stemmesedler.

Når en stemmeseddel er godkjent, innebærer det at den oppfyller lovens krav for godkjenning i § 10-3, og den skal telle med i valgoppgjøret.

Begrepet stemmer brukes ofte som en samlebetegnelse på stemmegivninger og stemmesedler. Begrepet stemmer har ingen selvstendig juridisk betydning i henhold til regelverket for godkjenning av stemmegivninger og stemmesedler. Det er stemmegivninger og stemmesedler som skal godkjennes eller forkastes. I noen tilfeller er det likevel mest naturlig å bruke begrepet stemmer, som for eksempel i løpende tekst. I andre sammenhenger er det mer naturlig å snakke om enten stemmegivninger

eller stemmesedler. En stemme kan således være synonymt med en stemmegivning og/eller en stemmeseddel.

I loven er dette skillet poengtert ved egne bestemmelser for godkjenning av stemmegivninger og stemmesedler; §§ 10-1 og 10-1 a om forhåndsstemmegivninger, § 10-2 om valgtingsstemmegivninger og § 10-3 godkjenning av stemmesedler (alle).

14.2 Tidspunkt for prøving av forhåndsstemmegivninger

Flest mulig av de innkomne forhåndsstemmene må prøves før valgdagen, slik at flest mulig forhåndsstemmer skal bli godkjent. Forhåndsstemmegivninger som avlegges rett i urne godkjennes i det velgeren krysses av i manntallet. Prøvingen av forhåndsstemmegivninger avgitt i stemmeseddelkonvolutt kan begynne etter hvert som de kommer inn til valgstyret, jf. § 10-1 (3). Den siste prøvingen må likevel ikke foregå senere enn at valgstyret er sikker på at alle stemmestyrene som skal krysse av i papirmanntall får kretsmanntallene før valglokalet åpner søndag eller mandag. Det er forhåndsstemmegivninger som er godkjent før valgdagen som går til foreløpig opptelling senest fire timer før valglokalene stenger.

Prøvingen av forhåndsstemmegivninger det ikke ble tid til å godkjenne før manntallet ble lagt ut valgdagen, eller som kommer inn i løpet av valgdagen, kan ikke begynne før alle valglokalene er stengt mandag og valgstyret har fått inn alle kretsmanntallene fra stemmestyrene som har krysset av på papir. For kommuner som krysser av elektronisk, kan prøvingen starte når alle stemmestyrene er ferdig med avkryssingen.

En forhåndsstemmegivning godkjennes formelt ved at velgeren krysses av i manntallet, se valgloven §§ 10-1 og 10-1 a, begges annet ledd. Før velgeren kan krysses av i manntallet for å ha avgitt godkjent forhåndsstemmegivning, må valgstyret prøve om forhåndsstemmegivningen oppfyller valglovens vilkår for godkjenning, se § 10-1(1). På tilsvarende måte må stemmemottaker prøve om forhåndsstemmegivninger rett i urne oppfyller vilkårene for godkjenning etter § 10-1 a (1).

En avgjørelse om å ikke godkjenne en stemmegivning antas å være av prinsipiell betydning. Stemmemottaker (der forhåndsstemmen legges rett i urnen) og valgstyret må derfor selv foreta avgjørelser om ikke å godkjenne en stemmegivning. Myndighet til å godkjenne kurante stemmegivninger må imidlertid kunne delegeres, jf. kapitlet om delegasjon.

14.3 Åpning av forhåndsstemmegivninger avgitt i stemmeseddelkonvolutt

Valgforskriften § 35 krever at dersom omslagskonvolutter og stemmeseddelkonvolutter åpnes samtidig, må valgstyret påse at dette ikke gjøres av de samme personene. Det er ingenting i veien for at åpning av nevnte konvolutter gjøres av de samme personene, men det må i tilfelle skje til ulik tid. Dette for at vedkommende ikke skal kunne koble omslagskonvolutter og stemmeseddelkonvolutter og på den måten se hva velgeren har stemt.

Valgforskriften krever videre at det alltid må være minst to personer til stede (som kan kontrollere hverandre) når omslagskonvolutter og stemmeseddelkonvolutter åpnes.

14.4 Vilkår for godkjenning av forhåndsstemmegivninger

14.4.1 Innledning

Valgloven kapittel 8 har bestemmelser om hvilken fremgangsmåte som skal følges når velgeren skal avgi forhåndsstemme. Hvorvidt disse bestemmelsene er fulgt er imidlertid ikke avgjørende for om en stemmegivning skal godkjennes eller ikke. Bestemmelsene er gitt for å sikre en god gjennomføring av valget.

Ved prøvingen er det ikke et krav at forhåndsstemmegivning er avgitt innenriks og utenriks holdes hver for seg. Valgmateriellet er forskjellig, men lovens vilkår for godkjenning er de samme. Det er likevel et krav at valgstyret protokollerer antall stemmegivninger mottatt innenriks og utenriks atskilt.

Forhåndsstemmegivningen innenriks som er avgitt i stemmeseddelkonvolutt består av en omslagskonvolutt, et valgkort med personopplysninger og en stemmeseddelkonvolutt. Forhåndsstemmegivninger utenriks og på Svalbard og Jan Mayen består av en omslagskonvolutt med personopplysninger og en stemmeseddelkonvolutt. Disse er utgangspunktet for vurderingen av om stemmegivningen skal godkjennes eller forkastes.

14.4.2 De enkelte vilkårene

Valglovens vilkår for godkjenning av forhåndsstemmegivningen avgitt i stemmeseddelkonvolutt fremgår av valgloven § 10-1 (1), og § 10-1 a for forhåndsstemmegivning som legges i urne.

Bestemmelsene inneholder et sett kriterier eller vilkår som må være oppfylt for at stemmegivningen skal kunne godkjennes. Det er ikke tilstrekkelig at ett eller flere av vilkårene er oppfylt. Vilråene er kumulative. Det innebærer at alle må være oppfylt for at stemmegivningen skal kunne godkjennes. Valgloven eller valgforskriften har ikke andre krav til godkjenning av forhåndsstemmegivningene. Selve stemmeseddelen skal godkjennes etter § 10-3.

Merk at stemmeseddelkonvolutt i seg selv ikke skal prøves. Hovedregelen er at offisiell konvolutt skal benyttes. Men det er ingenting ved denne konvolutt som kan føre til forkasting av stemmegivningen. Selv ikke i tilfeller der stemmeseddelkonvolutt mangler, er dette i seg selv grunnlag for forkasting av stemmegivningen. Dersom stemmeseddelkonvolutt mangler, skyldes dette ofte formelle feil fra stemmemottakers side. Dette bør ikke gå ut over velgeren. At valgmyndighetene eventuelt vil kunne komme til å se hva velgeren har stemt, er ikke i seg selv grunnlag for å forkaste stemmegivningen.

Forhåndsstemmer som legges rett i urne godkjennes av stemmemottaker idet stemmen avgis. Vilråene for godkjenning i disse tilfellene er de samme vilråene som gjelder

ved godkjenning av valgtingsstemmegivninger, og skal forstås på samme måte. Stemmeseddelkonvolutt som er benyttet når velgere ikke er innført i vedkommende del av manntallet eller allerede er krysset av i manntallet, skal behandles etter samme regler som ved bruk av særskilt omslag. Det vises derfor til kapittel 15 for en gjennomgang av disse vilkårene.

Nedenfor gis en gjennomgang av vilkårene for godkjenning av forhåndsstemmegivninger avgitt i stemmeseddelkonvolutt. Dette omfatter tilfellene der valgstyret i særlige tilfeller har bestemt at det skal benyttes konvolutt, jf. valgloven § 8-4 fjerde ledd, og ved bruk av beredskapskonvolutt i de tilfeller der online manntall er midlertidig utilgjengelig, jf. valgloven § 8-4 tredje ledd.

14.4.2.1 Innført i manntallet

Etter valgloven § 10-1 (1) bokstav a) er det et vilkår for godkjenning av forhåndsstemmegivning avgitt i konvolutt at velgeren er innført i manntallet i kommunen. Valgstyret kan kun godkjenne stemmegivninger fra velgere som har stemmerett i kommunen, og som dermed er innført i manntallet i kommunen.

Dersom velgeren ikke står i manntallet, må forhåndsstemmegivningen forkastes. Omslagskonvolutten legges til side uåpnet. I enkelte tilfeller kan det være nødvendig å åpne omslagskonvolutten for å fastslå velgerens identitet.

Merk at dersom valgstyret kjenner til at velgeren er manntallsført i en annen kommune, skal stemmegivningen videresendes denne kommunen.

14.4.2.2 Velgerens identitet

I § 10-1 (1) bokstav b) er det et vilkår at stemmegivningen må inneholde tilstrekkelige opplysninger til å fastslå velgerens identitet. Informasjon om velgeren skal finnes på valgkortet eller på omslagskonvolutten for forhåndsstemmegivning utenriks, på Svalbard og Jan Mayen. Krav til selve valgkortet finnes i valgforskriften § 23. Valgforskriften § 27 (6) og § 28 (3) redegjør for hvilken informasjon som skal skrives utenpå omslagskonvolutten.

Velgeren skal kunne identifiseres ut fra de opplysningene som finnes på valgkortet eller omslagskonvolutten. Hvis så er tilfelle, er vilkåret i bokstav b) oppfylt.

Valgloven legger i flere sammenhenger opp til at det skal benyttes offisielt valgmateriell. Dette er gjort for å sikre at lovens vilkår oppfylles i størst mulig grad. Dette gjelder også for valgkortet og omslagskonvolutten. Det er imidlertid ikke et krav etter lovens bestemmelse for godkjenning av stemmegivninger at det offisielle valgkortet/omslagskonvolutten er benyttet. Vilkåret i bokstav b) må også anses som oppfylt dersom det ved stemmegivningen er vedlagt et annet dokument med opplysninger om velgeren, eller at slike opplysninger på annen måte fremgår. Dette er ikke i strid med loven så lenge dokumentet fyller samme funksjon, nemlig å identifisere velgeren.

Valgkortet skal inneholde informasjon som gjør det mulig å identifisere velgeren, jf. valgforskriften §§ 22 og 23. Dette vil være navn, adresse, fødselsår, manntallsnummer og så videre. Kan velgeren identifiseres kun på bakgrunn av navnet, er dette tilstrekkelig til at lovens vilkår er oppfylt. Manglende eller feil adresse gir ikke grunnlag for forkastelse, med mindre adresse er nødvendig for å identifisere velgeren.

Utenriks og på Svalbard og Jan Mayen skal omslagskonvolutt benyttes til identifikasjon av velgeren. Velgere som forhåndsstemmer ved brevpost (brevstemmegivning utenriks) bør benytte den tilsendte omslagskonvolutt. Dette er imidlertid ikke et krav, og en ordinær konvolutt kan også benyttes. Ved bruk av en ordinær konvolutt som omslagskonvolutt, må vilkårene i valgforskriften § 28 oppfylles.

Utenpå den tilsendte omslagskonvolutt er det trykket et skjema hvor stemmemottaker påfører nødvendig informasjon. Dette vil blant annet være navn, adresse og fødselsnummer. Det vil også være felt for velgers signatur. Manglende signatur er imidlertid ikke grunnlag for forkasting av stemmegivningen i seg selv. Dersom velgeren ikke har vært registrert bosatt i Norge de siste 10 årene før valgdagen, jf. valgloven § 2-4 (3) og valgforskriften § 1, må velgeren søke om innføring i manntallet. Dette gjøres ved å signere på omslagskonvolutt. Dersom velgeren i et slikt tilfelle ikke har signert på omslagskonvolutt, foreligger det ikke en søknad om innføring i manntallet. Velgeren vil da ikke kunne føres inn i manntallet og stemmegivningen må forkastes, jf. valgloven § 10-1 første ledd bokstav a.

Er det ikke mulig å identifisere velgeren, er vilkåret i bokstav b) ikke oppfylt, og stemmegivningen må forkastes. Valgstyret kan ikke returnere stemmegivningen til stemmemottakeren for at vedkommende skal føye til det som mangler.

14.4.2.3 Rett tid

I § 10-1 (1) bokstav c) er vilkåret at stemmegivningen må være avgitt til rett tid. Valgloven § 8-1 fastsetter at forhåndsstemmegivningen innenriks skal foregå fra 1. juli til siste fredagen før valgdagen. Tid og sted for stemmegivningen skal angis på valgkortet/omslagskonvolutt. Er dette gjort, legger valgstyret det til grunn, med mindre forhold tyder på at noe ikke stemmer.

Mangler steds- og tidsangivelse på stemmegivningen, er dette i seg selv ikke tilstrekkelig grunn til å forkaste stemmegivningen. Valgstyret må da undersøke om det er andre måter å finne ut om vilkåret er oppfylt, for eksempel ved å se på konvoluttens poststempel eller sjekke når stemmegivningen kom inn til kommunen. Dette vilkåret gjør at det kan være hensiktsmessig å føre liste over mottatte forhåndsstemmegivninger.

14.4.2.4 Rett stemmemottaker

I § 10-1 (1) bokstav d) er vilkåret at stemmegivningen skal være levert til rett stemmemottaker, med mindre det er en brevstemme. Stemmemottaker skal signere omslagskonvolutt som brukes ved utenriks stemmegivning. Valgstyret kan

kontrollere stemmemottakeren mot en oversikt Valgdirektoratet setter opp over stemmemottakere oppnevnt utenriks. Også på valgkortet som brukes innenriks er det et felt for signatur fra stemmemottaker. Hvem som kan motta forhåndsstemmer, fremgår av valgloven § 8-2.

Tidligere var det et gyldighetskrav at stemmemottaker hadde signert på stemmegivningen. Det er det ikke lenger. Signaturen vil mer være et hjelpemiddel når valgstyret skal ta stilling til om man har å gjøre med en rett mottaker. Manglende signatur er i seg selv ikke grunnlag for å anse vilkåret for ikke å være oppfylt. Dersom det er brukt offisielt materiell «fra innerst til ytterst», er det rimelig å anta at stemmen er avgitt til rett stemmemottaker.

Er det brukt uoffisielt materiell, kan det være grunn til å gjøre nærmere undersøkelser, som å finne ut hvor stemmen er postlagt og ta en telefon til vedkommende valgstyre. Offisielle stemmemottakere som benytter annet enn offisielt stemmemateriell, bør legge ved en forklaring til det valgstyret som skal prøve stemmegivningen.

Velgeren skal underskrive omslagskonvolutten ved utenriks stemmegivning, se valgforskriften § 27 (6) og § 28 (4). Velgerens signatur skal ikke vurderes, og manglende signatur fra velger gir ikke grunnlag for forkastelse av stemmegivningen.

Dersom stemmen er sendt som brevstemme, kommer vilkåret i bokstav d) ikke til anvendelse. Slike stemmer avgis uten at noen stemmemottaker er til stede. I valgforskriften § 28 (5) heter det at velger som avgir brevstemme, bør få et vitne til å bekrefte riktigheten av det som er påført omslagskonvolutten. Et slikt vitne kan imidlertid ikke betraktes som en stemmemottaker. Manglende vitnepåførelse er ikke grunnlag for å forkaste stemmegivningen.

14.4.2.5 Omslagskonvolutten

I § 10-1 (1) bokstav e) er vilkåret at omslagskonvolutten ikke må ha vært åpnet. Vilkåret er oppfylt dersom omslagskonvolutten er klebet igjen, og dersom ingenting tyder på at den har vært åpnet eller forsøkt åpnet etter at stemmemottaker klebet den igjen i velgerens påsyn.

Merk at det er krav til at stemmeseddelkonvolutten skal være gjenlimt, jf. valgloven § 8-4 (5). Manglende gjenliming av konvolutten har likevel ikke konsekvenser for gyldigheten av stemmeseddelen.

14.4.2.6 Tidligere godkjent stemmegivning

I § 10-1 (1) bokstav f) er vilkåret at velgeren ikke tidligere må ha fått godkjent en stemmegivning. Dersom velger allerede er krysset av i manntallet og dermed har fått godkjent en stemmegivning, kan ikke ny stemmegivning godkjennes.

En konsekvens av denne regelen er også at dersom en person har avgitt flere forhåndsstemmer, er det den forhåndsstemmegivningen som kommer først frem til valgstyret som skal godkjennes, dersom den er i forskriftsmessig stand.

Forhåndsstemmegivninger som ikke blir prøvd før manntallet blir lagt ut på stemmestedene valgdagen, kan ikke behandles og godkjennes før avkryssingsmantallene kommer inn til valgstyret etter endt stemmegivning. Dersom velgeren er krysset av i manntallet på valgdagen og således har fått godkjent stemmegivning avgitt på valgtinget, må en eventuell forhåndsstemmegivning forkastes. Dette gjelder selv om forhåndsstemmegivninger i utgangspunktet er endelige. Grunnen er at det ikke vil være mulig å finne tilbake til velgerens stemmegivning på valgdagen, siden denne ligger i urnen. Er velgerens stemmegivning på valgtinget derimot lagt i særskilt omslag, jf. valgforskriften § 31, skal valgtingsstemmegivningen forkastes uten å tas ut av omslaget. Forhåndsstemmegivningen skal da godkjennes, med mindre den ikke oppfyller lovens godkjenningsvilkår.

14.4.2.7 Kommet inn innen kl. 17.00 dagen etter valgdagen

I § 10-1 (1) bokstav g) er vilkåret for godkjenning at stemmegivningen må ha kommet inn til valgstyret innen kl. 17.00 dagen etter valgdagen. At stemmegivningen må være «kommet inn» betyr at den fysiske må være kommet valgstyret i hende.

Dersom en forhåndsstemmegivning forkastes, og velgeren av den grunn ikke har fått avgi «gyldig» stemme, kan valgstyret gi velgeren melding om dette, slik at vedkommende kan stemme på nytt. Valgstyret er imidlertid ikke forpliktet til å sette i verk særlige tiltak i så henseende. Hvert enkelt tilfelle må vurderes individuelt, der det kan legges vekt på om varsling medfører uforholdsmessige vanskeligheter for valgstyret.

14.5 Feilsendte forhåndsstemmegivninger

Feilsendte stemmegivninger skal, så langt det er mulig, videresendes til rett valgstyre.

På den trykte omslagskonvolutten utenriks står det: «Til valgstyret i [...] kommune». Dersom valgstyret mottar slik stemmegivning, men ikke har vedkommende registrert i manntallet, bør det foretas undersøkelser med henblikk på hvor velgeren kan være ført inn i manntallet.

Dersom stemmegivningen er feilsendt, og omslagskonvolutten er åpnet av feil valgstyre, er ikke dette nødvendigvis grunnlag for forkasting av stemmegivningen, jf. § 10-1 (1) bokstav e). Men valgstyret som videresender forhåndsstemmegivningen, bør legge ved en forklaring om hva som er skjedd.

14.6 Flere stemmeseddelkonvolutter fra samme velger

Dersom en stemmegivning inneholder flere stemmeseddelkonvolutter eller stemmesedler uten konvolutt, skal alle stemmesedlene fra denne stemmegivningen legges ulest ned i én stemmeseddelkonvolutt. Prøving av stemmegivningen skjer etter valgloven § 10-1 (1) og prøving av stemmesedler skjer etter § 10-3. Dersom valgmyndighetene kommer til å se hva velgeren har stemt, er dette ikke grunnlag for å forkaste stemmegivningen eller stemmesedlene.

14.7 Avkryssing i manntallet

Dersom alle vilkårene i § 10-1 (1) er oppfylt, skal stemmegivningen godkjennes og velgeren krysses av i manntallet. Bestemmelsen i § 10-1 (2) fastslår at et kryss i manntallet er det synlige bevis for at valgstyret har tatt stilling til stemmegivningen og godkjent den. Stemmeseddelskonvolutten skal nå oppbevares atskilt fra valgkort/omslagskonvolutt. Valgstyret bestemmer selv om godkjente forhåndsstemmegivninger skal oppbevares i en særskilt urne eller på annen måte.

For at forhåndsstemmegivningene faktisk skal bli endelige, er det nødvendig at de i størst mulig utstrekning krysses av i manntallet før valgtinget åpner. Valgstyret må ta dette med i betraktning ved planleggingen av gjennomføringen av valget.

15 PRØVING OG GODKJENNING AV VALGTINGSSTEMMEGIVNINGER

15.1 Innledning

Om godkjenningsprosess for både forhånds- og valgtingsstemmer, se kapittel 14.1.

Valgloven kapittel 9 har bestemmelser om hvilken fremgangsmåte som skal følges på valgtinget slik at velgerne får mulighet til å stemme. Om disse bestemmelsene er fulgt er imidlertid ikke avgjørende for om en stemmegivning skal godkjennes eller ikke. Bestemmelsene er gitt for å sikre en god gjennomføring av valget.

Det må skilles mellom ordinære stemmegivninger og stemmegivninger som legges i særskilt omslag. Begge typer stemmegivninger skal prøves etter bestemmelsen i valgloven § 10-2 (1). Prøving av og godkjenning av ordinære stemmegivninger avgitt på valgtinget skjer samtidig med at stemmen avgis. Stemmegivninger avgitt på valgtinget, men som er lagt i særskilt omslag, skal imidlertid godkjennes i ettertid.

15.2 Prøving av valgtingsstemmegivningene

15.2.1 Innledning

Prøving av og godkjenning av ordinære stemmegivninger avgitt på valgtinget skjer samtidig med at stemmen avgis. Ordinære stemmegivninger godkjennes når stemmeseddelen legges ned i urnen (eller velgeren får mulighet til å legge stemmeseddelen i urnen) og velgeren krysses av i manntallet. Stemmegivninger i særskilt omslag godkjennes i ettertid.

15.2.2 Vilkår for godkjenning av valgtingsstemmegivninger lagt i urnen

Vilkårene for godkjenning av disse stemmegivningene fremgår av valgloven § 10-2 (1). Bestemmelsen angir hvilke vilkår som kreves for at en stemmegivning avgitt på valgtinget skal kunne godkjennes. Det innebærer at dersom vilkårene ikke er oppfylt, kan ikke stemmegivningen godkjennes. Dersom alle vilkårene i § 10-2 (1) er oppfylt, skal stemmegivningen godkjennes og velgeren krysses av i manntallet. Selve stemmeseddelen skal godkjennes etter § 10-3.

I kommuner som krysser av i papirmanntall på valgdagen får velgere som er innført i manntallet på stemmestedet, og som tidligere ikke har fått godkjent en stemmegivning, anledning til å legge stemmeseddelen i urnen.

Etter valgloven § 10-2 (1) a) er det et vilkår for godkjenning at velgeren må være innført i manntallet i kommunen. For kommuner som krysser av i papirmanntall på valgdagen, har stemmestyret på det enkelte stemmested kun mulighet til å krysse av i manntallet for velgere som er innført i manntallet i denne stemmekretsen. Det betyr at dersom velgeren ikke er innført på dette stemmestedet, men i en annen stemmekrets i kommunen, må stemmen avgis som såkalt fremmed stemmegivning, og derfor legges i særskilt omslag. Valgstyret kontrollerer så i ettertid om vilkåret er oppfylt for denne stemmegivningen. Stemmestyret i kommuner som krysser av elektronisk i manntallet på valgdagen, har mulighet til å krysse av alle velgerne i kommunen.

Etter valgloven § 10-2 (1) b) er det et vilkår at velgeren må ha fått anledning til å avgi stemme. Vilkåret er oppfylt dersom vedkommende legger sin stemmegivning i urnen, eller dersom stemmegivningen legges i særskilt omslag. Vilkåret er også oppfylt dersom vedkommende for eksempel blir krysset av i manntallet, men ikke velger å legge en stemmegivning i urnen. En velger som er avkrysset i manntallet, og som har forlatt valglokalet uten å ha lagt en stemmegivning i urnen, kan ikke senere få godkjent en ny stemmegivning. Ønsker vedkommende å stemme på nytt, må i tilfelle stemmegivningen legges i særskilt omslag med påtegning fra stemmestyret.

Etter valgloven § 10-2 (1) c) er det et vilkår for godkjenning at velgeren ikke allerede har avgitt godkjent stemmegivning. Har velgeren det, må stemmegivningen i tilfelle legges i særskilt omslag. Valgstyret vil da måtte forkaste stemmegivningen.

15.2.3 Vilkår for godkjenning av stemmegivninger i særskilt omslag

Når stemmer avgis på valgdagen, kan følgende forhold føre til at stemmegivningen må legges i særskilt omslag, jf. valgloven § 9-5 (4) og valgforskriften § 31:

- Velgeren er ikke innført i manntallet på stemmestedet (vedkommende kan være manntallsført i en annen krets, eller i en annen kommune) i kommuner som krysser av i papirmanntall, eller
- velgeren er allerede krysset av i manntallet.

Disse stemmegivningene godkjennes ikke idet stemmen avgis, slik tilfellet er for ordinære stemmegivninger. Valgstyret må i ettertid prøve om vilkårene for godkjenning etter § 10-2 (1) er til stede. Disse stemmegivningene er lagt i et særskilt omslag som inneholder velgerens stemmesedelkonvolutt med stemmesedel. Utenpå omslaget er velgerens navn, adresse og fødselsdato skrevet på. Selve stemmeseddelen skal godkjennes etter § 10-3.

Etter valgloven § 10-2 (1) a) er det et vilkår for godkjenning at velgeren må være innført i manntallet i kommunen. Når det gjelder stemmer avgitt i en annen stemmekrets i

kommunen enn der hvor velgeren står i manntallet («fremmede stemmer»), må det i kommuner som krysser av i papirmanntall undersøkes om velgeren også har stemt i sin egen krets. Har velgeren også stemt i sin egen krets, må stemmegivningen i omslag forkastes uten at omslaget åpnes. Velgeren er da kryssset av i manntallet i denne stemmekretsen og har allerede avgitt en godkjent stemmegivning, jf. § 10-2 (1) bokstav c.

Etter valgloven § 10-2 (1) b) er det et vilkår om at velgeren må ha fått anledning til å avgi stemme. Dette vilkåret er oppfylt i og med at stemmegivningen er lagt i særskilt omslag.

Etter valgloven § 10-2 (1) c) er det et vilkår om at velgeren ikke allerede har avgitt godkjent stemmegivning. Har velgeren gjort det, forkastes valgtingsstemmegivningen uten at omslaget åpnes. Det samme gjelder dersom velgeren allerede har fått godkjent en valgtingsstemmegivning i den kretsen vedkommende er innført i manntallet, jf. over.

Dersom velgeren har levert flere fremmede stemmer, er ikke dette i seg selv grunnlag for forkastelse av alle stemmene. Én forskriftsmessig stemmegivning godkjennes, de andre må forkastes. Etter prinsippet om at en stemmegivning skal være endelig, er det den stemmegivningen som først kommer valgstyret i hende som skal godkjennes, dersom denne oppfylder lovens vilkår.

Dersom omslaget stemmegivningen er lagt i, ikke er klebet igjen, er ikke dette i seg selv grunnlag for forkasting av stemmegivningen. Manglende gjenliming av stemmeseddelkonvolutt vil heller ikke ha konsekvenser for gyldigheten av stemmeseddelen.

Dersom en ukjent velger ikke kan forevise gyldig legitimasjon ved fremmøte i valglokalet, skal vedkommende ikke avgi stemme. Det er et vilkår for å kunne avgi stemme – når man er ukjent for stemmemottaker – at man kan legitimere seg. Dersom dette vilkåret ikke er oppfylt, har man heller ikke rett til å avgi stemme.

16 PRØVING OG GODKJENNING AV STEMMESEDLER

16.1 Innledning

Et viktig prinsipp bak regelverket for godkjenning av stemmesedler er at færrest mulige forhold bør føre til forkastelse. Dette prinsippet bør derfor være retningsgivende dersom det er tvil om en stemmeseddel skal godkjennes eller forkastes.

Forhåndsstemmer og valgtingsstemmer må holdes fra hverandre ved prøvingen. Det er ikke et krav at stemmesedler avgitt utenriks og innenriks skal holdes atskilt. Når det avholdes kommunestyre- og fylkestingsvalg, må stemmesedlene til de ulike valgene holdes atskilt. Det samme gjelder ved stortings- og sametingsvalg i de kommuner som også skal telle opp stemmer ved sametingsvalget.

16.2 Vilkår for godkjenning av stemmesedler

Valgloven har i § 10-3 (1) en bestemmelse som angir vilkår for godkjenning av stemmesedler. Bestemmelsen gjelder både for stemmesedler avgitt på forhånd og stemmesedler avgitt på valgtinget. Vilkårene er kumulative, det vil si at alle vilkårene må være oppfylt for at stemmeseddelen kan godkjennes.

Stemmeseddelkonvoluttene som benyttes ved forhåndsstemmegivningen og ved stemmegivninger i særskilt omslag er ikke gjenstand for prøving. Det er kun stemmeseddelen som skal prøves.

Etter valgloven § 10-3 (1) a) er det et vilkår for godkjenning at stemmeseddelen har offentlig stempel. Dette gjelder alle stemmesedler, både de som er avgitt på forhånd og på valgtinget.

Stempelet sikrer at hver velger kun får godkjent én stemme.

Dersom velgeren har brukt en blank stemmeseddel som omslag rundt stemmeseddelen, blir kun den ytterste stemmeseddel stempelt. Dette fører til at den egentlige stemmeseddelen blir forkastet grunnet manglende stempel. Dette gjelder også dersom flere stemmesedler har klebet seg sammen, eller hvis velgeren av andre grunner leverer flere stemmesedler. Det er derfor viktig at stemmemottaker påser at velgeren kun har tatt én stemmeseddel. Det er derimot ikke anledning til å åpne stemmegivningen før den legges i urne for å undersøke om velgeren leverer flere sedler.

Dersom en stemmeseddel mangler offentlig stempel, skal den forkastes. Dette gjelder likevel ikke stemmesedler som er lagt i stemmeseddelkonvolutt, jf. valgforskriften § 39a. Dersom en stemmeseddel som er lagt i stemmeseddelkonvolutt under forhåndsstemmegivningen innenriks og på valgtinget mangler offentlig stempel, skal valgstyret påføre slikt stempel i ettertid. Stempelet er erstatning for stemmeseddelkonvolutt og skal sikre at hver velger bare får godkjent én stemme.

Under forhåndsstemmegivningen vil bruk av stemmeseddelkonvolutt være aktuelt i følgende tilfeller:

- Ved tidligstemmegivningen, jf. valgforskriften § 24a.
- Ved strømbrydd eller kommunikasjonsbrydd mot manntallet (beredskapsrutiner), jf. valgloven § 8-4 (3) og valgforskriften § 27a.
- Der valgstyret i særlige tilfeller har bestemt at det skal benyttes stemmeseddelkonvolutt, jf. valgloven § 8-4 (4).
- Når stemme mottas fra velger som er manntallsført i en annen kommune, jf. valgloven § 8-4 (5).
- Når det mottas stemme fra velger som ikke er innført i vedkommende del av manntallet eller som allerede er krysset av i manntallet, jf. valgforskriften § 27 (4).

På valgtinget skal det benyttes stemmeseddelkonvolutt for stemmer som legges i særskilt omslag når det mottas stemmer fra velgere som er forhåndsavkrysset i manntallet. Dersom det benyttes papirmanntall, skal det benyttes stemmeseddelkonvolutt når velgere avgir stemme i en annen krets enn der de er manntallsført («fremmede»), jf. valgforskriften § 31. Det benyttes også stemmeseddelkonvolutt ved strøbrudd eller kommunikasjonsbrudd mot manntallet (beredskapsrutiner) i kommuner som benytter seg av elektronisk avkryssing i manntallet, jf. valgloven § 9-5a fjerde ledd og valgforskriften § 31a. I disse tilfellene godkjennes stemmegivningen ikke idet stemmen avgis, slik tilfellet er for de som legges i urnen, men i ettertid. Konvolutten sikrer at velgeren kun får godkjent én stemme. Det er derfor ikke noe i veien for at stemmeseddelen stemples i ettertid.

Når det gjelder stemmesedler avgitt utenriks, bestemmer valgforskriften § 40 a at valgstyret skal påføre stempel dersom disse skal telles maskinelt. Dersom stemmesedler mottatt utenriks eller på Svalbard/Jan Mayen skal telles maskinelt, må disse påføres stempel før tellingen starter. Merk at det ikke er et vilkår for godkjenning av stemmesedler utenriks at disse har stempel. Ved stortingsvalg telles alle stemmesedler maskinelt i fylkesvalgstyrenes kontroll, og samtlige stemmesedler må påføres stempel. Ved lokalvalg er stempel i disse tilfellene ikke nødvendig, dersom stemmesedlene kun skal telles for hånd.

Etter valgloven § 10-3 (1) b) er det et vilkår at det fremgår hvilket valg stemmeseddelen gjelder for. Krav til stemmesedler med kandidatnavn fremgår av valgforskriften §§ 19b og 19c. Det er imidlertid ikke et vilkår for godkjenning at stemmeseddelen har en utforming som nevnt i denne bestemmelsen. Andre stemmesedler enn de valgmyndighetene har trykket opp, kan også benyttes. Vilrårene for godkjenning fremgår kun av § 10-3.

Normalt vil det fremgå av overskriften på stemmeseddelen eller av fargen hvilket valg den gjelder.

Lovens vilkår er at det «fremgår» hvilket valg seddelen gjelder. Dette betyr at det ikke nødvendigvis trenger å stå på selve stemmeseddelen hvilket valg den gjelder. Det er tilstrekkelig at det fremgår av selve stemmegivningen slik den fremstår. Dersom det i en stemmeseddelkonvolutt ligger to stemmesedler, og bare én av dem har valgbetegnelse, for eksempel «Kommunestyrevalget 20XX», kan man således anta at den andre er til fylkestingsvalget. Dette gjelder selv om begge stemmesedlene har samme farge. Velgerens mening i slike tilfeller fremgår av hele stemmegivningen.

Dersom stemmeseddelen har en annen farge enn angitt for aktuelle valg etter valgforskriften § 19b og § 19c, men har valgbetegnelse, er dette i utgangspunktet tilstrekkelig til at vilkåret må anses som oppfylt. Det samme gjelder dersom fargen er forskriftsmessig, men seddelen mangler valgbetegnelse. Dersom valgbetegnelse

mangler og fargen er «feil», er det kun teksten/kandidatnavnene som kan vise hvilket valg seddelen gjelder for.

Dersom velgeren for eksempel på en blå seddel har strøket over valgbetegnelsen og skrevet «Kommunestyrevalget», kan seddelen likevel bare godkjennes dersom den ligger i en stemmeseddelkonvolutt, det vil si dersom den er avgitt på forhånd eller lagt i særskilt omslag på valgtinget. Er en slik stemmeseddel lagt rett i en urne, kan rettingen ikke godkjennes. Det har sammenheng med at en velger i tilfelle kan komme til å få godkjent to sedler til samme valg. Dette er i strid med valglovens prinsipp om at en velger bare kan få godkjent én stemme for hvert valg. Dersom kommunen benytter en urne til hvert av valgene, er det bare stemmesedler til de respektive valg som kan godkjennes. Det betyr at dersom seddelen ligger i en urne beregnet på kommunestyrevalget, må den forkastes. Ligger den i en urne beregnet på fylkestingsvalget, godkjennes seddelen som en stemme til fylkestingsvalget.

Etter valgloven § 10-3 (1) c) er det et vilkår for godkjenning at det fremgår av stemmeseddelen hvilket parti eller gruppe velgeren har stemt på. Krav til stemmesedler med kandidatnavn fremgår av valgforskriften § 19. Det er imidlertid ikke et vilkår for godkjenning at stemmeseddelen har en utforming som nevnt i denne bestemmelsen. Vilrårene for godkjenning fremgår kun av § 10-3.

Også her er lovens vilkår at det «fremgår» hvilket parti eller gruppe velgeren har stemt på. Dette innebærer at stemmeseddelen ikke nødvendigvis må være enslydende med den offisielle. Er det mulig for valgstyret å fastslå hva velgeren har ment å stemme på, er dette tilstrekkelig til at vilråret er oppfylt. Tilsvarende gjelder motsatt; er det ikke mulig for valgstyret å fastslå hva velgerne har ment å stemme på, er vilråret ikke oppfylt.

Normalt benyttes offisielt trykte stemmesedler. Da står navnet på et parti eller en gruppe på seddelen, og vilråret for godkjenning er oppfylt. Vanlige forkortelser er også greit, for eksempel alminnelig brukte partibetegnelser som en stor «A», en stor «H», «SP» og lignende. Uregistrerte grupper er likestilt med de registrerte partiene når det gjelder krav om navn på stemmesedlene. Stemmesedler påført for eksempel «Frie Velgere», «Uavhengige Velgere» eller lignende, uten å ha med kandidatnavn, oppfyller dermed også vilråret. I begge tilfeller godkjennes stemmeseddelen. Alle stemmesedler anses å inneholde de kandidatnavn som står på gruppens offisielle valgliste. Se § 10-3, som slår fast at en stemmeseddel anses for å være enslydende med den offisielle valglisten.

Det er ikke et vilkår for godkjenning at stemmeseddelen har en overskrift. Dersom en stemmeseddel inneholder alle kandidatnavn fra en bestemt valgliste, vil det være mulig å fastslå hva velgeren har stemt på, og lovens vilkår er oppfylt. Er det således oppført navn på en eller flere kandidater som stiller til valg på én og samme liste i kretsen, må stemmen regnes som avgitt til det aktuelle partiet eller gruppen. Men er det ført opp

navn på kandidater som står på ulike lister, vil det være umulig å vite hvilket parti eller hvilken gruppe velgeren har ment å stemme på. Lovens vilkår er dermed ikke oppfylt.

Har velgeren forsøkt å skrive en listeoverskrift, må det være akseptabelt å tolke velgers mening i retning av språklig likhet. Står det for eksempel Arbeidspartiet, er det naturlig å anta at velgeren mener Arbeiderpartiet. Mer tvilsomt er «Arbeidslista» eller lignende.

En tolkning i retning av politisk likhet kan ikke aksepteres. Hva som skal anses som politisk likt, er ikke innlysende. Det vil i realiteten ikke være mulig å tolke velgers mening. En stemmeseddel med påskriften «De konservative» kan således ikke gis til Høyre.

I noen tilfeller har velgeren gjort endringer på stemmeseddelen som kan ha betydning for om vilkåret i bokstav c) kan anses oppfylt. Det må skilles mellom lovlige endringer (for eksempel stryke over og skrive ny listeoverskrift) og ugyldige endringer (for eksempel et kryss (X) over seddelen). I sistnevnte tilfelle må man se bort fra endringen, og la stemmen gå urettet til vedkommende liste. Det vil si at stemmeseddelen godkjennes slik den ser ut uten de ugyldige endringene.

Har to eller flere registrerte partier stilt fellesliste, skal stemmesedler som lyder på ett av disse partienes navn eller på felleslistens fulle navn, regnes felleslisten til gode, jf. valgforskriften § 38. Det samme gjelder hvis et eller flere registrerte partier har stilt fellesliste sammen med en gruppe som ikke representerer noe registrert parti.

Dersom det i en stemmeseddelkonvolutt ligger flere stemmesedler, og alle er fra samme valgliste, vil det være mulig å fastslå hva velgeren har stemt på. En av sedlene godkjennes. Selv om stemmesedlene skiller seg noe ut fra hverandre etter utseende, for eksempel at en er trykt og en er håndskrevet, er dette uten betydning. Hvis stemmesedlene lyder på forskjellige valglistene, må alle forkastes.

Etter valgloven § 10-3 (1) d) er det videre et vilkår at det partiet eller gruppen velgeren har stemt på, stiller liste i kretsen. Det er ikke mulig å godkjenne en stemmeseddel som gjelder en liste som ikke stiller i den kretsen velgeren er manntallsført.

Bruk av stemmeseddel beregnet på en annen krets enn den velgeren er manntallsført i, skal godkjennes når partiet også stiller liste i den kretsen velgeren er manntallsført i. Merk likevel at stemmesedler beregnet på en annen krets bare kan godkjennes dersom det gjelder et registrert politisk parti. Det er ellers uten betydning om seddelen er rettet, eller om den er håndskrevet eller trykt. En slik stemmeseddel anses å inneholde kandidatnavn i samsvar med den offisielle valglisten i velgerens krets, jf. § 10-3 (2). Dersom velgeren har benyttet en trykt seddel som ikke er enslydende med den offisielle og rettet på denne, ses det bare bort fra rettingene, jf. § 10-3 (3).

De vilkår som er gjennomgått foran, er lovens vilkår for godkjenning av stemmesedler.

16.3 Registrering av blanke stemmer

Følgende regnes som blank stemme:

1. avkryssingsstemmeseddel uten påtegning for valgt parti eller gruppe og
2. ordinær blank stemmeseddel, det vil si stemmeseddel uten tekst (slik den må ha dersom velgeren ønsker å stemme på et parti eller en liste)

Blanke stemmer kan naturlig nok ikke regnes med i valgoppgjøret, siden stemmene ikke kan tildeles noen mandatplasser. Det er likevel av interesse og betydning hvor mange velgere som stemmer blankt. Av denne grunn må antallet slike stemmer protokolleres.

Stemmesedler som forkastes på grunn av at de ikke oppfyller lovens krav til godkjenning, skal ikke regnes som blanke stemmer. Et eksempel kan være at det er tvil om hvilket listealternativ stemmeseddelen gjelder. En tom konvolutt, eller stemmeseddelkonvolutt med stemmeseddel kun til ett valg (ved lokalvalg), regnes ikke som en blank stemme (til det andre valget). I disse tilfellene kan en ikke si at velgeren har foretatt en «aktiv» handling ved å avgi blank stemme.

16.4 Stemmesedler som ikke er enslydende med de offisielle

I henhold til § 10-3 (2) skal en avgitt stemmeseddel anses for å være enslydende med den offisielle valglisten, det vil si at den anses å inneholde alle de kandidatnavn som den godkjente listen inneholder.

Loven er ikke til hinder for at man bruker andre enn de opptrykte stemmesedlene, for eksempel et blankt stykke papir man selv har skrevet på, en utskrift av stemmeseddelen fra PC eller Internett, eller ferdig opptrykte sedler fra andre enn valgmyndighetene. At alle stemmesedler skal anses for å ha det samme innholdet som den offisielle valglisten, gjør det mulig å unngå velgeraksjoner med forhåndstrykte, manipulerede stemmesedler der for eksempel ett navn er utelatt. En unngår også problem med trykkfeil. Valgstyret behøver derfor ikke å kontrollere alle sedlene for å se om de er enslydende med de offisielle valglistene. «Enslydende med en offisiell valgliste» betyr enslydende med en offisiell valgliste i det fylket eller den kommunen hvor velgeren har stemmerett.

Valgloven § 10-3 (3) slår likevel fast at dersom velgeren har gjort rettinger på trykte stemmesedler som ikke er likelydende med de offisielle listene, skal det ses bort fra disse rettingene. Dette gjelder ikke håndskrevne stemmesedler. Det er bare hvis velgeren har hatt en fullstendig valgliste med navn at man kan være sikker på at velgeren har hatt mulighet til å gjøre de samme endringer vedkommende kunne gjort på en offisiell valgliste. I teorien kan det antas at det sirkulerer stemmesedler der enkelte kandidatnavn er tatt ut eller rettet på annen måte. Det vil i så fall ikke være mulig for velgeren å gi personstemme til denne kandidaten, selv om vedkommende hadde ønsket det. Dette har den konsekvens at valgstyret må kontrollere alle sedler som er rettet, og skille ut de som ikke er identiske med offisielle valglistene.

16.5 Betydningen av rettinger på stemmesedler

Gyldige rettinger på offisielle stemmesedler skal telle med i valgoppgjøret. Har velgeren rettet på en stemmeseddel som ikke er enslydende med den offisielle valglisten, ses det bort fra rettingene. Har velgeren rettet stemmeseddelen på annen måte enn tillatt, skal det også ses bort fra rettingene. Stemmeseddelen skal imidlertid godkjennes dersom lovens vilkår i § 10-3 er oppfylt.

Ved stortingsvalg kan velgerne endre rekkefølgen på kandidatene og stryke navn. Velgerne markerer for endring i rekkefølgen ved å sette tall for ønsket nummer i rekkefølgen ved kandidatnavnet, jf. valgloven § 7-2. Etter valgforskriften § 19b annet ledd skal det trykkes en særskilt kolonne med ruter for dette bruk. Stryking må skje ved å gå frem som angitt på stemmeseddelen, jf. valgloven § 7-2. I henhold til valgforskriften § 19b tredje ledd må stryking skje ved å sette et merke i ruten til høyre for navnet.

På offisielle stemmesedler til kommunestyre- og fylkestingsvalg er det satt av felt for markering av personstemme og felt for oppføring av «slengere» (bare ved kommunestyrevalg). Det er ikke av betydning for stemmeseddelen eller endringenes gyldighet om velgeren har markert personstemme, eller ført opp «slenger» på annen måte enn anvist, så lenge markeringen/oppføringen er i tråd med rettemåten beskrevet i valgloven § 7-2.

Dersom velgeren har levert flere stemmesedler til samme parti ved samme valg (kun aktuelt for stemmesedler i stemmeseddelkonvolutt), og noen av dem er rettet, gjelder følgende regler, jf. valgforskriften § 39: Når bare én av stemmesedlene er rettet, godkjennes denne. Når flere stemmesedler er rettet likt, godkjennes én av dem. I begge tilfeller tas det hensyn til rettingene ved oppgjøret. Dersom flere stemmesedler er rettet ulikt, godkjennes én av sedlene, mens det ses bort fra rettingene.

17 OPPTELLING AV STEMMESEDLER

17.1 Prinsipper for opptelling

Valgloven § 10-4 har prinsipper for opptelling av stemmesedler. Bestemmelsen gjelder både for stemmer avgitt på forhånd og for stemmer avgitt på valgtinget.

Ansvar for opptellingen ligger hos valgstyret, jf. § 10-4 (1). Det bestemmer selv hvordan opptellingen skal skje, for eksempel om det skal foretas foreløpig opptelling av valgtingsstemmer ute på stemmestedene, om stemmene skal bringes til et annet stemmested for opptelling, eller om all opptelling skal skje sentralt hos valgstyret. Foreløpig opptelling av forhåndsstemmene skjer normalt hos valgstyret.

Valgstyret kan likeledes bestemme at all opptelling skal skje i annen kommune eller hos fylkesvalgstyret. Slik opptelling kan være aktuelt ut fra ønsket om et raskere opptellingsresultat ved hjelp av maskinelt utstyr. Dersom kommunen velger å foreta opptelling i annen kommune eller hos fylkesvalgstyret, betyr dette imidlertid ikke at

ansvaret for opptellingen overlates til et annet valgstyre eller fylkesvalgstyret. Valgstyret fra kommunen opptellingen gjelder, må være til stede ved opptellingen, jf. valgforskriften § 40. Valgmyndighetene må påse at stemmesedler fra flere kommuner ikke på noen måte blandes sammen. Opptellingen skal skje separat, i nærvær av valgstyret og under dets tilsyn.

Opptelling av stemmesedler i en annen kommune eller hos fylkesvalgstyret er aktuelt både ved foreløpig og endelig opptelling. Avgjørelse om hvor og hvordan opptellingen skal skje tas av valgstyret. Foreløpig opptelling av stemmer i en annen kommune eller hos fylkesvalgstyret må imidlertid ikke føre til forsinkelser i opptellingen i kommunen.

Det er valgstyrets ansvar å påse at forutsetningene for slik opptelling er til stede.

Dersom valgstyret overlater foreløpig opptelling av valgtingsstemmer til stemmestedet, er det et vilkår at manntallet i kretsen inneholder minst 100 navn, jf. valgloven § 10-4 (2). Er det færre enn 100 navn i manntallet, må foreløpig opptelling skje enten hos valgstyret eller på et annet stemmested.

Ved kommunestyrevalg og fylkestingsvalg skal stemmesedler telles opp hver for seg, jf. valgloven § 10-4 (3). Opptellingen kan skje samtidig, med mindre dette skaper forsinkelse for valgoppgjøret til fylkestingsvalget.

Valgloven § 10-4 (4) fastslår prinsippet om at forhåndsstemmer og valgtingsstemmer skal telles opp hver for seg.

Alle stemmesedler skal telles opp to ganger, jf. valgloven § 10-4 (5). Kommunene skal således foreta foreløpig opptelling av både forhåndsstemmer og valgtingsstemmer, men opptellingen skjer på ulikt tidspunkt.

Ved kommunestyrevalg og fylkestingsvalg er det viktig at annen opptellingsrunde til kommunestyrevalget ikke forsinkes forsendelse av materiell til fylkesvalgstyret. Kravet til et korrekt opptellingsresultat må likevel gå foran hensynet til raskest mulig videresending av materiell.

At stemmesedler skannes endrer ikke kravet om opptelling i to omganger. Også ved bruk av denne typen hjelpemidler kan det oppstå feil slik at to opptellingsrunder er påkrevd.

Regler for foreløpig opptelling finnes i valgloven § 10-5. Regler for endelig opptelling finnes i valgloven § 10-6.

17.2 Manuell foreløpig opptelling

Det følger av valgforskriften § 37a at den foreløpige opptellingen av stemmesedler avgitt på forhånd og på valgting skal skje ved manuell telling. Med manuell telling menes opptelling for hånd uten bruk av maskiner. Opptelling ved bruk av maskiner som ikke er tilkoblet internett, anses ikke som manuell telling. Det er utarbeidet en

[veileder for manuell foreløpig opptelling](#), som blant annet inneholder en nærmere beskrivelse av hvordan den manuelle tellingen kan gjennomføres.

17.3 Maskinell opptelling (skanning)

EVA har eget delsystem for maskinell opptelling og fortolkning av stemmesedler, EVA Skanning. Valgstyret har selv ansvar for korrekt registrering, opptelling og valgoppgjør i samsvar med valglovens bestemmelser. Loven er ikke til hinder for opptelling i skanningssentre der flere kommuner/fylkeskommuner teller. Valgstyret i kommunen er imidlertid selv ansvarlig for opptellingsresultatet og må overvåke opptellingen. Dette ansvaret kan ikke overlates til en annen kommune.

17.4 Foreløpig opptelling

17.4.1 Når skal den foreløpige opptellingen begynne?

17.4.1.1 Forhåndsstemmer

Foreløpig opptelling av forhåndsstemmer som er mottatt, godkjent og krysset av for i manntallet før valgdagen, skal begynne senest fire timer før alle valglokalene i kommunen er stengt på valgdagen mandag. Forutsetningen er likevel at dette kan gjøres uten å «*stride mot prinsippet om hemmelige valg*», jf. valgloven § 10-5 (1). Det betyr at dersom kommunen mottar få forhåndsstemmer, kan det ikke foretas foreløpig opptelling av disse før stemmegivningen er avsluttet på valgdagen. I stedet må stemmegivningene legges til side og blandes med eventuelle sent innkomne forhåndsstemmegivninger. Opptellingen starter da så snart alle forhåndsstemmegivningene er godkjent.

Dersom kommunen mottar et tilstrekkelig antall stemmer til at foreløpig opptelling kan gjennomføres, må valgstyret påse at et visst antall stemmegivninger legges til side for å blande disse med sent innkomne stemmegivninger, jf. valgforskriften § 37.

Stemmegivninger som legges til side, skal ikke tas med i foreløpig opptelling som gjennomføres før valgtinget er stengt valgdagen. Antallet som legges til side bestemmer valgstyret selv, men det må være stort nok til å sikre at de forhåndsstemmegivningene som valgstyret får inn etter at opptellingen har begynt, forblir anonyme ved opptellingen. Disse stemmene kan først telles opp etter kl. 17.00 dagen etter valgdagen, og de bokføres særskilt i møteboken.

Valgstyret kan selv bestemme når det vil begynne tellingen før tidspunktet angitt i loven. Foreløpig opptelling kan likevel ikke begynne før valgdagen mandag.

Det er ikke adgang til å offentliggjøre resultater fra den foreløpige opptellingen før kl. 21.00 valgdagen mandag, jf. valgloven § 9-9. Å gi opplysninger om resultatet til media eller til forskere er ikke ensbetydende med offentliggjøring. Dersom valgstyret gir slike opplysninger om resultatet før kl. 21.00, må det også gjøres oppmerksom på sperrefristen. Den som mottar informasjon om resultater fra stemmegivningen før fristen har gått ut, har et eget selvstendig ansvar for å påse at informasjonen ikke offentliggjøres før kl. 21.00.

17.4.1.2 Valgtingsstemmer

Valgstyret bestemmer hvor opptellingen skal skje, jf. § 10-4. Foreløpig opptelling av valgtingsstemmene skal starte så snart som mulig etter at stemmegivningen på valgtinget er avsluttet, jf. valgloven § 10-5 (2). «Valgtinget» i denne sammenheng betyr det enkelte stemmested. Foreløpig opptelling på ett stemmested av stemmer mottatt på dette stedet kan derfor starte selv om stemmegivningen på de andre stemmestedene i kommunen ennå ikke er ferdig. Vær oppmerksom på bestemmelsen i § 9-9, som setter forbud mot offentliggjøring av valgresultater før valgdagen kl. 21.00.

Dersom det er bestemt at det skal foretas felles opptelling for flere stemmesteder samlet, kan opptellingen starte før alle stemmegivningene fra disse stedene er kommet inn til opptellingsstedet, såfremt kravet til hemmelighold sikres, jf. valgloven § 10-4 (2). Det betyr at man ikke kan starte særskilt opptelling for en del, dersom manntallet ikke minst inneholder 100 navn. Det samme gjelder dersom hele eller deler av den foreløpige opptellingen skjer hos valgstyret.

17.4.2 Fremgangsmåten ved den foreløpige opptellingen

Forhåndsstemmer og valgtingsstemmer må holdes helt atskilt ved opptellingen, jf. valgloven § 10-4 (4).

Stemmer det er tvil om kan godkjennes, såkalte «tvilsomme stemmer», skal holdes utenfor den foreløpige opptellingen. Dette gjelder både for forhånds- og valgtingsstemmene. Tvilsomme stemmer er stemmesedler som ikke umiddelbart kan godkjennes. Slike stemmer skal alltid vurderes av valgstyret selv. Det er kun stemmesedler som kan betegnes som tvilsomme, ikke stemmegivninger. En stemmegivning som sådan er alltid godkjent før foreløpig opptelling starter og det er aktuelt å sortere ut tvilsomme stemmer.

Dersom foreløpig opptelling av valgtingsstemmer for hele kommunen skjer hos valgstyret, bør valgtingsstemmer avgitt i annen krets enn der vedkommende var manntallsført (fremmede stemmer), prøves og blandes sammen med de andre valgtingsstemmene, dersom det kan gjøres uten at opptellingen blir særlig forsinket, jf. valgloven § 10-5 (3).

I den foreløpige opptellingen telles hvor mange stemmesedler som er avgitt til hver liste, jf. valgloven § 10-5 (5). Det er ved den foreløpige opptellingen ikke et krav etter loven at hver valgliste sorteres i grupper for urettede og rettede lister. Men det er ikke til hinder for at dette gjøres, dersom valgstyret mener det er hensiktsmessig.

På de stemmestedene hvor det holdes foreløpig opptelling, må stemmestyret formidle resultatet av den foreløpige opptellingen til valgstyret straks det foreligger.

17.5 Endelig opptelling

17.5.1 Når skal endelig opptelling starte?

Endelig opptelling skal starte umiddelbart etter at foreløpig opptelling er avsluttet og alle stemmer avgitt på valgtinget er kommet inn til valgstyret, jf. valgloven § 10-6 (1). Bestemmelsen gjelder både forhåndsstemmer og valgtingsstemmer. Dersom foreløpig opptelling av valgtingsstemmene for hele eller deler av kommunen har foregått på stemmestedene, må alle stemmene fra stemmestedene ha kommet inn til valgstyret før opptellingen kan starte. Dette er annerledes enn ved foreløpig opptelling. Endelig opptelling er kontrolltelling for alle godkjente stemmesedler samlet for hele kommunen. Endelig opptelling kan ikke foregå ute på det enkelte stemmested, men skal gjøres under valgstyrets tilsyn. Den må ikke nødvendigvis foregå i kommunen eller foretas av valgstyret selv.

17.5.2 Fremgangsmåten ved endelig opptelling

Forhåndsstemmer og stemmer avgitt på valgtinget telles opp hver for seg, jf. valgloven § 10-4 (4). Endelig opptelling skal skje på den måten valgstyret bestemmer, av de personer valgstyret peker ut, og under tilsyn av valgstyret.

Ved den endelige opptellingen skal alle stemmesedler telles på nytt, jf. valgloven § 10-6 (2). Valgstyret skal dessuten ta stilling til om stemmesedler som ble lagt til side som tvilsomme ved den foreløpige opptellingen, samt stemmegivninger som ble lagt i særskilt omslag på valgtinget, skal godkjennes. De stemmesedlene som godkjennes her, skal etter første gangs opptelling blandes sammen med øvrige sedler før annen gangs opptelling.

Ved endelig opptelling må stemmesedler sorteres i rettede og urettede sedler. Valgstyret skal telle hvor mange gyldige stemmesedler som kommer hver enkelt valgliste til gode, og på den måten finne hver valglistes stemmetall.

Ved kommunestyrevalget skal valgstyret også registrere rettinger velgerne har gjort på stemmesedler, jf. § 10-6 (3). Dersom en retting er ugyldig, ses det bort fra rettingen, jf. valgloven § 7-2 (4). Selve stemmeseddelen skal imidlertid godkjennes dersom vilkårene i § 10-3 er oppfylt.

Ved stortingsvalg og fylkestingsvalg skal rettinger gjort av velgerne registreres av fylkesvalgstyret, jf. valgloven § 10-6 (4).

Når opptellingen av stemmesedlene er ferdig, skal valgstyret føre inn opplysningene i møteboken, jf. valgloven § 10-7 og valgforskriften § 41.

17.6 Utbyting av stemmesedler under opptelling

Verken valgloven eller valgforskriften tillater utbyting av såkalte «ukurante» sedler. Dette vil si at en ikke-maskinlesbar stemmeseddel byttes ut med en tilsvarende maskinlesbar seddel. Stemmesedler skal derfor ikke byttes ut før de telles. Et viktig prinsipp er at den stemmeseddelen velgeren har benyttet til å stemme med, skal –

dersom den blir godkjent – telles. Ingen annen stemmeseddel skal telles opp i stedet for denne seddelen. Praksisen med utbytting av stemmesedler er etter departementets vurdering ikke i samsvar med loven.

17.7 Oversendelse av valgmateriell til fylkesvalgstyret

Valgloven § 10-8 (1) bestemmer at valgstyret, så snart endelig opptelling er ferdig, skal sende alt valgmateriellet som vedrører stortingsvalget eller fylkestingsvalget til fylkesvalgstyret. Eventuelle klager skal sendes til departementet.

Valgstyret skal sende følgende valgmateriell til fylkesvalgstyret:

- Alle godkjente forhåndsstemmesedler, rettede og urettede for seg (bokstav a).
- Alle godkjente valgtingsstemmesedler, rettede og urettede for seg (bokstav a).
- Alle forkastede forhåndsstemmesedler (bokstav b).
- Alle forkastede valgtingsstemmesedler (bokstav b).
- Alle forkastede stemmegivninger (bokstav b).
- Alle valgkort som er kommet inn med forhåndsstemmene (bokstav c).
- Alle omslagskonvolutter for forhåndsstemmegivninger utenriks og på Svalbard og Jan Mayen (bokstav d).
- Bekreftet avskrift av det som er innført i valgstyrets møtebok vedrørende valget (bokstav e).
- Kopi av innkomne klager (bokstav f).

Ved oversendelse av stemmesedler til fylkesvalgstyret er det viktig at alle tellekategoriene pakkes hver for seg. Det skal være et tydelig skille på hva som er forhåndsstemmer, ordinære valgtingstemmer, stemmer i særskilt omslag, sent innkomne/lagt til side, stemmer mottatt i beredskapskonvolutt for kommuner med elektronisk avkryssing i manntallet på valgdagen og fremmedstemmer for resten av kommunene.

Stemmesedler som er foreslått forkastet skal følge sin kategori. For eksempel skal en forhåndsstemmeseddel som er foreslått forkastet, pakkes sammen med resten av forhåndsstemmene. Disse kan gjerne legges på toppen, slik at de er lette å lokalisere.

For Oslo kommune fastsetter § 10-8 (2) særskilt at materiellet nevnt ovenfor skal sendes Fylkesmannen så snart valgoppgjøret ved stortingsvalget er avsluttet.

Valgmateriellet skal pakkes i god orden i forseglet emballasje, jf. valgloven § 10-8 (3). Man bør legge de ulike stemmeseddelkategoriene i egne konvolutter med påskrift om innholdet. Emballasjen skal forsegles. Det er ikke forsvarlig eller forenlig med lovens formålsbestemmelse å benytte kun innpakkingspapir, plastposer eller lignende for transport av valgmateriell. Det er valgstyrets ansvar å påse at transporten skjer i henhold til krav fastsatt i lov og forskrift.

Det er viktig at valgmateriellet sendes omgående, det vil si på raskeste, sikre måte, slik at valgoppgjøret ikke forsinkes unødig. Valgstyrene bør benytte praktiske ordninger

basert på lokale forhold for å få materiellet hurtigst mulig frem til fylkesvalgstyret. Der det er praktisk mulig, bør valgstyret organisere direkte transport til fylkesvalgstyret.

17.8 Krav til kvittering for overlevering av valgmateriell

Det er fastsatt krav til kvittering for overlevering av valgmateriell. Reglene om dette er inntatt i valgforskriften § 34 a.

Ved alle valg skal det ved overlevering av valgmateriell fra stemmestyret til valgstyret utferdiges en kvittering for:

- Hva som er overlevert.
- Hvem som overleverte.
- Hvem som mottok materiellet.
- Angivelse av tid og sted for når overleveringen fant sted.

Kvitteringen skal minimum inneholde opplysninger om:

- Avlevering av stemmestyrets møtebok.
- Avkryssingsmanntallet (i kommuner som bruker papirmanntall).
- Antall urner.
- Antall enheter med stemmesedler i forseglet emballasje.
- Stempel for stempeling av stemmesedler.

Plikten til å utfylle et slikt kvittering gjelder både for stemmestyret ved overlevering til valgstyret, og for valgstyret ved overlevering til fylkesvalgstyret (for Oslo vedkommende ved stortingsvalg til Fylkesmannen i Oslo og Akershus).

Skjemaet leveres til mottaker sammen med materiellet. De som mottar materiellet skal kontrollere det som mottas mot kvittering, og bekrefte at det er samsvar mellom skjemaet og det materiellet som blir overlevert. Bekreftet, skriftlig kvittering for mottatt materiell skal leveres til den som bringer materiellet – en representant for stemmestyrene ved levering innad i kommunen og en representant for valgstyret ved levering til fylkesvalgstyret.

Departementet vil presisere at det er opp til kommunene å etablere gode praktiske rutiner for å sikre en forsvarlig transport og overlevering av materiellet. Dersom materiellet skulle bli levert uten at en representant for avsender er til stede ved overleveringen – for eksempel ved oversendelse per post – legger departementet til grunn at mottaker skal kontrollere materiellet, og sende kvittering for mottak.

18 VALGOPPGJØR VED STORTINGSVALG

18.1 Valgdistrikter ved stortingsvalg. Antall stortingsrepresentanter

Grunnloven § 57 og valgloven §§ 11-1 og 11-2 inneholder regler om valgdistrikter og antall stortingsrepresentanter. Landet er delt inn i 19 valgdistrikter, som tilsvarer de 19 tidligere fylkene, og det skal velges 169 stortingsrepresentanter. Av disse velges 150 som distriktsrepresentanter og 19 som utjevningsrepresentanter.

18.2 Fordeling av mandatene på valgdistriktene ved stortingsvalg

Valgloven § 11-3 har regler om fordelingen av mandatene på valgdistriktene.

Samtlige stortingsmandater skal fordeles på valgdistriktene hvert åttende år. Fordelingen foretas av departementet.

Fordelingen foregår på følgende måte:

En finner først et fordelingstall for hvert valgdistrikt. Dette gjøres ved bruk av følgende formel:

	Antall innbyggere i valgdistriktet ved nest siste årsskifte før det aktuelle stortingsvalget
+	Antall kvadratkilometer i valgdistriktet x 1,8
=	Fordelingstallet

De enkelte valgdistriktenes fordelingstall divideres med 1 – 3 – 5 – 7 osv. (St. Lagües metode). Kvotientene nummereres fortløpende, og representantplassene fordeles fortløpende på valgdistriktene på grunnlag av kvotientenes størrelser.

Representantplass nr. 1 tildeles det valgdistriktet som har den største kvotienten, representantplass nr. 2 tildeles valgdistriktet med nest størst kvotient og så videre, inntil samtlige representantplasser er fordelt. Dersom to eller flere har samme kvotient, tilfaller representantplassen det valgdistriktet som har det høyeste fordelingstallet. Har de samme fordelingstall, avgjøres det ved loddtrekning hvilket valgdistrikt representantplassen skal tilfalle.

18.3 Fordeling av distriktsmandatene mellom valglistene. Kandidatkåringen

Valgloven § 11-4 fastsetter hvordan man fordeler distriktsmandatene mellom valglistene.

Alle mandatene valgdistriktet skal ha, skal, med unntak av ett, fordeles av fylkesvalgstyret som distriktsmandater. Det siste mandatet er utjevningsmandat og fordeles av riksvalgstyret.

Fordelingen av distriktsmandatene skjer på grunnlag av St. Lagües modifiserte metode. Fylkesvalgstyret skal summere samtlige valglisters stemmetall fra alle kommuner i valgdistriktet. Hver listes stemmetall divideres med 1,4 – 3 – 5 – 7 og så videre. Stemmetallene skal divideres så mange ganger som det er nødvendig for å finne antall mandater listen skal ha. Det første mandatet tildeles den listen som har den største kvotienten. Det andre mandatet tildeles den listen som har den nest høyeste kvotienten og så videre, inntil alle distriktsmandatene er fordelt. Hvis flere lister har samme kvotient, tildeles mandatet den listen som har det største stemmetallet. Har de samme stemmetall, avgjøres det ved loddtrekning hvilken liste som skal få mandatet.

Når det er avgjort hvor mange distriktsmandater en valgliste skal ha, fordeles mandatene til kandidatene på listene, jf. loven § 11-5. Kandidatkåringen foregår på følgende måte:

Først telles de navn som er oppført som nr. 1 på stemmesedlene. På urettede stemmesedler er det den øverste kandidaten som er nr. 1. Velgerne kan endre på stemmesedlene og omnummerere rekkefølgen. Den kandidaten som har flest oppføringer blir valgt. Dersom listen skal ha mer enn ett mandat, teller en deretter opp de navn som står som nr. 2 på stemmesedlene. Den kandidaten som har flest oppføringer når en legger sammen de to opptellingene, blir valgt. Her ser en bort fra den som er valgt som nr. 1. Opptellingene skal fortsette på samme måten inntil alle representantplassene listen skal ha, er fordelt. Dersom flere kandidater får samme resultat, er den opprinnelige plassen på listen avgjørende. Kandidater som ikke er valgbare, settes ut av betraktning.

Valgloven § 7-2 første ledd fastsetter at velgeren ved stortingsvalg kan endre rekkefølgen kandidatene er ført opp i på stemmeseddelen. Dette kan gjøres ved å sette (nytt) nummer ved kandidatnavnet. Velgeren kan også stryke kandidatnavn. Reglene om valgoppgjør innebærer at velgernes endringer på stemmesedlene bare kan få betydning dersom mer enn 50 % av dem som har stemt på listen, har gjort endringer ved samme kandidat.

Hver liste skal, i den grad det er mulig, tildeles et antall vararepresentanter som tilsvarer antall representanter + 3. Vararepresentantene kåres på samme måte som representantene.

18.4 Riksvalgstyrets fordeling av utjevningsmandatene

Reglene om fordeling av utjevningsmandater finnes i Grunnloven § 59 og valgloven § 11-6. Riksvalgstyret skal foreta valgoppgjør og fordele utjevningsmandatene. Til grunn for riksvalgstyrets oppgjør legges utskriften av fylkesvalgstyrenes oppgjør.

Først må man finne ut hvilke partier som skal få tildelt utjevningsmandater. I Grunnloven § 59 femte ledd er det fastslått at det kun er registrerte politiske partier som har fått en oppslutning ved valget på minst 4 pst. av stemmene på landsbasis som er med i konkurransen om utjevningsmandatene. Det er dette kriteriet som kalles «sperregrensen». Partier med lavere oppslutning, og lokale lister, settes ut av betraktning. De beholder imidlertid eventuelle distriktsmandater de har vunnet i valgdistriktene.

Riksvalgstyret skal først foreta en fordeling av samtlige mandater på landsbasis som om landet var ett valgdistrikt. Dersom partier/grupper som ikke er berettiget til utjevningsmandater har oppnådd distriktsmandater, trekkes disse fra 169 før riksvalgstyrets fordeling finner sted.

Partienes samlede stemmetall fra samtlige valgdistrikter divideres med 1, 4 – 3 – 5 – 7 – 9 og så videre, og samtlige representantplasser fordeles på samme måte som ved fylkesvalgstyrenes oppgjør. Viser det seg at noe parti har fått flere distriktsmandater enn det som følger av riksvalgstyrets beregninger, må det foretas et nytt oppgjør der disse mandatene trekkes fra. Hvert parti skal tildeles et antall utjevningsmandater som tilsvarer differansen mellom det antall mandater det skulle hatt ved et landsomfattende oppgjør og det antall distriktsmandater det har oppnådd.

Neste fase er å bestemme i hvilke valgdistrikt partiene skal få sine utjevningsmandater. Dette skjer på følgende måte:

- a. Man tar utgangspunkt i partienes stemmetall i valgdistriktene. Har partiet ikke vunnet noe distriktsmandat, legges stemmetallet i valgdistriktet til grunn. Har partiet fått distriktsmandat, skal stemmetallet divideres med en kvotient som tilsvarer $(\text{antall distriktsmandater} \times 2) + 1$. Stemmetallet eller kvotienten skal deretter divideres med det gjennomsnittlige antall stemmer bak hvert distriktsmandat i valgdistriktet.

Eksempel:

I valgdistrikt X er det avgitt 100 000 stemmer og valgt 10 distriktsrepresentanter.

- Parti A har fått 8 000 stemmer og 0 distriktsmandat. Dets stemmetall skal da divideres med 10 000 (som er gjennomsnittlig antall stemmer per distriktsmandat). Partiet vil dermed få kvotienten 0,8, som er dets grunnlag for konkurransen om utjevningsmandat.
  - Parti B har fått 15 000 stemmer og 2 mandater. Stemmetallet skal da først divideres med 5 $((2 \times 2) + 1)$. Kvotienten 3 000 divideres med 10 000, og partiet får kvotienten 0,3.
  - Parti C har fått 50 000 stemmer og 5 mandater. Stemmetallet skal da først divideres med 11 $((5 \times 2) + 1)$. Kvotienten 4545 divideres med 10 000, og partiet får kvotienten 0,4545.
- b. Kvotientene for samtlige valgdistrikt og samtlige partier som er berettiget til utjevningsmandater, ordnes etter størrelse. Er flere kvotienter like store, er antall stemmer i vedkommende valgdistrikt avgjørende. I tilfelle stemmelikhet avgjøres rekkefølgen ved loddtrekning.
  - c. Utjevningsmandat nr. 1 tildeles det partiet og det valgdistriktet som har den største kvotienten. Utjevningsmandat nr. 2 tildeles det partiet og det valgdistriktet som har den nest største kvotienten og så videre.
  - d. Når et valgdistrikt har fått ett utjevningsmandat, kommer det ikke i betraktning ved senere fordelinger av utjevningsmandatene. Når et parti har fått det antall utjevningsmandater det skal ha, kommer det ikke i betraktning ved senere fordelinger av utjevningsmandatene. Fordelingen fortsetter for de øvrige valgdistriktene og partiene inntil alle utjevningsmandatene er fordelt.

- e. Riksvalgstyret skal utpeke de kandidatene som skal velges som utjevningsrepresentanter og samtlige vararepresentanter. Riksvalgstyret skal gå frem på samme måte som fylkesvalgstyrene, jf. pkt. foran, idet en ser bort fra de som er valgt som distriktsrepresentanter. En ser bort fra ikke-valgbare kandidater.

18.5 Fullmakter til de valgte representantene. Underretning til de valgte.

Etter at riksvalgstyret har gjennomført sitt valgoppgjør skal det, i henhold til valgloven § 11-8:

- Utferdige fullmakter for samtlige representanter og vararepresentanter og oversende disse til Stortinget.
- Protokollere resultatet av valgoppgjøret, og underrette Stortinget og fylkesvalgstyrene om dette.

Fylkesvalgstyret skal ifølge loven § 11-9 – når det har fått underretning fra riksvalgstyret – underrette samtlige valgte om valget, og opplyse om retten til å søke fritak.

Loven inneholder bestemmelser om hvordan en skal forholde seg dersom noen er blitt valgt til representant eller vararepresentant fra flere valgdistrikt. Utgangspunktet er at vedkommende selv kan velge hvilket valgdistrikt han/hun vil representere, ved å avgi en skriftlig erklæring innen tre dager etter å ha mottatt underretning fra fylkesvalgstyrene. Avgis ikke slik erklæring, anses valget mottatt i det valgdistriktet der vedkommende er stemmeberettiget. Hvis vedkommende ikke er stemmeberettiget i noen av de aktuelle valgdistriktene, anses vedkommende valgt fra det valgdistriktet som kommer først i alfabetet.

19 VALGOPPGJØR VED FYLKESTINGSVALG

19.1 Fylkesvalgstyrets fordeling av representantplassene

Valgloven § 11-10 inneholder regler om valgoppgjør ved fylkestingsvalg.

Fordelingen av representantplassene skjer på grunnlag av St. Laguës modifiserte metode etter valgloven § 11-4. Valglistenes stemmetall fra samtlige kommuner i valgdistriktet summeres og divideres deretter med 1,4 – 3 – 5 – 7 – 9 osv.

Representantplassene fordeles til valglistene fortløpende på grunnlag av de fremkomne kvotienter. Har to lister samme kvotient, tilfaller representantplassen den av listene som har størst stemmetall. Har de samme stemmetall, fordeles plassen ved loddtrekning.

Har en liste fått flere representantplasser enn den har valgbare kandidater, fordeles de overskytende representantplassene på de øvrige lister i medhold av reglene foran.

19.2 Kandidatkåringen

Kåringen av kandidater skjer på grunnlag av reglene i valgloven § 11-10 annet ledd.

Velgerne kan gi en eller flere kandidater på listen personstemmer ved å sette et merke ved kandidatens navn, jf. valgloven § 7-2 annet ledd. I valgloven er det fastsatt en sperregrense som tilsvarer minst 8 pst. av listens stemmetall som vilkår for at velgernes rettinger skal få betydning for kandidatkåringen. Fylkesvalgstyret må derfor foreta en kontroll av velgernes endringer på stemmesedlene. De kandidater som har fått personstemmer på minst 8 pst. av de godkjente stemmesedlene, skal kåres først. Dersom flere kandidater kommer over sperregrensen, er antallet personstemmer avgjørende. Øvrige kandidater kåres etter rekkefølge på listen.

Eksempel: Listen har fått 5000 stemmer. Sperregrensen for at personstemmene skal få betydning er dermed 400. Listen får 5 mandater i fylkestinget. Kandidatene på listen har følgende antall personstemmer:

A: 67

B: 133

C: 402

D: 295

E: 497

F: 207

G: 417

Kandidatene skal kåres i denne rekkefølgen: E, G, C, A, B, D, F.

E, G og C kommer over sperregrensen. Dermed er det antall personstemmer de har oppnådd avgjørende for deres innbyrdes rangering. A, B, D og F har ikke nådd sperregrensen, og skal følgelig rangeres etter den opprinnelige plassen på listen.

Kandidater som ikke er valgbare tas ikke i betraktning.

Hver liste skal, i den grad det er mulig, tildeles et antall vararepresentanter som tilsvarer listens valgte representanter + 3.

Fylkesvalgstyret skal underrette de valgte representantene og vararepresentantene om valget, og opplyse om retten til å søke om fritak fra valg, jf. valgloven § 11-11.

I denne sammenhengen vil departementet presisere følgende: Den som har en fritaksgrunn, men som unnlater å påberope seg denne retten når vedkommende blir underrettet om at han/hun er listekandidat, kan ikke påberope seg fritaksgrunnen etter å ha blitt valgt. Vi viser til valgloven § 3-4 (2). Fritak fra valget kan likevel være aktuelt i følgende tilfeller:

1. Fritaksgrunnen har oppstått etter at fristen for å kreve fritak har utløpt. Dette kan for eksempel være tilfelle dersom vedkommende er blitt rammet av alvorlig sykdom.

2. Vedkommende er ikke blitt gjort kjent med fritaksgrunnene og retten til å kreve seg strøket fra listeforslaget, og dette skyldes feil/forsømmelse fra valgmyndighetenes side.

20 VALGOPPGJØR VED KOMMUNESTYREVALG

20.1 Valgstyrets fordeling av representantplassene

Ved valgoppgjøret skal en ta utgangspunkt i valglistenes listestemmetall. Hver stemmeseddel inneholder et antall listestemmer som tilsvarer antall representanter i kommunestyret. Har velgeren ikke ført opp kandidater fra andre valglistene, tilfaller alle listestemmene den valglisten stemmeseddelen gjelder. Har velgeren ført opp en eller flere kandidater fra andre lister (såkalte «slengere»), taper listen tilsvarende antall listestemmer, mens «slengernes» lister tjener tilsvarende. Reglene om «slengerne» og deres betydning finnes i loven § 10-6 tredje ledd, jf. § 7-2 tredje ledd.

Skjematisk kan en si at en finner hver listes listestemmetall på følgende måte:

	Antall stemmesedler avgitt for listen x antall kommunestyrerepresentanter
+	antall listestemmer mottatt fra andre lister, ved at listens kandidater er ført opp som «slengere» på andre listers sedler
-	antall listestemmer avgitt til andre lister, ved at disse listenes kandidater er ført opp som «slengere» på listens sedler

Det er imidlertid bare «slengerstemmer» til kandidater som er valgbar som fører til overføring av listestemmer fra en liste til en annen, jf. § 7-2 tredje ledd femte punktum.

Valgloven § 11-12 første ledd inneholder regler om fordelingen av representantplassene.

Denne skjer på grunnlag av St. Laguës modifiserte metode etter valgloven § 11-4. Valglistenes listestemmetall divideres med 1,4 – 3 – 5 – 7 – 9 osv. Representantplassene fordeles til valglistene fortløpende på grunnlag av de fremkomne kvotienter. Har to lister samme kvotient, tilfaller representantplassen den av listene som har størst stemmetall. Har de samme stemmetall, fordeles plassen ved loddtrekning.

Har en liste fått flere representantplasser enn den har valgbar kandidater, fordeles de overskytende representantplassene på de øvrige lister i medhold av reglene foran.

20.2 Kandidatkåringen

Kandidatkåringen skjer på grunnlag av § 11-12 annet ledd i loven. Kåringen skjer på grunnlag av to faktorer:

1. Stemmetillegg fra partiet: Kandidater som er ført opp med uthevet skrift på stemmesedlene, skal ha et stemmetillegg tilsvarende 25 pst. av antall stemmesedler som kommer listen til del, jf. § 6-2 tredje ledd.

2. Personstemmer fra velgerne: Deretter telles de personlige stemmene velgerne har gitt kandidatene. Slike personstemmer kan gis på to måter – som personstemmer til kandidater på listen etter § 7-2 annet ledd, eller som personstemmer til kandidater på andre lister («slengerstemmer») etter § 7-2 tredje ledd.

De kandidater som får flest personstemmer sammenlagt under 1 og 2, er valgt. I tilfelle flere får like mange personstemmer, er rekkefølgen på den offisielle valglisten avgjørende.

Kandidater som ikke er valgbare tas ikke i betraktning.

Hver liste skal, i den grad det er mulig, tildeles et antall vararepresentanter som tilsvarer listens valgte representanter + 3.

Valgstyret skal underrette de valgte representantene og vararepresentantene om valget, jf. valgloven § 11-13.

I denne sammenhengen vil departementet presisere at kandidater som ikke har krevd seg fritatt fra å stå på liste, ikke kan nekte å motta valg, jf. valgloven § 3-4 tredje ledd.

Fritak fra valget kan likevel være aktuelt i følgende tilfelle:

1. Fritaksgrunnen har oppstått etter at fristen for å kreve fritak har utløpt. Dette kan for eksempel være tilfelle dersom vedkommende er blitt rammet av alvorlig sykdom.
2. Vedkommende er ikke blitt gjort kjent med fritaksgrunnene og retten til å kreve seg strøket fra listeforslaget, og dette skyldes feil/forsømmelse fra valgmyndighetenes side.

21 PROTOKOLLERING AV VALG

Etter valgloven § 10-7 skal både stemmestyrene, valgstyret og fylkesvalgstyret føre protokoll i forbindelse med gjennomføringen av valg. Med hjemmel i valgloven § 10-7, jf. valgforskriften § 41, fastsetter departementet formularer for stemmestyrene, valgstyrene og fylkesvalgstyrene som skal benyttes ved protokollering. Hva som skal føres ved det enkelte valget, fremgår av formularet. De ulike formularene hentes ut fra EVA, hvor de omtales som møtebøker. Departementet har vedtatt å delegere myndigheten til å fastsette formularene til Valgdirektoratet.⁵

Protokollene skal sikre etterprøvbarehet for at valget er skjedd i henhold til regelverket. Valgstyrets møtebok er også grunnlag for den kontrollen fylkesvalgstyret er ansvarlig for ved stortingsvalg og fylkestingsvalg. Det protokollerte er dessuten grunnlag for Stortingets godkjenning av stortingsvalg, jf. valgloven § 13-3, og kommunestyrets og fylkestingets godkjenning av valg til kommunestyre og fylkesting, jf. § 13-4.

---

⁵ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

22 KONTROLL OG GODKJENNING

22.1 Stortingsvalg

22.1.1 Fylkesvalgstyrets kontroll av valget

Valgloven § 10-9 første ledd fastsetter at fylkesvalgstyrene skal kontrollere gjennomføringen av valget. Fylkesvalgstyret skal kontrollere at valget er gjennomført i samsvar med gjeldende valgordning, valgloven og forskrift/regler gitt i medhold av valgloven. Fylkesvalgstyrets kontroll av stortingsvalget er en foreløpig kontroll og danner grunnlaget for Stortingets endelige kontroll av valget. Formålet med kontrollen er å avdekke forhold som kan ha betydning for fylkesvalgstyrets valgoppgjør, og feil som kan ha betydning når Stortinget skal vurdere om valget er gyldig. Hvilke feil som kan føre til at stortingsvalget blir ugyldig, fremgår av valgloven § 13-3.

Kontrollen skal gjennomføres på grunnlag av møtebøkene til valgstyrene og det øvrige valgmateriellet som valgstyrene skal sende til fylkesvalgstyret i medhold av valgloven § 10-8. Dersom fylkesvalgstyret finner feil ved valgstyrets avgjørelser om å godkjenne eller forkaste stemmegivninger eller stemmesedler, eller feil i valgstyrets opptelling, skal feilene rettes.

Det er viktig å avdekke feil som har skjedd ved valget, enten de er av en slik karakter at de skal rettes i forbindelse med valgoppjøret eller ikke. Det er særlig viktig å avdekke feil som kan ha betydning når Stortinget vurderer om valget er gyldig.

Fylkesvalgstyret skal protokollere kontrollen i møteboken. Ved protokolleringen er det viktig å få frem opplysninger som Stortinget kan trenge ved sin endelige kontroll av stortingsvalget for hele landet. Feil skal protokolleres uten hensyn til hvilket valgorgan som har begått dem og om de har ført til forkasting av stemmer eller ikke. Det er spesielt viktig at Stortinget blir gjort kjent med forkasting av stemmer og grunnene for dette. Stortinget må gjøres kjent med alt som kan ha betydning for vurderingen av valgets gyldighet.

22.1.2 Fylkesmannens kontroll av stortingsvalget i Oslo

Det følger av loven § 10-9 annet ledd at den kontrollen som ellers foretas av fylkesvalgstyret, skal utføres av Fylkesmannen i Oslo og Akershus når det gjelder valget i Oslo. Fylkesmannen skal imidlertid ikke kontrollere den delen av valgoppjøret som Oslo valgstyre utfører som fylkesvalgstyre.

Av tidshensyn skal Fylkesmannen foreta kontrollen i ettertid. Det innebærer at Oslo valgstyre ikke kan utsette den delen av valgoppjøret de foretar som fylkesvalgstyre, i påvente av Fylkesmannens kontroll. Først når valgstyret er helt ferdig med valgoppjøret, skal møtebøkene og valgmateriellet sendes til Fylkesmannen. Det kan være hensiktsmessig at valgmateriellet gjennomgås i valgstyrets lokaler for å spare den fysiske overføringen av en stor mengde valgmateriell. Når det for øvrig gjelder gjennomføringen av kontrollen, se pkt. 22.1.1 foran.

Fylkesmannen skal – på samme måte som fylkesvalgstyrene – skriftlig orientere Stortinget om kontrollen av valget. Det kreves ikke at Fylkesmannen bruker et eget møtebokformular. Fylkesmannen kan orientere Stortinget i form av brev eller på annen hensiktsmessig måte.

22.1.3 Stortingets kontroll av valget

Bestemmelser om Stortingets kontroll av valget står i valgloven § 13-3.

Etter første ledd skal det nyvalgte Stortinget treffe vedtak om valget er gyldig.

Stortinget treffer sitt vedtak på grunnlag av innstillinger fra fullmaktskomiteen (den forberedende og den endelige).

Stortinget skal sørge for at feil blir rettet så langt det er mulig. Dette kan for eksempel skje ved ny opptelling av stemmesedler, ny mandatfordeling eller ny kandidatføring. Dersom det er begått feil som antas å ha hatt innflytelse på utfallet av valget, og som ikke kan rettes, skal Stortinget erklære valget ugyldig - enten i en kommune eller i et helt valgdistrikt. Når valget er kjent ugyldig, påbyr Stortinget omvalg. Det kan – i særlige tilfeller – påby omvalg i hele valgdistriktet selv om feilen ikke gjelder alle kommunene i valgdistriktet.

22.2 Kommunestyrevalg

Bestemmelser om kontroll av valget står i valgloven § 13-4. Det er det nyvalgte kommunestyret som skal treffe vedtak om å godkjenne – eventuelt underkjenne – valget.

Fylkesmannen fører ikke lenger kontroll med valgstyrenes møtebøker ved kommunestyrevalget. Kommunestyret godkjenner selv valget på bakgrunn av en innstilling fra valgstyret. Kopi av ferdig utfylt møtebok for valgstyret må følge med som vedlegg til denne innstillingen.

Godkjenningen av valget skal skje i det nye kommunestyrets konstituerende møte, jf. kommuneloven § 17. Valget skal godkjennes før kommunestyret velger formannskap og ordfører. Godkjenning – eventuelt underkjenning – av valget skal tas opp som sak nr. 1 i det konstituerende møtet. Tjenestegjørende ordfører innkaller til dette møtet og leder behandlingen av saken.

Dersom kommunestyret finner at valget er gjennomført i henhold til regelverket, godkjennes valget. Deretter velges formannskap, ordfører og så videre.

Valgstyrets møtebøker er grunnlaget for valgstyrets innstilling og således kommunestyrets beslutning. Feil som valgstyret har blitt klar over, men som ikke kan rettes, bør nevnes i innstillingen til kommunestyret. Valgstyret bør i innstillingen gi sin vurdering av betydningen av denne feilen når det gjelder til gyldigheten av valget.

Valget skal kjennes ugyldig hvis det er begått feil som har betydning for mandatfordelingen mellom listene, og som det ikke er mulig å rette på andre måter enn ved å avholde omvalg.

Dersom kommunestyret kjenner valget ugyldig, skal det sendes melding til departementet. Det er departementet som påbyr omvalg, jf. § 13-4 fjerde ledd.

Departementet skal ikke ha kopi av vedtak om godkjenning av kommunestyrevalget.

22.3 Fylkestingsvalg

Bestemmelser om kontroll av valget står i valgloven § 13-4. Det er det nyvalgte fylkestinget som skal treffe vedtak om å godkjenne – eventuelt underkjenne – valget.

Fylkestingets godkjenning av valget skjer på bakgrunn av en innstilling fra fylkesvalgstyret. Kopi av ferdig utfylt møtebok for fylkesvalgstyret må følge med som vedlegg til denne innstillingen.

Godkjenningen av valget skal skje i det nye fylkestingets konstituerende møte, jf. kommuneloven § 17. Valget skal godkjennes før fylkestinget velger fylkesutvalg og fylkesordfører. Godkjenning – eventuelt underkjenning – av valget skal tas opp som sak nr. 1 i det konstituerende møtet. Tjenestegjørende fylkesordfører innkaller til dette møtet og leder behandlingen av saken.

Dersom fylkestinget finner at valget er gjennomført i henhold til regelverket, godkjennes valget. Deretter velges fylkesutvalg, fylkesordfører og så videre.

Dersom det er mulig, skal fylkesvalgstyret rette feil begått av valgstyrene. Det følger av bestemmelsen om fylkesvalgstyrets kontroll i § 10-9 første ledd. Dette kan for eksempel være feil ved godkjenning/forkasting av stemmesedler eller feil ved opptellingen.

Valget kan og skal kjennes ugyldig hvis det er begått feil som har betydning for mandatfordelingen mellom listene, og som det ikke er mulig å rette på andre måter enn ved å avholde omvalg.

Dersom fylkestinget kjenner valget ugyldig, skal det sendes melding til departementet. Det er departementet som påbyr omvalg, jf. § 13-4 fjerde ledd.

Departementet skal ikke ha kopi av vedtak om godkjenning av fylkestingsvalget.

Ved fylkestingsvalg kan det tenkes at det er begått feil i én kommune eller i flere. Det mest praktiske vil trolig være at det i så fall påbys omvalg i den eller de kommunene feilen gjelder. Imidlertid er det hjemmel for, i særlige tilfeller, å påby omvalg i hele fylket, selv om feilen bare gjelder enkelte kommuner.

22.4 Lovlighetskontroll

Etter § 13-4 femte ledd er det adgang til å kreve lovlighetskontroll av kommunestyrets eller fylkestingets vedtak om å godkjenne valget. Fristen for å fremsette lovlighetsklage

er sju dager etter at vedtaket ble truffet. Ellers gjelder kommuneloven § 59 om lovlighetsklage tilsvarende.

I saker etter valgloven skal lovlighetsklage behandles av departementet, ikke fylkesmannen. Årsaken er at fylkesmennene ikke har fått delegert myndighet til å behandle alminnelige klager på valgområdet. Departementet har funnet det hensiktsmessig at all kompetanse til å behandle klager ligger samlet ett sted.

22.5 Omvalg

I § 13-5 er det fastsatt bestemmelser om hvordan et eventuelt omvalg skal gjennomføres. Manntallet skal oppdateres og eventuelt rettes. Departementet kan gjøre unntak fra bestemmelser i valgloven dersom dette er nødvendig av hensyn til en hensiktsmessig avvikling av omvalget. Det er her særlig tenkt på bestemmelser om praktiske forhold, så som å gjøre unntak fra frister og lignende. Det vil ikke være adgang til å gjøre unntak som er satt til vern om velgernes rettssikkerhet, jf. også lovens formålsbestemmelse. Under enhver omstendighet kan det vanskelig ses å være påkrevd å gjøre unntak fra denne type regler i forbindelse med omvalg.

23 KLAGER OVER VALGET

23.1 Hvem har klagerett?

Alle med stemmerett ved valget har klagerett, jf. valgloven § 13-1 og § 13-2. Dette gjelder både ved stortingsvalg og ved kommunestyrevalg/fylkestingsvalg. Ved kommunestyrevalg har man klagerett i den kommunen man er manntallsført. Ved stortingsvalg og fylkestingsvalg har man klagerett i det valgdistriktet man er manntallsført.

Kravet om manntallsføring gjelder ikke for den som klager, dersom klagen gjelder spørsmål om stemmerett eller om adgangen til å avgi stemme. Da kan også de som ikke er blitt manntallsført, klage.

23.2 Hva kan det klages over

Det er felles regler for stortingsvalg og kommunestyrevalg/fylkestingsvalg på dette området, jf. valgloven § 13-1 og § 13-2 begges første ledd. Man kan klage over «*forhold i forbindelse med forberedelsen og gjennomføringen av valget*». Dette betyr at man i prinsippet kan klage over alle typer forhold. Det er ingen begrensninger ut over at forholdet må knytte seg til forberedelsene og gjennomføringen av valget på en eller annen måte. Det er ikke krav om at det for eksempel dreier seg om et enkeltvedtak.

23.3 Særregler vedrørende krav om retting i manntallet og klage vedrørende listeforslag

For enkelte typer forhold har valgloven visse særregler om klage. Det gjelder, for det første, krav om retting i manntallet i § 2-7. Den som mener at vedkommende selv eller noen annen uriktig er blitt innført eller utelatt fra manntallet i kommunen, kan kreve at valgstyret retter feilen. Se nærmere om adgangen til å kreve retting i manntallet i

kapitlet om stemmerett og manntall. For det andre er det en særregel i § 6-8 om listeforslag. Klage over valgstyrets/fylkesvalgstyrets vedtak om å godkjenne eller forkaste et listeforslag må fremsettes innen sju dager etter offentliggjøringen av de godkjente listeoverskriftene. Foruten forslagsstillere som er berørt av vedtaket, kan også et registrert politisk parti sentralt klage over et vedtak, dersom de mener eneretten til deres partinavn er krenket. Se nærmere om dette i kapitlet om listeforslag og behandlingen av disse.

23.4 Klagefrist

Klagefristen er sju dager etter valgdagen, jf. § 13-1 og § 13-2, begge annet ledd. Det er imidlertid adgang til å fremsette klager over forhold vedrørende valgforberedelsene og gjennomføringen også tidligere. Det mest hensiktsmessige vil naturlig nok være at klagen fremsettes så tidlig som mulig, slik at eventuell feil kan rettes med virkning for valget. Klagen må være kommet inn til et av de organene klagen skal fremsettes for, jf. punkt 23.7, innen sju dager etter valgdagen. Det er ikke nok at klagen er postlagt innen fristen.

Fristen for å fremme klage over valgoppgjøret er sju dager etter at valgoppgjøret er godkjent av fylkestinget eller kommunestyret.

23.5 Krav om skriftlighet

Etter § 13-1 og § 13-2, begge tredje ledd er det et krav at klagen skal være skriftlig.

23.6 Hvor klagen skal fremsettes

Klage ved stortingsvalg skal fremsettes for valgstyret i kommunen, fylkesvalgstyret, fylkesmannen, departementet eller Stortingets administrasjon.

Ved kommunestyrevalg skal klagen fremsettes for valgstyret i kommunen. Ved fylkestingsvalg fremsettes klagen for fylkesvalgstyret. En klage som berører forhold av betydning for begge valg, kan fremsettes enten for valgstyret eller fylkesvalgstyret.

Uansett gjelder prinsippet om at forvaltningsorganer har veiledningsplikt og skal sende saken til rett instans hvis den er kommet feil sted.

23.7 Hvem som er klageinstans

23.7.1 Stortingsvalg

Valgloven § 13-1 fjerde ledd regulerer hvem som behandler klager ved stortingsvalg. Stortinget er klageinstans når det gjelder klager om stemmerett og retten til å avgi stemme. Riksvalgstyret skal avgi uttalelse til Stortinget om klagesakene. Øvrige klager behandles av riksvalgstyret. Riksvalgstyret sender sine vedtak i klagesaker til Stortinget.

23.7.2 Kommunestyrevalg og fylkestingsvalg

Departementet er klageinstans for klager over kommunestyrevalg og fylkestingsvalg, jf. § 13-2 fjerde ledd. De vedtak departementet treffer i klagesaker er endelige. De kan

ikke bringes inn for domstolene til overprøving. Bakgrunnen er behovet for en snarlig og endelig avgjørelse.

23.8 Klagebehandlingen og følgene av denne

For klagebehandlingen gjelder alminnelige forvaltningsrettslige prinsipper.

Valgstyret/fylkesvalgstyret skal prøve saken og vurdere om klager skal gis medhold. Hvis klager ikke gis medhold, oversendes saken til riksvalegstyret (ved stortingsvalg) eller departementet (ved lokalvalg) til behandling.

Valgmyndighetene kan omgjøre sine avgjørelser/vedtak på vanlig måte, innenfor de grenser som forvaltningsloven setter. Vedtaksorganet kan oppheve eller endre enkeltvedtak hvis klagen anses begrunnet, jf. forvaltningsloven § 33. Det samme gjelder for klageinstansen, jf. forvaltningsloven § 34. Det er på nærmere vilkår adgang til å rette enkeltvedtak også uten at det er klaget, jf. forvaltningsloven § 35. For øvrig er det fritt opp til valgmyndighetene å rette eventuelle feil, enten det er klaget eller ikke.

Riksvalegstyret treffer avgjørelse om en klage skal tas til følge i de tilfeller der det har avgjørelsesmyndighet i klagesaker. Ellers avgir riksvalegstyret uttalelse til Stortinget. Departementet fungerer som sekretariat for riksvalegstyret i klagesakene.

Stortinget avgjør om stortingsvalget er gyldig, jf. valgloven § 13-3 første ledd. I den forbindelse kan Stortinget også vurdere og eventuelt omgjøre riksvalegstyrets avgjørelser i klagesaker.

Valgloven § 13-2 fjerde ledd regulerer departementets adgang til å kjenne et valg ugyldig. Dersom det ved kommunestyrevalg er begått feil som antas å ha hatt betydning for mandatfordelingen mellom listene, og som ikke kan rettes, skal valget i kommunen kjennes ugyldig. Dersom det ved fylkestingsvalg er begått feil som antas å ha hatt betydning for mandatfordelingen mellom listene, og som ikke kan rettes, skal departementet kjenne valget i en kommune eller i hele fylket ugyldig.

23.9 Klager over forhold som ikke kan rettes

Mange forhold knyttet til forberedelsen og gjennomføringen av valget, vil det ikke være mulig å rette på det tidspunktet klagen fremsettes. Valgstyret/fylkesvalgstyret kan da ikke ta klagen til følge. Dette fordi en feil i så fall må rettes ved å kjenne valget ugyldig, noe valgstyret/fylkesvalgstyret ikke har kompetanse til.

Valgstyret/fylkesvalgstyret skal forberede saken. Behandling av slike klagesaker haster. Derfor må det umiddelbart etter at en slik klage er mottatt, det vil si før valgstyret/fylkesvalgstyret har behandlet klagen, sendes kopi av klagen til departementet. Samtidig bør kommunestyret eller fylkestinget orienteres ved lokalvalg.

Ved lokalvalg tar departementet stilling til om det er begått feil som antas å ha hatt betydning for mandatfordelingen. Dersom en eventuell feil må antas å være av betydning for mandatfordelingen, kjenner departementet valget ugyldig og påbyr

omvalg. Antas en begått feil å være uten betydning for mandatfordelingen, sender departementet underretning om dette til valgstyret/fylkesvalgstyret, som legger dette til grunn når det fremmer sin innstilling for det nyvalgte kommunestyret/fylkestinget.

Ved stortingsvalg er det Stortinget selv som treffer vedtak om valget er ugyldig og påbyr eventuelt omvalg.

24 OPPBEVARING, AVHENDING OG TILINTETGJØRING AV VALGMATERIELL

24.1 Innledning

Valgloven § 15-2 gjelder oppbevaring, avhending og tilintetgjøring av valgmateriell. Etter denne bestemmelsen skal alt valgmateriell når valget er over, behandles i henhold til arkivlovens bestemmelser og forskrift gitt i medhold av denne loven. Det vil derfor være arkivfaglige hensyn som bestemmer hvordan valgmateriellet skal behandles når valget er avsluttet. Det er viktig å skille mellom valgmateriell som har vært i bruk og valgmateriell som er ubrukt.

24.2 Ubrukt valgmateriell

Valgmateriell som ikke har vært i bruk, kan ikke betraktes som arkivmaterieell. Slikt materiell faller inn under bestemmelser om arkivbegrensning gitt i forskrift til arkivloven av 11. desember 1998 nr. 1193 (arkivforskriften) § 3-19. Dette gjelder både ubrukte konvolutter, ubrukte stemmesedler og ubrukke manntallseksemplarer.

24.3 Brukt valgmateriell

For valgmateriell som har vært i bruk, har Riksarkivaren (i brev av 9. september 2003 på departementets forespørsel) med hjemmel i arkivloven § 9 fastsatt at følgende materiell kan kasseres:

24.3.1 Konvolutter

Både stemmeseddelkonvolutter og omslagskonvolutter – enten disse er forkastet eller godkjent – kan kasseres på betryggende måte når valgresultatet er endelig.

Departementet antar at det samme må gjelde for omslag til stemmegivninger som blir lagt i særskilt omslag.

24.3.2 Stemmesedler

Stemmesedler som er forkastet, kan kasseres på betryggende måte når valgresultatet er endelig. Stemmesedler som er godkjent, skal derimot oppbevares til valgperioden er utløpt før disse kan kasseres på en betryggende måte. Det er ikke nødvendig å oppbevare stemmesedler på papir i fire år, dersom de opptelte stemmesedler kan oppbevares like trygt på et elektronisk medium.

EVA Skanning tilgjengeliggjør ikke bildefiler av de godkjente stemmesedlene, og har ikke funksjonalitet for å trekke dette ut fra databasen. EVA Skanning lager enhver telling som er gjennomført. Dette inkluderer også tellinger som er overført til EVA

Admin, men som ikke blir godkjent, tellinger som aldri overføres og tellinger som gjøres og deretter slettes. Det innebærer at all skanning er lagret i EVA Skanning. Dette vil ikke gi et riktig bilde over de godkjente stemmesedlene, da disse i mange tilfeller vil finnes fra flere skanninger. Det er derfor departementets anbefaling at stemmesedlene arkiveres på betryggende måte på papir i 4-årsperioden, dersom ikke de opptelte stemmesedler kan oppbevares like trygt på et annet elektronisk medium enn EVA, som ikke er et sak- og arkivsystem. Hvilket medium dette til enhver tid er vil være en arkivfaglig vurdering i henhold til arkivlovens og arkivforskriftens bestemmelser.

24.3.3 Valgkort

Valgkortene kan tilintetgjøres på en betryggende måte når valgresultatet er endelig.

24.3.4 Avkryssede manntallslister

Avkryssingsmanntallet skal oppbevares til to valgperioder er utløpt før det kasseres på en betryggende måte.

25 VALGOBSERVASJON

25.1 Rammeverket – våre internasjonale forpliktelser

Norge er, som medlemsstat i blant annet FN, Europarådet og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), gjennom ulike internasjonale dokumenter forpliktet både til å invitere og ta imot nasjonale og internasjonale valgobservatører. Rammeverket er FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK), OSSEs København-dokument fra 1990 og OSSEs Sikkerhetspakt for Europa fra 1999 («Charter for European Security»), for å nevne de viktigste dokumentene.

Konvensjoner, rekommandasjoner og charter som Norge har tiltrådt er juridisk bindende. I tillegg finnes standarder og retningslinjer som ikke er direkte juridisk bindende. De er imidlertid skrevet med utgangspunkt i juridisk bindende dokumenter.

En av de viktigste internasjonale bestemmelsene når det gjelder valgobservasjon er art. 8 i det såkalte København-dokumentet fra 1990⁶. Dette dokumentet ble vedtatt på en konferanse mellom utenriksministrene i deltakerlandene i OSSE den 5. juni 1990 i København. I dokumentet slås det fast prinsipper om beskyttelse og styrking av menneskerettigheter og grunnleggende friheter som viktige mål for demokratiske stater. I henhold til art. 8 er OSSE-stater forpliktet til å ta imot valgobservatører fra andre medlemsland – private institusjoner og organisasjoner, internasjonale og nasjonale observatører. I tillegg kan de ta aktivt initiativ til valgobservasjon. Disse forpliktelsene om valgobservasjon er senere gjentatt i ulike internasjonale dokumenter.

---

⁶ <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>

25.2 Valgloven § 15-10

For å klargjøre det ansvaret Norge har når det gjelder valgobservasjon og for å legge forholdene til rette for besøk av valgobservatører, har valgloven fått en bestemmelse om valgobservasjon i § 15-10. Etter denne bestemmelsen kan departementet akkreditere nasjonale og internasjonale valgobservatører fra institusjoner og organisasjoner til å observere gjennomføringen av valg til Stortinget eller valg til kommunestyre og fylkesting. Det er også vedtatt en tilsvarende hjemmel i § 85a i forskrift om valg til Sametinget.

Bestemmelsen om valgobservasjon i valgloven § 15-10 gjelder offentlige og private institusjoner og organisasjoner – både nasjonale og internasjonale. Den gir ikke en rett for privatpersoner til på selvstendig grunnlag å drive valgobservasjon. Det er imidlertid ingenting i veien for at privatpersoner som for eksempel ønsker innblikk i valggjennomføringen eller opplæring i valgobservasjon gis tillatelse til dette av lokale valgmyndigheter. Dette kan også bety anledning til å være til stede i et valglokale i korte perioder. Et slikt nærvær er ikke å anse som en formell valgobservasjon.

Privatpersoner kan også ønske å være til stede når stemmesedlene telles opp. Optelling av stemmesedler skjer formelt i møte, jf. kommuneloven kapittel 6, og møter er i utgangspunktet åpne for alle. Det er valgmyndighetene lokalt som, av hensyn til forsvarlig optelling, bestemmer hvordan dette skal foregå.

Departementet vil understreke at det er viktig at vi har et valgsystem som er åpent og gjennomsiktig for alle interesserte. Gjennomføring av valg er en viktig demokratisk handling som vi ønsker at hele befolkningen skal ha den største tillit til. De lokale valgmyndigheter bør derfor bestrebe seg på å legge forholdene til rette for de enkeltpersoner som ønsker å observere valgene.

25.3 Formålet med valgobservasjon

Valg omhandler grunnleggende sivile og politiske rettigheter, og valgobservasjon bidrar dermed til å beskytte disse rettighetene. I følge OSSE er et godt gjennomført valg en politisk konkurranse som finner sted i omgivelser preget av tillit, åpenhet og ansvarlighet, og som gir velgere et valg mellom forskjellige politiske alternativer. En god, demokratisk valgprosess forutsetter respekt for ytringsfrihet og frie medier, etterlevelse av lov, rett til å etablere politiske partier og konkurrere om å bli valgt, ikke-diskriminering og likestilling for alle borgere, frihet fra trusler og en rekke andre grunnleggende menneskerettigheter som alle OSSEs deltakerland har forpliktet seg til å beskytte og fremme. Valgobservasjon styrker ansvarlighet og åpenhet, og forsterker dermed både nasjonal og internasjonal tillit til valgprosessen.

Målet med valgobservasjon er å vurdere hvorvidt valget og valgprosessen er i samsvar med nasjonal og internasjonal lovgivning og andre universelle prinsipper for demokratiske valg.

Gjennom «Charter for European Security» har Norge ikke bare fornyet forpliktelsen til å invitere til valgobservasjon, men også forpliktet seg til å følge opp/implementere OSSEs synspunkter og anbefalinger («*We agree to follow up promptly the OSCE's election assessment and recommendations.*»).

Nasjonale eller internasjonale institusjoner og organisasjoner kan inviteres til eller selv ta initiativ til å kontrollere at landets valggjennomføring skjer i henhold til nasjonalt og internasjonalt regelverk. Dette gjøres gjennom å observere hele eller deler av valggjennomføringen. Valgobservatører skal observere og rapportere til den institusjon eller organisasjon de representerer. De har ingen myndighet til å instruere, assistere, blande seg inn i stemmegivningen, opptellingen eller andre sider ved valgavviklingen.

Valgobservatører fra OSSE må følge ODIHRs «The Observer Code of Conduct», som setter klare krav til og grenser for valgobservatørene. Også FN, Europarådet og Venezia-kommisjonen har utformet egne prinsipper for internasjonal valgobservasjon og såkalte adferdskodekser. Kort oppsummert skal valgobservatørene aktivt samarbeide med vertslandets valgmyndigheter og ikke være til hinder for at valgprosessen går som planlagt. De skal være politisk og økonomisk uavhengig på alle måter. Deres rolle er å iakttå hva som skjer i løpet av valgprosessen og rapportere til offentligheten etterpå om valget har vært fritt og i henhold til nasjonale og internasjonale forpliktelser.

Vertslandets valgansvarlige, på statlig og lokalt nivå, skal på sin side sørge for at observatørene får fri adgang til alle stadier i valgavviklingen. De skal også ha adgang til å vurdere den del av valget som foregår elektronisk, bruk av ny teknologi etc. Valgobservatørene skal kunne bevege seg fritt i landet og få møte de organisasjoner og personer de ønsker.

25.4 Særlig om OSSE/ODIHR

OSSE er Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa. ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights) er deres institusjon for demokratiske institusjoner og menneskerettigheter og har ansvar for valgobservasjon. OSSE-regionen strekker seg fra Sentral-Asia i Øst til USA i vest, totalt 57 land inkludert Norge.

25.4.1 Om OSSE/ODIHRs ulike former for valgobservasjon

Alle medlemsstater er forpliktet til å invitere OSSE/ODIHR til å gjennomføre valgobservasjon. OSSE benytter ulike metoder når de gjennomfører valgobservasjon. I etterkant av en invitasjon sender gjerne OSSE/ODIHR noen representanter for å gjennomføre en såkalt «Needs Assessment Mission» (NAM). Formålet er å studere landets valglovgivning og se nærmere på hvordan den administrative valgprosessen er organisert og gjennomføres. På bakgrunn av dette første besøket skriver OSSE/ODIHR en NAM-rapport. Her vurderer OSSE/ODIHR om det skal gjennomføres full valgobservasjon (kort eller langvarig) i landet eller om det eventuelt bare skal

gjennomføres en mer begrenset observasjon med fokus på enkelte temaer og områder. Ved et NAM er teamet normalt til stede en kortere periode før valgdagen og på selve valgdagen.

Dersom OSSE/ODIHR beslutter å gjennomføre full valgobservasjon, gjennomføres det en såkalt «Election Observation Mission» (EOM). Denne kan være kort- eller langvarig. Dersom det kun besluttes å gjennomføre en mer begrenset observasjon, gjennomføres en såkalt «Election Assessment Mission» (EAM). Slike Assessment Missions utføres typisk i land med lange demokratiske tradisjoner. I begge tilfeller sendes det et team av valgeksperter til landet.

25.5 Internasjonale forpliktelser, standarder og retningslinjer for valg generelt

Myndighetene i det enkelte land er ansvarlig for at internasjonale forpliktelser implementeres og gjennomføres nasjonalt. Vår lovgivning og gjennomføring av valg skal således blant annet sikre:

- periodiske valg
- frie valg
- pålitelige og gjennomsiktige valg
- rettferdige valg
- universell og lik stemmerett
- hemmelig stemmegivning
- korrekt optelling og resultat

Vår valglovgivning og vårt valgssystem er bygget opp rundt disse prinsippene. Dette kommer klart til uttrykk i valglovens formålsbestemmelse, der det heter at «*Formålet med loven er å legge forholdene til rette slik at borgerne ved frie, direkte og hemmelige valg skal kunne velge sine representanter til Stortinget, fylkesting og kommunestyre.*».

En god oversikt med detaljert gjennomgang av alle våre forpliktelser finnes i OSSE-dokumentet «Existing Commitments for democratic elections in OSCE participating states», oktober 2003.

Et viktig prinsipp i den europeiske valgtradisjonen er kravet til hemmelig stemmegivning. Hemmelig stemmegivning uten utilbørlig press er en menneskerettighet nedfelt i en rekke internasjonale konvensjoner og andre ikke-juridisk bindende normer og forpliktelser. Rammeverket inkluderer blant annet FNs menneskerettighetsdeklarasjon fra 1948, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, OSSEs København-dokument fra 1990 og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK).

I FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter fra 1966 står det blant annet:

Artikkel 25

Enhver borger skal, uten noen form for forskjellsbehandling som nevnt i artikkel 2 og uten urimelige begrensinger, ha rett og anledning til:

(a) å ta del i varetakelsen av offentlige anliggender, direkte eller gjennom fritt valgte representanter;

(b) å avgi stemme og bli valgt ved frie periodiske valg som skal bygge på alminnelig og lik stemmerett og hemmelig avstemning, som sikrer at velgernes vilje kommer fritt til uttrykk;

(c) på alminnelige og like vilkår ha adgang til offentlige tjenester i sitt land.

I kommentaren til konvensjonen heter det at stater skal ta forholdsregler for å garantere hemmelig stemmegivning og at velgeren skal være beskyttet fra enhver form for tvang eller press til å avsløre hva vedkommende har stemt.

Det er utarbeidet en rekke standarder når det gjelder valg. I Europa har OSSE og Europarådet stått sentralt i dette arbeidet. En viktig standard er retningslinjer fastsatt av Venezia-kommisjonen (under Europarådet) i 2002 i «Code of Conduct on Electoral Matters». Denne er ikke direkte bindende for medlemsstatene, men bygger på prinsipper vi er bundet av og brukes hyppig som referanse når medlemslandenes valgsystemer vurderes. En norsk oversettelse finnes på www.valg.no.

Departementet vil anbefale alle som er ansvarlige for valggjennomføringen i sin kommune om å sette seg inn i denne standarden for gjennomføring av valg.

25.6 Akkreditering av valgobservatører

25.6.1 Søknad om akkreditering

Nasjonale og internasjonale organisasjoner som ønsker å gjennomføre valgobservasjon her i landet må søke departementet om å bli akkreditert for dette, jf. valgloven § 15-10. Departementets veileder til valgobservatører angir hvilke krav som stilles til søknad om akkreditering.

Akkreditere betyr å bemyndige/gi fullmakt. Et akkrediteringsbevis utstedt av departementet tilkjennegir at vedkommende person formelt er bemyndiget og har fullmakt til å observere hele valggjennomføringen. Et akkrediteringsbevis gjelder for det enkelte valg det søkes akkreditering for og er utstedt til enkeltpersoner.

Valgobservatører bestemmer selv hvor og hva de ønsker å observere. En søknad om akkreditering skal derfor ikke inneholde opplysninger om dette.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil utstede akkrediteringsbevis til alle valgobservatører som oppfyller kravene. Enkelte av dem som søker om å være valgobservatører kan samtidig be om å få ha med seg en tolk. Departementet vil derfor også utstede akkrediteringsbevis til disse.

Departementet vurderer om det er aktuelt å samle valgobservatørene til informasjonsmøter for å informere om det norske valgsystemet og besvare de spørsmål observatørene måtte ha. Det kan også være aktuelt å foreslå institusjoner og personer det kan være nyttig for dem å oppsøke etc. Slik informasjon er særlig viktig hvis observasjonen skjer utenom de profesjonelle internasjonale organisasjonene.

25.6.2 Akkrediteringskort

Akkrediteringskortene er utformet i henhold til departementets designprogram i fargene gull, hvitt og oransje og utstyrt med hvite snorer. Dette er kort som valgobservatørene alltid skal ha på seg i møte med valgmyndigheter, andre berørte parter og i selve valglokalet. På akkrediteringskortene er det oppført navn (fornavn og etternavn), fødselsdato og hvilken organisasjon vedkommende representerer. Det er også angitt et ID. nr. på kortene slik at departementet har en oversikt over antall observatører og deres identitet. Dersom det oppstår tvil om en person har gyldig akkrediteringsbevis, må departementet kontaktes på det telefonnummeret som står angitt på kortet.

Når departementet har utstedt akkrediteringskort til valgobservatører vil alle landets kommuner bli orientert om dette via www.valg.no. Departementet fører et register over alle akkrediterte valgobservatører. Dette er en oversikt over hvem som er akkreditert ved det aktuelle valget og hvilke organisasjoner de representerer. Oversikten legges ut på www.valg.no og oppdateres fortløpende.

25.6.3 Veileder for valgobservatører

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har laget en veileder for valgobservasjon i Norge. Brosjyren finnes både på norsk og engelsk. Den gir informasjon om prosedyre for søknad om akkreditering, hvordan organisasjoner eller institusjoner som ønsker å observere skal gå frem, hva som er gjenstand for valgobservasjon og regler for hvordan observasjonen skal foregå («Code of conduct for observers»). Her er det også linker til ulike dokumenter som valglov, valgforskrift og valghåndbok. Brosjyren er tilgjengelig på www.valg.no under temasiden om valgobservasjon⁷.

25.7 Valgobservatørenes forpliktelser

Av forarbeidene til valgloven (Ot.prp. nr. 32 (2008-2009) pkt. 4.4) fremgår det at anbefalinger fra FN, OSSE/ODIHR, Europarådet og Venezia-kommisjonen skal legges til grunn ved valgobservasjon i Norge. Slike retningslinjer kalles gjerne «Code of conduct for observers». Selv om standarder og anbefalinger er utviklet av ulike institusjoner er de prinsipper og innholdet de bygger på sammenfallende. Valgobservatører som kommer til Norge forutsettes derfor å kjenne til dette

---

⁷ <https://www.regjeringen.no/nb/tema/valg-og-demokrati/valgportalen-valg-no/valgordningen1/valgobservasjon/id573442/>

regelverket. Et viktig og sammenfattende dokument her er «Declaration of principles for international election observation and Code of conduct for international election observers», FN 2005⁸. Denne er tiltrådt av en lang rekke institusjoner og er forpliktende for Norge. Hovedelementene gjengis her. De er også omtalt i departementets veileder for valgobservatører.

Hovedelementer i retningslinjer for valgobservatører – valgobservatørene skal:

- respektere landets suverenitet og internasjonale menneskerettigheter («*respect sovereignty and international human rights*»)
- respektere landets lovgivning og valgmyndigheter («*respect the laws of the country and the authority of electoral bodies*»)
- respektere det internasjonale valgobservasjonsteamets integritet («*respect the integrity of international election observation mission*»)
- opprettholde streng politisk upartiskhet til alle tider («*maintain strict political impartiality at all times*»)
- ikke hindre valgprosessen («*do not obstruct election processes*»)
- sørge for riktig identifikasjon («*provide appropriate identification*»)
- opprettholde nøyaktighet ved observasjon og profesjonalitet i sine konklusjoner («*maintain accuracy of observation and professionalism in drawing conclusions*»)
- avstå fra å gi kommentarer til publikum eller media før oppdraget er fullført («*refrain from making comments to the public or the media before the mission speaks*»)
- samarbeide med andre valgobservatører («*cooperate with other election observers*»)
- sørge for riktig personlig atferd («*maintain proper personal behaviour*»)
- ikke bryte disse retningslinjene («*violations of the code of conduct*»)
- forplikte seg til å følge disse retningslinjene (Den som deltar i valgobservasjonsoppdraget må lese og forstå disse retningslinjene og må signere på at de forplikter seg til å følge dem.) («*pledge to follow the code of conduct (Every person who participates in this election observation mission must read and understand this Code of Conduct and must sign a pledge to follow it.)*»)).

De valgobservatører som blir akkreditert av departementet forutsettes å sette seg inn i norsk valglovgivning og de reglene som gjelder for gjennomføring av valg. Valgobservatørene er forpliktet til å følge valglovens regler. Særlig viktig er det at observatørene har kunnskap om hvordan de kan oppføre seg i valglokalet.

Observatører som har fått akkreditering vil ha tilgang til ethvert trinn i valgprosessen, inklusive valglokaler ved forhånds- og valgtingsstemmegivning og til steder der opptelling av stemmene finner sted. Akkrediterte valgobservatører har også tilgang til

---

⁸ Tilgjengelig på www.valg.no

fylkeskommunenes kontroll og opptelling av stemmesedler og til riksvalegstyrets beregning av utjevningsmandater ved valg til Stortinget.

Når valgobservatørene ankommer et valglokale bør de henvises til lederen for stemmestyret. Spørsmål rundt avviklingen av valget bør gjerne i størst mulig utstrekning rettes til lederen av stemmestyret, men andre valgfunksjonærer må også være behjelpelige.

Av hensyn til velgerne er det viktig at valgobservatørene er «synlige» og at deres tilstedeværelse ikke kan misforstås og feiltolkes. Velgere som har spørsmål om valgobservasjonen må selvfølgelig få svar på disse.

De internasjonale standarder for valg – prinsippet om hemmelig valg etc.– vil alltid ligge til grunn for hvordan valgobservasjon skal skje. De respektive valgstyrene har et eget ansvar for at disse prinsippene etterleves i praksis.

25.8 Lokale myndigheters forpliktelser

Alle norske kommuner må ved alle valg være forberedt på å ta imot nasjonale og internasjonale valgobservatører. I henhold til valgloven § 15-10 om valgobservasjon er kommunene forpliktet til å ta imot alle akkrediterte valgobservatører og tilrettelegge for valgobservasjon. Forpliktelsen gjelder også fylkeskommunene.

Valgobservatører bestemmer selv hvor og hva de ønsker å observere. Søknad om akkreditering vil derfor ikke inneholde opplysninger om dette. Opplysninger om sted og hvilke deler av valgprosessen de ønsker å følge er derfor i utgangspunktet ukjent for departementet, med mindre de selv har ønsket å opplyse om dette.

Kommunen bør informere egne valgmedarbeidere om at valgobservatører kan komme på besøk. Det kan være at observatørene ønsker å møte kommunen på forhånd for å få informasjon direkte fra lokal valgmyndighet. Kommunen må da være behjelpelig med å få i stand et møte og ellers prøve å bistå i den utstrekning det er påkrevet. For øvrig skal gjennomføringen i valglokalene og selve opptellingen til enhver tid skje i henhold til regelverket. I så henseende skal det ikke tilrettelegges på særskilt måte selv om kommunen vet at de får besøk av valgobservatører. De lokale valgmyndighetenes primære oppgave er å sørge for at valgavviklingen går riktig for seg. Det forhold at det kommer valgobservatører skal derfor ikke påvirke gjennomføringen av valget.

Valgobservatørene er forpliktet til å følge nasjonale og internasjonale regler. Valgloven bestemmer i § 9-4 at stemmestyrets leder har rett til å vise bort personer som forstyrrer valgavviklingen. Disse reglene vil også omfatte valgobservatører. Valgstyret må for eksempel passe på at ingen – heller ikke valgobservatører – får oppholde seg i et valglokale på en slik måte at deres tilstedeværelse kan oppleves som en form for overvåkning fra velgernes side eller forsøk på påvirkning.

26 LOKALE FOLKEAVSTEMNINGER

Avvikling av lokale rådgivende folkeavstemninger er innarbeidet praksis i det norske lokaldemokratiet, selv om slike folkeavstemninger ikke er lovregulerte. For å synliggjøre denne muligheten er det etablert en prinsippbestemmelse for lokale folkeavstemninger i kommuneloven § 39 b. Lovhjemmelen er generell, slik at den ikke skal oppfattes som begrensende for kommunene.

Valgloven har ingen bestemmelser som regulerer gjennomføringen av lokale folkeavstemninger. Valgmyndighetene i den enkelte kommune er selv ansvarlige for gjennomføringen. Det kan være naturlig å ta utgangspunkt i valglovens bestemmelser og gjøre disse gjeldende så langt de passer.

Kommunestyret må selv fastsette regelverket for en folkeavstemning etter kommuneloven § 39 b, herunder regler for hvem som har stemmerett og adgangen til å klage. Det vil være naturlig å legge til grunn prinsippene valglovgivningen er basert på, både nasjonalt og internasjonalt. Venezia-kommisjonen vedtok i mars 2007 «Code of good practice on referendums»⁹. Disse er basert på internasjonale prinsipper for valggjennomføring, og gjelder ved valg både på nasjonalt og lokalt nivå. Dette innebærer blant annet at kommunen bør sikre at prinsippet for allmenn stemmerett og hemmelig stemmegivning etterleves også ved folkeavstemninger, slik kravet er ved ordinære politiske valg.

Lokale folkeavstemninger kan avholdes samtidig med ordinære valg. Stemmegivningen i valglokalet må i så fall organiseres slik at det ikke er fare for at velgerne tar feil av hvilket valg de stemmer ved. En måte å sikre dette vil være å benytte egne stemmeavlukker og valgurner til folkeavstemningen.

Det er etter kommuneloven § 39 b rapporteringsplikt for kommunene som gjennomfører lokale folkeavstemninger. Statistisk sentralbyrå står for innsamling av data. Det skjer i forbindelse med den årlige KOSTRA-rapporteringen (Kommune-Stat-Rapporteringen), som har svarfrist i februar året etter at avstemningen er avholdt.

27 FORSKJELLIGE BESTEMMELSER

27.1 Generelt

Valglovens kapittel 15 inneholder forskjellige bestemmelser knyttet til valggjennomføring.

27.2 Forsøk

Valgloven § 15-1 inneholder regler om forsøk i forbindelse med valg.

Etter første ledd kan Kongen etter søknad gi samtykke til at:

- Valg kan gjennomføres på andre måter enn det som er fastsatt i valgloven.

---

⁹ <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282007%29008-e>

- Det er adgang til å foreta direkte valg av andre folkevalgte organer enn Storting, fylkesting og kommunestyre.

Forsøk er altså kun aktuelt dersom en ønsker å gjennomføre valget på en annen måte enn det lov/forskrift foreskriver.

Bakgrunnen for bestemmelsen er behovet for å kunne avvikle valg på andre måter enn de tradisjonelle. Det kan være nødvendig å prøve ut forslag som innebærer nytenkning rundt valgene, uten at det i første omgang blir innført obligatoriske ordninger gjennom lov. For å høste nødvendige erfaringer, som i sin tur kan danne grunnlag for eventuelle lovendringer, kan en sette i verk forsøk. Forsøk kan gi svar på om det bør gjøres endringer i valgordningen for å få til en styrket interesse for valg og lokaldemokrati.

Slike forsøk kan tenkes å gjelde framgangsmåten ved valgavviklingen. Her kan for eksempel nevnes elektronisk avkryssing i manntallet. Et annet tema for forsøk kan være senket stemmerettsalder ved lokalvalg. Det kan også være snakk om valg av andre folkevalgte organer enn de som tradisjonelt velges ved direkte valg, for eksempel ordføreren.

27.2.1 Begrensninger

Lov av 26. juni 1992 nr. 87 om forsøk i offentlig forvaltning (forsøksloven) inneholder generelle regler om forsøk i offentlig forvaltning. Forsøksloven regulerer både hva forsøkene kan gå ut på og hvordan de skal gjennomføres. Forsøksloven setter skranke for hva slags regelverk det kan søkes fritak fra. Loven kan ikke brukes til å få fritak fra kommunelovens grunnleggende bestemmelser om organisering av virksomheten i kommuner og fylkeskommuner, og heller ikke fra forvaltningslovens saksbehandlingsregler. En viktig begrensning ligger dessuten i at man ikke kan godkjenne forsøk som vil innebære innskrenkning av rettigheter eller utvidelse av plikter som enkeltpersoner har etter gjeldende lovgivning.

Forsøkslovens prinsipper skal legges til grunn ved forsøk etter valgloven. Det vil således ikke kunne gis tillatelse til forsøk som er i strid med valglovens grunnleggende prinsipper.

Etter valgloven § 15-1 annet ledd kan Kongen fastsette nærmere vilkår for forsøket og bestemmer herunder hvilke lovbestemmelser det kan gjøres avvik fra. Kongens myndighet er delegert til Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Saker som innebærer avvik fra grunnleggende bestemmelser i valgloven, som forsøk med nedsatt stemmerettsalder ved lokalvalg, skal likevel avgjøres av Kongen i statsråd.

27.2.2 Søknader

Forsøkene etter valgloven § 15-1 kan bygge på søknader fra kommunene. Disse må godkjennes av Kongen (departementet). I forbindelse med godkjenningen må det utarbeides egne forskrifter for gjennomføringen av forsøket. Det må i forskriften angis hvilke bestemmelser som skal gjelde i stedet for bestemmelser i gjeldende valglov og valgforskrift, eller som gjør tilføyelser eller presiseringer til disse.

27.3 Beregning av frister

Valgloven § 15-5 fastsetter regler om fristberegning og oversittelse.

I første og annet ledd er det gitt regler om de tilfeller hvor frister knyttes til faste datoer og disse faller på lørdag eller en helligdag. Er vedkommende lørdag eller helligdag utgangspunktet for fristen, begynner fristen å løpe nærmest påfølgende hverdag. Er datoen for fristens utløp en lørdag eller helligdag, vil fristen løpe ut den nærmeste påfølgende hverdag.

Valgloven § 15-5 tredje ledd slår fast at dersom en dato som er tidligste eller seneste tidspunkt for en handling etter loven, faller på en lørdag eller en helligdag, kan vedkommende handling tidligst utføres nærmest påfølgende hverdag. Tilsvarende vil gjelde der det seneste tidspunkt for en handling faller på en lørdag eller helligdag. Her må vedkommende handling senest være utført på den sist påfølgende hverdag.

Dette innebærer at dersom 31. mars faller på en lørdag eller søndag, vil innleveringsfristen for listeforslag løpe ut mandag 1. april. Faller 31. mars på skjærtorsdag, langfredag, påskeaften, 1. eller 2. påskedag, kan listeforslag leveres inn 3. påskedag.

27.3.1 Oversittelse

Ifølge § 15-5 fjerde ledd kan melding, erklæring eller klage som gis etter utløpet av en frist, bare tas til behandling hvis fristoversittingen skyldes forhold den som plikter å overholde fristen, ikke hadde herredømme over eller kunne forutse.

For eksempel vil en fristoversittelse som skyldes forsinkelse i postgangen kunne bli godtatt i de tilfeller hvor loven krever at en klage skal være kommet inn til valgstyret eller fylkesvalgstyret innen et bestemt tidspunkt, jf. eksempelvis §§ 13-1 annet ledd og 13-2 annet ledd. Også feilinformasjon fra offentlig myndighet som har som en av sine oppgaver å gi opplysninger om valglovens regler, må aksepteres som en relevant unnskyldningsgrunn. Egen villfarelse med hensyn til valglovens regler vil derimot normalt ikke kunne godtas.

27.4 Utgiftene ved stortingsvalg

Det følger av valgloven § 15-9 at statskassen dekker utgifter til kommunenes og fylkeskommunenes lovpålagte virksomhet ved stortingsvalg.

Kommunene gis utgiftsdekning gjennom inntektssystemet. Innlemmingen i inntektssystemet innebærer at den enkelte kommune ikke får refundert sine utgifter etter faste satser, men at beløpet fordeles mellom kommunene og fylkeskommunene etter kostnadsnøkkelen i inntektssystemet for kommunene og fylkeskommunene.

28 ANNEN LOVGIVNING SOM GJELDER FOR VALG

28.1 Forvaltningsloven og offentleglova

28.1.1 Innledning

Forvaltningsloven har bestemmelser om saksbehandlingen i offentlig virksomhet. Loven gjelder for virksomhet som drives av forvaltningsorganer «*når ikke annet er bestemt i eller i medhold av lov*», jf. § 1.

Offentleglova har bestemmelser om offentlighet av forvaltningens saksdokumenter. Etter § 2 gjelder loven for staten, kommunene og fylkeskommunene.

Utgangspunktet er at bestemmelsene i forvaltningsloven og offentleglova gjelder for de organer som er gitt myndighet etter valgloven. Når en konkret tolkning av valgloven leder til løsninger som avviker fra de alminnelige bestemmelser i forvaltningsloven eller offentleglova, går valglovens løsning foran.

28.1.2 Offentlighet

Valgloven har få regler som direkte gjelder offentlighet. De aktuelle bestemmelsene gjelder:

- utlegging av manntallet til offentlig gjennomsyn (§ 2-6)
- utlegging av listeforslagene til ettersyn etter hvert som de kommer inn (§ 6-6 første ledd)
- offentliggjøring av godkjente valglister (§ 6-7)
- taushetsplikt om enkeltpersoners stemmegivning (§ 15-4 annet ledd, § 8-4 åttende ledd og § 9-5 femte ledd)
- forbud mot å gi opplysninger om stemmeseddelforbruk (§ 8-5 annet ledd og § 9-4 annet ledd)
- tilgang til manntallet og det øvrige valgmateriellet (§ 15-3)
- forbud mot å offentliggjøre valgresultater og prognoser som er laget på grunnlag av undersøkelse foretatt den søndagen eller mandagen valget foregår, før tidligst mandag klokken 21.00 (§ 9-9).

Valgforskriften § 13 slår fast at opplysning om hvem som har underskrevet et listeforslag etter valgloven § 6-3 annet ledd er underlagt taushetsplikt. Dette er opplysninger om «*noens personlige forhold*», jf. forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 1. Oversikter over underskrivernes navn kan derfor ikke utleveres til pressen eller andre. Derimot er opplysninger om hvem som er tillitsvalgte for listeforslagene å anse som offentlige opplysninger.

Valgloven har ingen bestemmelser som regulerer saksbehandlingen i valgstyret og fylkesvalgstyret. Disse organene er folkevalgte organer i kommunelovens forstand, og reguleres følgelig av denne lovens bestemmelser om saksbehandling (kommuneloven kapittel 6), herunder § 31 om åpne eller lukkede dører.

28.1.3 Innsyn i søknad om fritak fra å stå på valgliste

Forslagstillerne er part i saken, og de har derfor innsynsrett i en kandidats søknad om fritak, jf. forvaltningsloven § 18. For øvrig kan partsstatus, og dermed innsynsrett, oppnås ved klage. Etter valgloven § 13-2 kan enhver som er stemmeberettiget i vedkommende fylke/kommune, klage på vedtak ved fylkestingsvalg/kommunestyrevalg.

28.1.4 Offentlighet i forbindelse med opptelling av stemmer

Utgangspunktet er at opptellingen foregår i møte som i utgangspunktet er åpent. Likevel har ikke publikum en ubegrenset adgang til å være til stede under opptellingen. Personer kan bortvises dersom de opptrer på en måte som virker forstyrrende på en forsvarlig gjennomføring av opptellingen. Dersom møtene i valgstyret/fylkesvalgstyret skal lukkes, må dette hjemles i kommuneloven § 31.

28.1.5 Innsyn i stemmesedlene

Stemmesedler som er benyttet ved stemmegivningen er ikke offentlige etter valgloven, jf. § 15-3 annet ledd.

28.1.6 Inhabilitet

Utgangspunktet er at bestemmelsene i forvaltningslovens kapittel II gjelder for de organer som er gitt myndighet etter valgloven. Når en konkret tolkning av valgloven leder til løsninger som avviker fra de alminnelige bestemmelser i forvaltningsloven, går valglovens løsning foran.

Valgstyret og fylkesvalgstyret består av folkevalgte medlemmer. Det vil være en normalsituasjon at medlemmene er politisk aktive, eller til og med listekandidater. Dette fører ikke i seg selv til at medlemmet er inhabilt til å delta i generelle avgjørelser, som godkjenning av valglistene som sådanne, prøving og opptelling av stemmer eller godkjenning av valgoppgjøret. Medlemmet vil imidlertid være inhabilt til å delta i enkeltavgjørelser som gjelder egen eller nærstående valgbarhet eller søknad om fritak.

I enkeltsaker ellers kan det foreligge forhold som kan være egnet til å svekke tilliten til et medlems upartiskhet. Som et eksempel kan nevnes sterke motsetnings- eller avhengighetsforhold. Om dette er «særegne forhold» som etter forvaltningsloven § 6 annet ledd kan føre til inhabilitet, må vurderes i det enkelte tilfellet.

I et tilfelle der et parti hadde levert liste etter utløpet av fristen i valgloven, har departementet antatt at et medlem av valgstyret som var valgt fra dette partiet, ikke var inhabil til å delta i møte der listene ble vurdert for godkjenning.

Spørsmålene om inhabilitet må vurderes etter samme regler for stemmestyrets medlemmer som for valgstyrets medlemmer.

28.2 Straffeloven

Valgloven har ikke egne straffebestemmelser. Eventuelle brudd på lovens bestemmelser blir fanget opp av straffelovens kapittel 19 (om vern av offentlig myndighet og tilliten til den).

28.2.1 *Kjøp og salg av stemmer og utilbørlig stemmepåvirkning*

Straffeloven §§ 151 og 152 omhandler det som tradisjonelt kalles kjøp og salg av stemmer.

§ 151 rammer det å forsettlig bruke trusler eller yte fordeler til noen for å få disse til å stemme i en bestemt retning eller å unnlate å stemme. Den straffbare handlingen er fullbyrdet allerede når trusselen eller fordelene er gitt eller lovet. Det er ikke noe krav at mottakeren rent faktisk endrer sin stemmegivning eller avstår fra å stemme.

§ 151 tredje ledd omhandler den som på rettsstridig måte bevirker eller medvirker til at en stemmeberettiget rent faktisk ikke får stemt eller stemmer annerledes enn tilsiktet. Eksempler kan være at det gis opplysninger om at valglokalet er åpent til kl. 21.00 mens det faktisk stenger kl. 18.00, eller at gjerningspersonen sørger for at et kjøretøy som velgerne er avhengig av for å komme til valglokalet, ikke starter eller ikke er tilgjengelig.

§ 152 retter seg mot det å forsettlig stemme eller å gi tilsagn om å stemme på en viss måte eller å avstå fra å stemme som følge av at vedkommende har mottatt eller inngått avtale om en fordel. Forutsetningen er at gjerningspersonen forholder seg annerledes enn han eller hun ellers ville ha gjort. Også for «stemmesalg» er handlingen fullbyrdet ved inngåelsen av avtalen. Det er ikke nødvendig at vedkommende gjerningsperson overholder avtalen.

28.2.2 *Uberettiget valgdeltagelse*

Straffeloven § 153 rammer det å forsettlig skaffe seg adgang til å stemme, til tross for at gjerningspersonen ikke har den retten, og personer som stemmer i andres navn eller avlegger stemme mer enn én gang, såkalt uberettiget valgdeltagelse.

Normalt vil det skje ved at det gis uriktige opplysninger om for eksempel alder eller bosted. Også det å skaffe seg rett til å stemme i en annen krets enn der vedkommende tilhører, rammes av straffebudet. Om noen ved en feil er manntallsført med rett til å stemme, og stemmer vitende om feilen, rammes også dette.

Også det å tilsnike seg adgang til å stemme er straffbart. Dette kan for eksempel skje ved at man får anledning til å stemme uten å bli kontrollert mot manntallet. Forholdet er i slike tilfeller straffbart selv om gjerningspersonen materielt sett hadde rett til å stemme. Det er også straffbart dersom en person som ved en feil ikke er blitt krysset av i manntallet, benytter seg av muligheten til å stemme en gang til. Det er tilstrekkelig at gjerningspersonen rent faktisk har fått adgang til å stemme. Normalt vil det si at vedkommende har passert manntallskontrollen.

28.2.3 Etterfølgende påvirkning av valgresultatet

Straffeloven § 154 gjør det straffbart å påvirke utfallet av valgresultatet etter at stemmene er avgitt.

Påvirkningen består i at det forsettlig oppgis et stemmetall som ikke stemmer med underlagsmaterialet, enten fordi man bevisst oppgir tall som ikke samsvarer med optellingsresultatet, eller fordi det bevisst er telt feil. Også det å tilintetgjøre stemmesedler, eller å unnlate å regne med noen av de avgitte stemmer, rammes av bestemmelsen. Det er ikke et krav at valgresultatet er blitt offentliggjort, og heller ikke at påvirkningen skal ha virket inn på det endelige utfallet av valget, for eksempel i form av en annerledes mandatfordeling.

28.3 Alkoholoven

Etter endring av alkoholoven (endret ved lov 12. desember 2014 nr. 69, ikrafttredelse 1. januar 2015) § 3-4 tredje ledd er det ikke lenger forbudt å selge brennevin, vin og sterkøl på valgdagen. Det samme gjelder for salg og utlevering av øl, jf. alkoholoven § 3-7 tredje ledd. Kommunestyret kan innenfor alkoholovens rammer selv vurdere hvilke salgstider de vil tillate på valgdagen.

Spørsmål som gjelder alkoholovens regler rettes til Helse- og omsorgsdepartementet.

28.4 Flagging på valgdagene

Valgdagen er offisiell flaggdag. I henhold til forskrift om offisielle flaggdager er valgdagen ved stortingsvalg offisiell flaggdag¹⁰. Selv om det ikke fremgår direkte av forskriften, anbefaler Utenriksdepartementet at det flagges også på valgdagen ved lokalvalg.

Eventuelle spørsmål angående bestemmelsene om flagging på valgdagen forelegges Utenriksdepartementet.

29 KIRKEVALG

Det skal avholdes kirkevalg over hele landet, samtidig med kommunestyre- og fylkestingsvalget. Kirkevalget er en fellesbetegnelse på to valg: Valg til menighetsråd (lokalt) og til bispedømmeråd (regionalt).

29.1 Regelverket for kirkevalget. Ansvar for gjennomføring av kirkevalget

Kirkevalget reguleres av regler fastsatt av Kirkemøtet med hjemmel i kirkeloven. Kirkerådet har utarbeidet en egen valghåndbok for valgmedarbeiderne med ansvar for kirkevalget. De har også det generelle ansvaret for informasjon fra sentralt hold til velgerne.

Menighetsrådene har ansvaret for gjennomføringen av kirkevalget på lokalt nivå. De skal fungere som valgstyre, og har i den egenskap ansvaret for at valget blir

---

¹⁰ Forskrift om bruk av flagg § 4.

gjennomført i samsvar med regelverket. Menighetsrådet skal fastsette sted for stemmegivningen, oppnevne valgfunksjonærer, skaffe utstyr og materiell, sørge for gjennomføringen av valget, og sørge for opptelling av stemmesedler.

29.2 Tid og sted for stemmegivning ved kirkevalget

Kirkevalg skal holdes samtidig med kommunestyre- og fylkestingsvalget over hele landet. Menighetsrådet fastsetter hvor stemmegivningen skal foregå ut fra lokale forhold og muligheter. Kirkevalget skal etter regelverket finne sted i umiddelbar nærhet av kommunens valglokaler, dersom dette lar seg gjennomføre. Der kirken ligger i umiddelbar nærhet av valglokalet, vil det være naturlig å benytte kirken eller et annet kirkelig lokale, men dette vil det være opp til det enkelte menighetsråd å ta stilling til. Ellers kan det være naturlig at kommunen stiller lokaler til disposisjon til avholdelse av kirkevalg.

Dersom det er uforholdsmessig vanskelig å avholde kirkevalg i alle valglokaler der det avholdes kommunestyre- og fylkestingsvalg, kan bispedømmerrådet innvilge dispensasjon fra kravene om tid og sted for stemmegivningen ved kirkevalget. Det kan derfor forekomme at det ikke vil være anledning til å avgi stemme til kirkevalget i umiddelbar nærhet av samtlige valglokaler der det foregår stemmegivning til kommunestyre- og fylkestingsvalget.

Et viktig vilkår for at lokalet kan legges i umiddelbar nærhet til valglokaler som benyttes ved kommunestyre- og fylkestingsvalget, er at det inngås et samarbeid mellom menighetsrådene og valgstyret i kommunen. Mange steder foregår kommunestyre- og fylkestingsvalget i kommunale bygninger eller lokaler, for eksempel rådhus eller skoler. Der det er naturlig og ikke til hinder for det, kan kirkevalget søkes lagt til samme sted som kommunestyre- og fylkestingsvalget, det vil si samme bygning eller bygningskompleks. Det må likevel være tydelig atskilt fra kommunestyre- og fylkestingsvalget. Tenkelige løsninger i slike tilfelle kan være at man har felles inngang til valglokalene, men atskilte rom der stemmegivningen foregår.

Departementet vil, som hovedregel, ikke anbefale at stemmegivning til kirkevalget legges til samme rom, med mindre dette skulle være spesielt egnet, for eksempel i en stor gymsal. Dersom man mener at det kan avgis stemme i samme rom, må dette innredes slik at man unngår sammenblanding. Rommet må være så stort at man kan avgi stemme til hvert valg uten at det oppstår praktiske vanskeligheter. Det må være separate avlukker og stemmestyrebord, og stemmesedlene for hvert valg må legges ut på en slik måte at det ikke oppstår fare for sammenblanding. Rommet må være utstyrt med klar og tydelig informasjon til velgerne. Det må være forskjellige personer som utfører oppgaver i forbindelse med kommunestyre-/fylkestingsvalget og kirkevalget. Både menighetsrådet og valgstyret/stemmestyret må påse at det ikke oppstår uklarheter eller sammenblanding av kirkevalget og lokalvalgene.

29.3 Samarbeid mellom kommunenes valgmyndigheter og menighetsrådene

Det er en forutsetning at gjennomføringen av kirkevalget ikke skal berøre organer og administrativt personell som deltar ved forberedelse og gjennomføring av kommunestyre- og fylkestingsvalget, på en slik måte at avviklingen av disse valgene blir vanskeliggjort.

Selv om kommunene formelt sett ikke er forpliktet til å bistå ved gjennomføringen av kirkevalget, vil departementet tilrå at man har et samarbeid med menighetsrådene. Kommunene bør søke å yte praktisk bistand, men på en slik måte at dette ikke går ut over gjennomføringen av kommunestyre- og fylkestingsvalget. Det er viktig å finne fram til gode konkrete løsninger som kan sikre en best mulig gjennomføring av valgene, sett hen til lokale forhold. Det er samtidig viktig at stemmestyrer og andre valgfunksjonærer til kommunestyre- og fylkestingsvalget ikke samtidig har oppgaver ved kirkevalget. Dersom kommunen ønsker å bistå med personell til mottak av stemmer ved kirkevalget, bør man peke ut andre personer enn de som har tilsvarende oppgaver ved kommunestyre- og fylkestingsvalget. Kommunene vil kunne stille stemmeavlukker og valgurner til disposisjon for menighetsrådene, forutsatt at dette ikke medfører ulemper for avviklingen av kommunestyre- og fylkestingsvalget.

Når det gjelder den praktiske avviklingen av valgene, bør man legge opp til ordninger som har hensynet til velgerne i fokus, slik at forholdene legges best mulig til rette for disse. Dette tilsier at man bør tilstrebe å medvirke til at valglokalene til kirkevalget kan legges i tilknytning til valglokalene for kommunestyre- og fylkestingsvalget. På den måten kan velgerne avgi stemme både til kommunestyre- og fylkestingsvalget og kirkevalget uten altfor store praktiske vansker. Det er likevel en forutsetning at valgene holdes klart atskilt fra hverandre og ikke blandes sammen.

Det er viktig at det etableres gode rutiner lokalt for en god gjennomføring av valgene. Dette betyr blant annet at det må gis god opplæring og informasjon til stemmestyrene og til de som tar imot stemmer til kirkevalget.